

UN PREOT-SCRIITOR

Despre **Alexandru BARDIERU** nu s-a știut aproape nimic până în anii '90, când ziarul *Mesagerul* a publicat o scrisoare și un material ale acestui scriitor și preot uitat, din Moldova de dincolo.

Am mers încet pe urmele documentelor ca să descoperim că a avut o corespondență frumoasă cu Mihai Spiridonică, căci a fost un prieten devotat al basarabenilor care au plecat în 1940 goniți de urgia roșie și dezmoșteniți mai apoi de regimul comunist.

Un folclorist împătimit, Alexandru Bardieru a fost și un atent memorialist și poate anume lui datorăm cele mai frumoase pagini dedicate unei destinate personalități basarabene – Speranța Tudor.

Astăzi putem scrie despre Alexandru Bardieru o biografie după toate rigurile științei enciclopedice:

„Alexandru Bardieru (12.III.1913, s. Nisfoia, jud. Hotin – 22.IX.1994, Botoșani). Nume literare: Delanesfoia; Al. Delanesfoia ș.a.

S-a născut în familia unor agricultori – Gheorghe și Agripina Bardier.

Studii: școala primară în satul natal (1921-1927), Seminarul Teologic din Chișinău (1935), Facultatea de Teologie din Chișinău (1935-1939). Este hirotonisit ca preot în 1938 în Parohia Rângaci din preajma Hotinului unde va activa până în 1940 când Basarabia a fost ocupată de sovietici. În perioada 1940-1944 a fost preot în parohia Ruj, județul Baia. Tot în această perioadă când a revenit acasă a fost preot în satul Marșinți, județul Hotin.

Debut la 4 august 1929 în ziarul *Cuvânt moldovenesc* cu articolul *Nu părășiți Sfânta Biserică*, iar începând cu anul 1932, devine unul

dintre colaboratorii zeloși ai acestei publicații. În perioada 1934-1935 colaborează la revista *Ghioceii* a Societății „Julia Hasdeu” pe care o conducea poeta Magda Isanos. Și singur redacta revista *Limba noastră* pe care o editau elevii Seminarului Teologic.

Lista colaborărilor lui cu alte publicații este impunătoare: *Arma cuvântului* (Alba Iulia, 1940-1943); *Cuget clar* (revista fondată de N. Iorga, 1940); *Păstorul Tutovei* (Bârlad, 1940-1942); *Vestitorul satelor* (Fălticeni, 1940); *Înmuguriri* (Fălticeni, 1940); *Viața Basarabiei* (1940-1941); *Mitropolia Moldovei* (1941-1944); *Bucovina* (Cernăuți, 1942-1943); *Bucovina literară* (Cernăuți, 1943-1944); *Biserica basarabeană* (Bălți, 1943); *Basarabia* (Chișinău, 1943); *Cetatea Moldovei* (Iași, 1942-1943); *Credința* (Cernăuți, 1943); *Povățuitorul creștinului* (Bălți, 1943-1944).

Contemporan al nostru, el a văzut ceea ce n-au reușit să vadă mulți dintre colegii lui de generație – eliberarea Basarabiei în 1990. Pe noi însă ne interesează acel fragment din viața lui, care s-a consumat până în 1944, adică până în ziua când a apărut ultimul număr a revistei *Viața Basarabiei*: *CÂNTECE populare din Basarabia*; *Frunzuliță de mohor*; *Frunzuliță flori mărunte*; *Frunzuliță de doi nuci*; *Frunzuliță de lămâi*; *Frunzuliță lobodă*; *Frunzuliță trei Vâzdoage*; *Hai murgule în pas mai tare / Culese* de Al. Bardieru. – 1944, nr. 3-4; *GRUIA lui Novac*: *Baladă populară / Culeasă* de A. Bardieru. – 1942, nr. 8-9; *ORAȚII la nuntă*; *Iertăciune*: (Folclor) / *Cules* de Al. Bardieru. – 1943, nr. 1; Tudor S.: [Scriitoare. Soția scriitorului Iorgu Tudor]. – 1943, nr. 3-4; *Anii ce vin*. – 1940, nr. 11-12; *Toamnele basarabene*. – 1941, nr. 1;

Doină. – 1941, nr. 5; *Scrisoare*. – 1941, nr. 8; *Cum am părăsit Basarabia*. – 1941, nr. 1.

Correspondența lui cu Mihail Spiridonică este una revelatorie pentru noi, care dorim să cunoaștem epoca interbelică și urmărim îndeaproape destinul personalităților basarabene de după 1944.

Din șirul lung de răvașe am selectat o singură scrisoare plină de sensuri și informații:

„Fălticeni, 27 ianuarie 1947

Dragă prietene,

Am rămas foarte plăcut impresionat când verișoara Dtale mi-a întins plicul de la prietenul de gânduri din vremurile bune și frumoase de altădată. Într-o clipă mi-a trecut prin minte întreaga icoană a acelor vremuri pe care le regretăm cu toată sinceritatea. Eu m-am așezat deocamdată la Fălticeni, unde am și fost încadrat, însă din cauza fraților mei de breaslă n-am reușit să-mi iau încă în primire cele vreo sută de familii. Totuși, nădăjduiesc în grija bunului Dumnezeu, care m-a ocrotit totdeauna...

Despre prietenii noștri nu prea știu. Știu doar că S.M. Nica e funcționar pe la primăria din București; V. Țep.[ordei] profesor tot acolo; S. Roșca tot în București; moș Iorgu nu știu pe unde o fi, însă știu că trebuie să fie la un loc cu gineri-su; Hali[ppa]... la București, str. Donici 30; de alții nu știu. Eu mai scriu câte ceva, însă le țin în mapă. Dacă vreodată vă-s învrednici să scoateți ceva, vă rog să contați și pe mine și să mă anunțați din vreme. Voiu cere și «Provincia». E bine să ne menținem legăturile. De aceea, te rog, măcar la câteva luni scrie-mi, dar scrie-mi. Când ai în plus ceva reviste de literatură sau broșuri, vezi de nu mă uita și împărtășești-mi și mie. Aici sunt bun prieten cu d. Artur Gorovei, Aurel G. Stino, cu Al. Șerban din București. Sănătate de la familia mea.

Cu modeste [indescifrabil],
Bardieru”

Așa, rând cu rând, vom pune toate paginile lipsă din *Istoria Culturii Basarabene*.

Clădirea Facultății de Teologie din Chișinău. Imagine de epocă

UN TRANSNISTREAN LA CHIȘINAU

Pe Lev Barschi (25.11.1909, s. Culnaia Veche, reg. Odesa – 11.12.1974, Chișinău) l-am cunoscut din scrierile lui modeste, din romanele lui cu un ușor iz romantic, care parcă doreau să schițeze o realitate, dar nu aveau curajul.

Nici *Facultatea noastră* (1961), nici *Bujorenii* (1967), n-au făcut epocă literară. Primate de cititori și de critică, în scurtă vreme ele au fost trecute la arhiva istoriei, probabil, în primul rând, din cauza lipsei de curaj al autorului.

De fapt, critica îl ataca dur chiar în timpurile lui cele mai bune. Recenzia, la romanul *Facultatea noastră*, V. Ciocoi a intitulat-o *Nu e facultatea noastră (Tinerimea Moldovei, 1960, 13 iulie)*.

Era apropiat de pedagogie fiindcă în 1928 absolvise cursurile pedagogice de la Balta și chiar a lucrat un timp învățător într-un sat.

Dar ispita literaturii îl aduce în aulele Institutului de Literatură „A.M. Gorki” din Moscova pe care-l absolvește în 1940, fiind ales imediat secretar responsabil al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

De această perioadă este legată o filă mai puțin cunoscută și cercetată din biografia lui. El este unul dintre puținii supraviețuitori ai masacrului asupra scriitorilor din RASSM.

Mormântul lui Lev Barschi. Cimitirul Central, Chișinău

Despre prozatorul Lev Barschi, Alexandru Cosmescu, de obicei foarte rezervat în aprecieri, și-a permis doar o singură dată, o singură remarcă: „Vrea să-și mai spele păcatele...”

Nu știam pe atunci de tragedia de la Tiraspol când într-un singur an au fost împușcați aproape toți scriitorii, de la cei mai răsăriți până la debutanți cu o singură poezie publicată. Nu știam, fiindcă istoriile literare și enciclopediile mințeau. În dreptul acestor scriitori, reabilitați în anii '60, la data morții au fost trecute cifre arbitrare, și nu anul veridic al decesului, 1938.

A participat la cel de-al Doilea Război Mondial. După război a ocupat diverse posturi. A fost director la Muzeul literaturii de pe lângă US din RSSM și la Biroul de propagandă a literaturii de pe lângă US din RSSM.

Criticul Zunea Săpunaru în cartea *Articole de critică* (Chișinău, 1960) i-a definit exact traiectoria și fundamentul operei lui L. Barschi – *Poziția ideologică e temelia creației*.

Opera: *La sfârșitul vieții* (Tiraspol, 1930); *Spinii veninoși* (Tiraspol, 1931); *Din brațele bogătașului* (Tiraspol, 1932); *Cotitura* (Tiraspol, 1935); *Pe malul Nistrului* (Tiraspol, 1939; problema vigilenței de clasă); *La Floreni* (Chișinău, 1952); *Bujorenii* (Chișinău, 1954); *Facultatea noastră* (Chișinău, 1959); *Se întorc rândunelele* (Chișinău, 1964); *La începuturi* (Chișinău, 1972); *Scrieri* (1975; prefață de H. Corbu); *Piese* (1957); *Opere* (1959); *Trec anii* (1961); *Izvoarele* (1965); *Sătuc de codru* (1964); *Casa cu brâie* (1969); *Cușmuluța brumărie* (1963).

Referințe critice: Coroban V. *Lev Barschi*. În: *Profiluri literare*, Chișinău, 1972; Malev V. *Un simplu soldat al literaturii*. Nistru, 1969, nr. 11; Corbu H. *Calea scriitorului*. Nistru, 1959, nr. 8.

UN FĂURITOR DE HARTĂ ADEVĂRATĂ

Rămâne și până azi o enigmă faptul cum după congresul scriitorilor din 1966, când Ion Druță a cerut trecerea scrisului la alfabet latin, președinte al Uniunii Scriitorilor a fost ales un tânăr – Pavel Boțu. Poate încrederea conducătorilor de la CC al PC din RSSM era atât de mare că anume acest poet devotat va face ordine la Uniunea Scriitorilor ori poate felul lui calm, sigur, ferm de a vedea și rezolva cele mai delicate probleme îi creau o aureolă de om atotputernic. Și trebuie să recunoaștem că în cei mai bine de douăzeci de ani cât a condus Uniunea Scriitorilor această organizație obștească a fost cea mai autoritară. Scriitorii cu toate problemele existente primeau regulat

apartamente, unii le-au schimbat de trei-patru ori. Uniunea a trecut în casa proprie, privilegiu de care nu s-a bucurat nicio altă uniune de creație și și-a construit propria Casă de Creație, o frumusețe de complex înălțat în codrii Orheiului. Pe unii nu-i satisfăcea felul lui de a organiza viața Uniunii, alții dimpotrivă erau foarte mulțumiți. Noi însă putem judeca după felul cum conducătorii de atunci reacționau la orice sugestie a scriitorilor. În timpul acelei perioade de stagnare cele mai furtunoase congrese le petreceau scriitorii. Era o disciplină în viața uniunii cum nu s-a mai aflat apoi. Și totul venea de la un singur om care se vedea nu stăpân, ci responsabil de toți și de toate.

O ședință a Uniunii Scriitorilor RSSM, la tribună Pavel Boțu

Printre multele poze cu Pavel Boțu, unele oficiale, de la tribune impozante, între personalități suspuse, altele de album de familie, plimbându-și fetele, am ales una mai puțin obișnuită. Pavel Boțu oaspete la casa lui Pablo Neruda, pe Isla Negra, din Chile. Anul 1966. Viitorul premiant Nobel l-a primit și l-a omenit ca pe cel mai scump prieten. Probabil că și Neruda vedea în el ceea ce noi, la Chișinău, nu vedeam și nici nu apreciam.

Trebuie să recunoaștem că după plecarea lui Uniunea Scriitorilor a mers la vale. Treptat s-a pierdut simțul disciplinei, apoi s-a ruinat Casa de Creație, Casa Scriitorilor s-a prefăcut într-un spațiu de închiriere și cu încetul – s-a pierdut și marea autoritate.

Conducătorul Uniunii Scriitorilor timp de aproape 23 de ani, recenzat și prezentat și la Chișinău, și în URSS, poet arhicunoscut, Pavel Boțu a fost un autor necunoscut. Nu prin nume, ci prin operă, prin mesaj.

Originar din Bugeac, din Bugeacul care astăzi se află în Ucraina, copil al Sudului, nimerit într-un spațiu lingvistic străin după 1940, Pavel Boțu a fost un statornic apărător al

românității de acolo. Prin el, Sudul Basarabiei ocupate și-a avut cântărețul. Era greu să împaci linia fermă a partidului în problema națională și senzația că pământul tău se află pe hartă străină.

Această dramă internă se citește în fiecare vers al lui Pavel Boțu și el era nevoit să ascundă multe sentimente în rânduri și cuvinte oficializate, doar ca să poată trasa o linie nevăzută de toți pe harta Basarabiei în care Sudul orfan era real lipit la Basarabia.

Și au să treacă ani, se vor calma furtunile politice și ideologice și literatura va fi cântărită după alte criterii, la alte cântare, și cred că abia atunci va fi pusă în valoare adevărata valență a acestui distins poet – Pavel Boțu.

Scriitorii adevărați sunt destin. Pavel Boțu a fost ca un simbol al destinului Sudului Basarabiei.

Am trecut în toamna lui 2012 prin satul Ceamașir, unde la 14.VII.1933 s-a născut Pavel Boțu. Casa părintească nu mai există, și în locul ei a fost sădită o livadă. Dar lumea din sat știe că acolo a locuit un poet care la 17.II.1987 s-a stins tragic din viață în preajma Chișinăului...

Pavel Boțu și Pablo Neruda. 1966

UITAREA CA O IZBĂVIRE

Gloria din timpul vieții nu este o garanție a gloriei postume. Aceasta trebuie să țină mințile celor care vor să cucerească gloria imediat și pe vecie...

Pe Emilian Bucov (8.VIII.1909, Chilia Nouă, reg. Odesa – 17.X.1984, Chișinău) l-am cunoscut de la distanță. Erau ani grei pentru el. Avea probleme cu plămânilor și ca să urce la etajul trei, la președintele Uniunii Scriitorilor, făcea o pauză lungă pe unul dintre fotoliile din hol.

Avea prinsă la piept steluța de Erou al Muncii Socialiste, dar și era luat în derâdere pentru opera lui prosocialism cu o înverșunare tot mai mare.

Pe de o parte, o recunoaștere totală din partea partidului, iar pe de alta, o negare totală din partea elitei intelectuale.

Îmi amintesc cum la una din seratele de la Uniune, unde el luase cuvântul, criticul Vasile Coroban îi dădea niște replici dure, la care sala reacționa zgomotos. Savura parcă umilirea leului bătrân. Iar leul, care la drept vorbind întotdeauna a fost un poet, și la chip și la atitudine, reacționa calm, replicând neconvingător. Mulțimea nu era de partea lui.

Orice s-ar spune, orice s-ar scrie, dar calitățile lui omenești nu le poate pune nimeni la îndoială. Când a fost nevoie să reedităm clasicii, a fost în prima linie, când s-a vorbit despre alfabetul latin – la fel, când nu mergea seria *Debut*, tot Bucov a scris prefețele celea care trebuiau să fie paratrăsnet.

Când s-a întors Nicolai Costenco din Gulag, Bucov nu s-a te-

mut să pună cuvânt pentru el, deși acesta, când era la revista *Viața Basarabiei*, nu i-a publicat niciun rând.

În Bucov au trăit permanent două personaje diferite. Unul, poetul autentic a fost treptat alungat într-un ungher al sufletului, iar în prim-plan a ieșit poetul-tribun, omul care merge în pas cu viața, cu schimbările reale și cu cele iluzorii. Steluța de erou a primit-o poetul tribun, poetul liric însă nu s-a ales cu nimic.

De vină era Vladimir Maiakovski, poezia lui ce se revărsa ca o cascadă uriașă. Dar ceea ce n-a înțeles Bucov de la Maiakovski, că acesta a pus punct poeziei sale printr-un glonte. Nu din disperare amoroasă, ci din conștientizarea crimei pe care o produce seducând sufletele oamenilor. Autoritățile transformaseră poezia lui într-un instrument de înregimentare în minciuna socialistă.

Poetul autentic Emilian Bucov a debutat foarte frumos: *Clocotul muncii* (1936), *Dis-*

Emilian Bucov (rândul III, al doilea din dreapta), elev al Liceului „B.P. Hasdeu”

cursul soarelui (1937), *China* (1938), a scris în total peste o sută de cărți, care în final au stat la baza unor *Scrieri* (5 volume, 1970-1973), pe când în realitate din opera lui rămân doar câteva plachete.

Era încă din fragedă tinerețe un susținător convins al revoluției din URSS. A tradus din Ilf și Petrov *Douăsprezece scaune*. A tradus din V. Maiakovski și din mulți alți poeți ruși.

Făcuse studii la Liceul „B.P. Hasdeu” din Chișinău și la Universitatea din București, de aceea a redactat cu pricepere revista pentru copii *Scânteia leninistă*, iar mai apoi revista scriitorilor *Nistru*. A condus și Uniunea Scriitorilor, dar schimbările care erau așteptate de societate și erau pregătite de scriitori îl scoteau tot mai mult la tușa literaturii. Probabil, cu cea mai mare dragoste despre el a scris doar Petru Cărare, care într-o parodie a exprimat toată esența fenomenului Bucov.

*„De unde să știe francezul de urnă,
Mândru de sine mi-am zis,
Când eu, m-am născut în faimoasa Chile,
Iar el într-un fund de Paris...”*

Mormântul poetului Emilian Bucov.
Cimitirul Central, str. Armenească, Chișinău

Emilian Bucov cu soția, la Chilia,
în fața casei unde a copilărit

Regimul sovietic pentru care a optat i-a furat totul.

I-a substituit talentul. I-a dat o altă patrie și i-a furat chiar și natala Chile care a fost luată Basarabiei și transmisă Ucrainei...

Și chiar l-a condamnat la uitare.

Deși a fost unul dintre curajoșii scriitori care în toate timpurile au afirmat că limba e română și alfabetul trebuie să fie latin.

Cântând Chișinăul în strofe lirice de felul:
*„Bravi cântăreți din fluiere-nfrunzite,
Cu trăsături bătrâne, ca și-akâni,
Sorb din țărână vremuri adâncite.
Salcâmi Chișinăului, salcâmi.”*

[*Salcâmi Chișinăului*]

În octombrie 2012 am fost la Chilia, am fost pe str. Bucov, dar casa copilăriei lui nu mai există. O paragină și rămășițele unei curți care își așteaptă stăpânul mi-a produs mare tristețe...

UN AUTOGRAF INEDIT DE GHEORGHE CARDAȘ

Numele lui Gheorghe Cardaș (1.IV.1899, Drăgușeni, jud. Suceava – 1984, București), istoric literar, documentarist și editor de texte, a devenit și el istorie. Uitarea s-a produs mult prea devreme din motive lesne de înțeles. Ca și marea majoritate a intelectualilor români de calitate, care au activat fructuos în perioada interbelică, a fost trecut pentru reeducare prin pușcăriile regimului comunist din România, aplicându-i-se apoi cea mai cruntă pedeapsă – uitarea, adică accesul limitat la publicul cititor. A făcut șase ani de pușcărie grea la două dintre cele mai grele pușcării românești: Jilava și Gherla, din 1958 până în 1964. Ieșit din pușcărie la o vârstă înaintată într-un regim schimbat cu alte valori prioritare, a rămas parcă umbrit de epoca lui de aur.

Iar viața lui avuse o lansare strălucită: licențiat al Facultății de litere și filozofie a Universității din București (1924), specializare în literatura comparată la Paris (1926-1927), funcționar la Biblioteca Academiei Române, cercetător științific la Institutul de Istorie al Academiei Române (1950-1953) ș.a.

Spectrul lui de interese este deosebit de larg, iar opera, chiar reprodusă în formulă bibliografică comprimată, este atât de voluminoasă încât ar solicita prea mult spațiu. Noi ne vom limita doar la câteva titluri care ne interesează. La mijlocul anilor '30, când în provinciile reîntregite mișcările regionaliste de căutare a identității și specificului luaseră amploare, lui Gheorghe Cardaș i-a venit ideea să lanseze o serie de antologii și studii. Așa una după alta, la intervale mici, au apărut: *Poezii și prozatorii Ardealului până la Unire (1800-1918)* (București, 1936), *Poezii munteni până la Unire (1787-*

Gheorghe Cardaș

1859) (București, 1936), *Poezii moldoveni până la Unire (1673-1859)* (București, 1937), *Poezii și prozatorii Basarabiei până la Unire (1812-1918)* (București, 1937), *Poezii și prozatorii Bucovinei până la Unire (1787-1859)* (București, 1937) ș.a.

Din acest impresionant ciclu ne interesează îndeosebi antologia și studiul *Poezii și prozatorii Basarabiei până la Unire (1812-1918)* (București, 1937), care în presa vremii de la Chișinău a fost primit cu anumite rezerve.

Autorului i s-a imputat insuficiența cunoașterii a unor nuanțe istorice. Dar cartea deja apărută a intrat în circuitul literar și grație ei, mai târziu, mai multe generații de cercetători

POET AL TIMPURILOR FĂRĂ DE ÎNTOARCERE

Pe 4 ianuarie 2010, în spital, în urma unui atac de cord, a murit poetul Arhip Cibotaru.

L-am cunoscut pentru prima oară la redacția revistei *Nistru*. Era în 1975 sau poate 1976 când i-am prezentat lui Nicolae Dabija niște versuri în speranța de a debuta în literatură. Acolo l-am văzut pe redactorul-șef pe care-l cunoșteam din poeziile publicate, care îmi părea extrem de devotat cauzei partidului, deși dădea dovadă de simț poetic, de acel nerv secret care deosebește simplii stihuitori de poeți.

Îmi părea simpatic în felul cum semnase prefața la cartea de debut *Ochiul al treilea* scrisă de Nicolae Dabija, dar nu mi-a plăcut felul cum își certa subalternul când acesta lipsise câteva ore de la serviciu. Pentru mine era inimaginabil ca un poet să ceară altui poet activitate strictă de birocrat și funcționar. Cu atât mai mult cu cât Dabija era liderul unei generații care strica deja tiparele poeziei înrădăcinate și venea cu o literatură nouă. Mai târziu aveam să înțeleg că unul din motivele supărării era și această stricare de tipare.

Sub ochii mei se producea o schimbare de generații – generația Damian, Vieru, Vodă, Teleucă, Arhip Cibotaru, care se afla pe creasta valului, era înlocuită treptat de Dabija, Roman-ciuc, Lari, Filip, Tarlapan, Benea, Josu ș.a. Era un proces firesc pentru mine, dar foarte dureros pentru cei care participau la el și, îndeosebi, pentru cei care urmau să cedeze întâietatea.

După 1989 Arhip Cibotaru s-a pomenit la periferia atenției publice, era o răzbunare pentru poezia lui patriotică, pentru mesajul lui comunist. El însă părea să nu cedeze și publica din când în când cicluri de poezie lirică, poezie bună, dar care trecea pe lângă cititor.

Ion Constantin Ciobanu decorându-l pe Arhip Cibotaru la jubileu

Probabil, că asta este plata pentru acceptarea unei conjuncturi politice în defavoarea purității literare.

De câteva ori am discutat cu A. Cibotaru despre planurile lui de creație, despre cum o mai duce. Dispăruse din el ceva din felul lui de a fi, acea încredere, acea fermitate în rostire pe care o întrezărisem la prima întâlnire, îmi părea un om învins, dar care nu acceptă acest gând și încearcă din răspuțeri să înoate mai departe împotriva valurilor care devin tot mai mari, dar aceste valori nu erau altceva decât valorile uitării, care – în cele din urmă – l-au și înghițit...

Și când părea că e definit acoperit de uitare, el a scos o carte de mare rezonanță, *Pe timpul lui Teleucă*, care cred că pentru generația lui trebuia să valoreze cât un testament...

UN CAPITOL NESCRIS DIN ISTORIA NOASTRĂ

Fiul academicianului Ștefan Ciobanu, Valeriu, a avut parte de un destin literar destul de dificil. În mare parte aceasta se datorează faptului că peste tot ce a realizat el a căzut umbra marelui său tată.

Aș crede că epoca l-a nedreptățit și nu trebuia să-și treacă simpatiile și antipatiile pentru academicianul Șt. Ciobanu asupra fiului, care de la bun început a fost o promisiune literară autentică.

Sunt convins că atmosfera încărcată în jurul tatălui l-a influențat, l-a sensibilizat, l-a ținut mereu în încordare și de aici și dispariția lui atât de prematură. Probabil au existat și alte motive, dar și acest argument nu poate fi scos din joc. S-a născut la 4 aprilie 1917, la Nemirov, în Ucraina, în plină desfășurare a revoluției din Rusia. Și el s-a dovedit a fi fiul fidel al acestui veac. Pe de o parte, un cercetător profund al frământărilor sociale, iar pe de alta, un poet incurabil. Școala primară și pe cea secundară a făcut-o la Chișinău, iar studiile superioare și le-a făcut la București, absolvind Facultatea de litere a Universității (1940). În 1942 a făcut studii de specializare în Franța, și-a luat doctoratul la București cu teza *Poporanismul: geneză, evoluție, ideologie* (1946). Încă din anii de studenție a publicat poezii și lucrări de istorie literară în presa periodică: *Gândirea*, *Cadran*, *Viața Basarabiei*, *Viața românească*, *Jurnalul literar* ș.a.

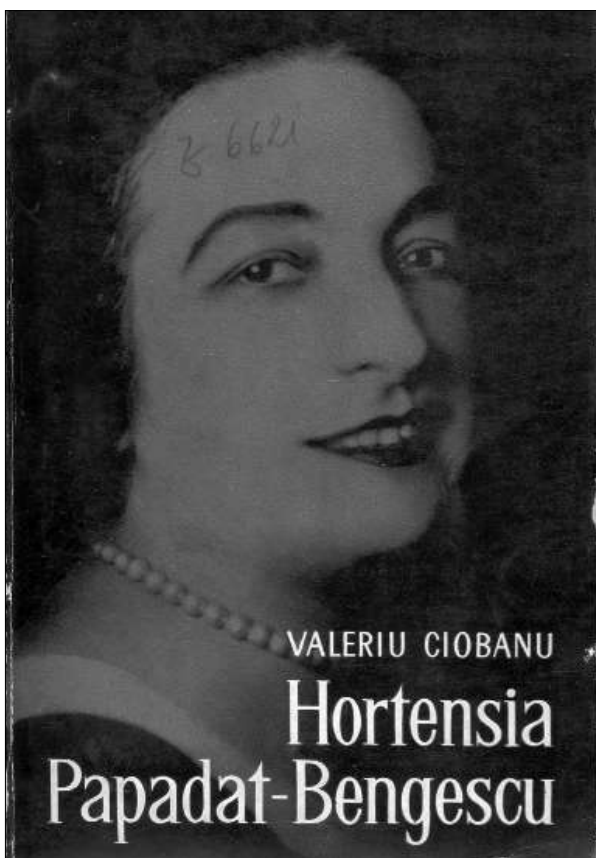
Între anii 1942 și 1949 a fost asistentul profesorilor D. Caracostea, T. Vianu și G. Călinescu la Catedra de literatură română modernă. Din 1949 până în 1966 a activat în calitate de cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”. Prin studiile sale de istorie literară V. Ciobanu s-a afirmat ca un cercetător de talent,

Valeriu Ciobanu

cu o pregătire solidă și o documentare bogată. A tins să cuprindă o sferă largă și diversă: de la folclorul național și al vecinilor (*Jertfa zidirii la ucraineni și ruși*, 1938) până la simbolismul francez și romanul psihologic contemporan (*Hortensia Papadat-Bengescu*, 1965). A lăsat studii-portrete despre Al. Depărațeanu, Al. Vlașu, Tudor Pamfile, M. Șolohov.

El este autorul primei monografii despre prozatoarea H. Papadat-Bengescu. Lucrarea scoate în evidență aptitudinile lui de cercetător și realele calități de analist, care știe să pătrundă în tainele creației și să le facă înțelese cititorului ca sondaje profunde în manifestările sufletești ale personajelor de zguduitoare trăiri.

Coperta monografiei lui Valeriu Ciobanu

Unii critici consideră că îi lipsește acestei lucrări accentul personal și prea evident predomină momentul negației în defavoarea necesității de a afirma concepții înnoitoare.

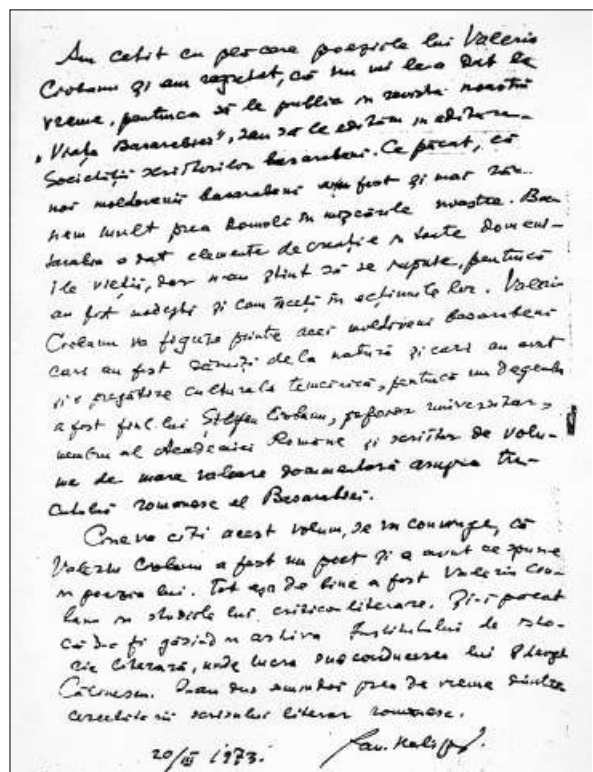
Pan Halippa îi scrie prefața la un volum de versuri ce trebuia să apară postum. Semnificația acestei prefețe este dublă. Pe de o parte, Valeriu a crescut sub ochii lui Pan Halippa, acesta fiind prieten cu Ștefan Ciobanu, deci i-a cunoscut îndeaproape toate fazele de evoluție. Pe de altă parte, fiind președintele Societății Scriitorilor din Basarabia, era cel mai în drept să-l recomande cititorului pe un poet atât de fin și plecat spre alte tărâmurii atât de prematur: „Am cetit cu plăcere poeziile lui Valeriu Ciobanu și am regretat că nu mi le-a dat la vreme, pentru ca să le public în revista noastră *Viața Basarabiei*, am să le public în Editura Societății Scriitorilor basarabeni. Ce păcat că noi, moldovenii basarabeni, am fost și mai rămânem mult prea domoli în mișcarea noastră.

Basarabia a dat elemente de creație în toate domeniile vieții, dar n-am știut să se impuie, pentru că au fost modești și cam înceți în acțiunile lor. Valeriu Ciobanu va figura printre acei moldoveni basarabeni care au fost dăruiți de la natură și cari au avut și o pregătire culturală temeinică, pentru că nu degeaba a fost fiul lui Ștefan Ciobanu, profesor universitar, membru al Academiei Române și scriitor de volume de mare valoare documentară asupra trecutului românesc al Basarabiei.

Cine va citi acest volum, se va convinge, că Valeriu Ciobanu a fost un poet și a avut ce spune în poezia lui. Tot așa de bine a fost Valeriu Ciobanu în studiile lui critico-literare. Și-i păcat că s-o fi gășind și arhiva Institutului de Teorie Literară, unde lucra sub conducerea lui George Călinescu. S-au dus amândoi prea devreme dintre cercetătorii scrisului literar românesc.

20/III 1973. Pan Halippa”

S-a stins din viață la 21 decembrie 1966, la București. Și de aici încolo a început viața lui postumă și, spre regretul nostru, putem spune că și anonimatul.

Pan Halippa, Cuvânt-înainte, facsimil

NU-S VINOVAȚ FAȚĂ DE ȚARA MEA

Sudul Basarabiei, pământ istoric, păstrător de tradiții românești, a fost acea parte din teritoriile ocupate de ruși care a trecut de două ori la patria-mamă și de două ori s-a pomenit frântă în două. Și dacă hărțile au fost modificate cu sânguință, apoi rana din sufletele oamenilor mai sângerează și astăzi. Iar sufletul sângerând al unui popor naște poeți.

În 1972, în *România literară*, academicianul Șerban Cioculescu scria: „...Robert Cahuleanu (Andrei Ciurunga) nu scrie niciodată numai ca să se afle în treabă: are totdeauna ceva de spus – și o spune cu claritate și cu răsunet.”

Andrei Ciurunga, alias Robert Cahuleanu, iar la naștere Robert Eisenbraum, își trage obârșia din coloniștii germani stabiliți pe la începutul sec. XIX în sudul Basarabiei. Remarcăm faptul că, fiind o personalitate ce nu avea dreptul să-și semneze cu propriul nume scrierile literare, a folosit mai multe pseudonime: Nicu E. Grădinaru, Matei Scutaru, Radu Calomfir ș.a., lăsând în grija istoricilor literari să se descurce în meandrele publicațiilor la care a colaborat.

În volumul manuscris *Memorii optimiste. Confesiuni – reflecții – evocări* (București, 1988) autorul ironizează, pășind parcă peste greutatea și suferințele de odinioară, dintr-o dorință tainică de a nu ne împovăra și pe noi cu amărăciunile epocii:

„– De ce plângi, bunico? am întrebat imediat, mai mult curios decât alarmat.

Poetul Andrei Ciurunga la masa de scris

Mama mi-a făcut semn să tac și m-a scos din sufragerie.

– A murit regele, mi-a șoptit.

– Și ce are el cu bunica? am vrut să aflu neapărat.

– Nu are nimic, numai că bunica plânge ori de câte ori aude despre moartea cuiva. Așa sunt bătrânii. Fii cuminte, să n-o mai superi și tu!

– Și cine o să fie rege de-acum? m-am înverșunat eu să știu.

– Un copil mai mic decât tine.

Spre groaza mamei am bătut din palme de bucurie:

– Adică eu am să fiu mai mare ca regele?

– Da, cu un an, mi-a răspuns mama zâmbind. Hai mergi și te spală. Freacă-te pe mâini și pe față. Uite în ce hal ai venit!” [P. 26]

Destin tragic cu refugiere peste Prut, cu două condamnări și înfundare în pușcărie pentru opera poetică, cine poate pune la îndo-

ială faptul că fiecare vers lăsat pe hârtie (și nu numai, căci am ținut în mână în casa poetului o bucată de pânză pe care au fost brodate niște versuri în închisoare, ca să nu fie uitate și mai apoi să fie transcrise pe hârtie).

Cronica vieții lui a fost consemnată în două formule. În forma unor proze hazlii pe care autorul le-a botezat *Memorii* și sub forma unor versuri, unde tensiunea sentimentului este adusă la sublimul trăirii.

Prima detenție a suportat-o la Canal, în perioada 1950-1954, cea de-a doua – în anii 1958-1964.

În aceleași *Memorii optimiste. Confesiuni – reflecții – evocări* (București, 1988) subtilul autor consemnează: „...*Era în toamna anului 1957, mai exact în noiembrie.*”

* * *

Cu câteva luni în urmă, în iulie, apăruse primul număr al noii reviste Rebus, împiedicată multă vreme să iasă pe motiv că... dacă sovieticii nu aveau o revistă de cuvinte încruciate, nu se cădea să avem tocmai noi o asemenea publicație. Cu multă greutate a fost scoasă această idee din creierul îmbâcsit al unui căpos de la Comitetul Central.

La Rebus, publicam două careuri pe lună sub pseudonimele: Radu Calomfir, Matei Scutaru, Nicu E. Grădinaru și altele. Ba chiar, sub semnătura lui Matei Scutaru, am încasat și un premiu de o mie de lei – bani, nu glumă, pe atunci – pentru cele mai reușite definiții date unui careu anume, propus în cadrul unui concurs.

Tot sub pseudonimul Radu Calomfir publicasem și niște versuri la Urzica, fără însă a-i deconspira lui Mircea Pavelescu adevărata mea identitate și blestemul care apasă asupra numelui meu. Cred c-ar fi făcut un infarct.

În seara de revelion, la cumpăna anilor 1957-1958, mă căsătorisem cu Ina. A fost o nuntă ca-n basme, coana Verginica, mama miresei, se întrecuse pe sine în a umple două mese cu bunătăți. Anul nou începea sub cele mai fa-

vorabile auspicii, dacă dracul nu și-ar fi băgat coada din nou, să-mi încurce încă o dată socotelele abia limpezite.

În noaptea de 28 noiembrie 1958, la nici un an de la căsătorie, ne-am pomenit cu bătăi puternice în ușă:

– Deschideți, securitatea!”

Condamnat la 18 ani de pușcărie, a fost eliberat înainte de termen. Murise primul secretar al partidului comunist din România, Gheorghe Gheorghiu-Dej, și venise la putere Nicolae Ceaușescu, care în 1964 a eliberat din închisori deținuții politici:

„N-am să te uit, n-am să te uit, celulă cu zale-n geam și talpă de ciment, unde-așteptăm cu spaima caraulă să te străpungă paloșul absent.

De mi s-ar pune nuferi sub picioare, n-am să te uit, Golgotă de-mpărați cu sceptre descompuse-n așteptare și-n hulă sub hlamidă-ngenunchiați.

Și dacă-aș prinde-n aripi tot eterul n-am să te uit, abis al nimănu, unde-am simțit că se destramă cerul să-mi dă de veste Dumnezeu că nu-i.

[N-am să te uit]

Concluzia pe care o trage Andrei Ciurunga și care este un generic al unei întregi generații distruse și măcinate în pușcăriile și lagărele comuniste, indiferent de pe ce continent și din ce parte a lumii – *Nu-s vinovat față de țara mea.*

Publicasem și poezia cu același titlu în revista *Ora satului*, atribuind-o, din greșală, altui poet martir – Sergiu Mandrinescu.

Dar am reparat la timp eroarea și autorul acestei poezii devenite celebre în toate pușcăriile din România a fost repus imediat la locul cuvenit. Poezia scrisă la penitenciarul Jilava rămâne a fi un argument suprem că acești oameni prin nedreptatea care li s-a făcut au rămas totuși neînfrânți și poate și mai purificați în crezul lor:

„La ora când cobor, legat în fiare,
să-mi ispășesc osânda cea mai grea,
cu fruntea-n slavă strig din închisoare:
– Nu-s vinovat față de țara mea!

Nu-s vinovat că i-am iubit lumina,
curată cum în suflet mi-a pătruns,
nici că vrăjmașii i-au prădat grădina
și că sutașii coasta i-au străpuns.

Nu-s vinovat că-mi place să se prindă
rotundă ca o țară, hora-n prag,
sau c-am primit colindători în tindă,
cum din bunic în tată mi-a fost drag.

Nu-s vinovat că toamnele mi-s pline
cu tot belșugul, de la vin la grâu,
nici c-am poftit la praznic pe oricine,
cât m-am știut cu cheile la brâu.

Dac-am strigat că haitele ne fură
adâncul, codrii, cerul – stea cu stea,
și sfânta noastră pâine de la gură,
nu-s vinovat față de țara mea.

Nu-s vinovat c-am îndârjit șacalii
când am răcnit cu sufletul durut
că nu dau un Ceahlău pe toți Uralii
și că urâsc hotarul de la Prut.

De-aceea, când cobor legat în fiare,
împovărat de vina cea mai grea,
cu fruntea-n slavă strig din închisoare:
– Nu-s vinovat față de țara mea!”

[*Nu-s vinovat față de țara mea*]

Crezul suprem al poetului se poate formula astfel: „De-asupra noastră este doar Dumnezeu și Patria.”

Poeții veritabili debutează precoce, e aproape o legitate confirmată și de Andrei Ciurunga. În 1932 îi apar primele versuri în revista *Îndrumarea tinerimii* a Liceului „Ioan Voievod” din Cahul. La 16 ani scotea de sub tipar prima plachetă, intitulată *Melancolie* (Cahul, 1936).

Debutul s-a produs și, peste ani, autorul, în *Memorii optimiste. Confesiuni – reflecții – evocări* (București, 1988), își amintea cu un surâs ironic de emoțiile debutantului: „Vara anului 1937 m-a surprins corigent la limba germană. Profesorul Krammer, un tip caraghios, mic și gras, crăcanat, despre care s-a zvonit că și-ar fi găsit moartea într-un lagăr nazist în timpul războiului, aflase că tatăl meu fusese profesor de germană pe vremuri la același liceu și era convins că eu cunosc limba și că nu-i răspund la lecții doar ca să-i fac lui în necaz. Stupidă idee. De aceea, îmi puneam note mai mici decât colegilor mei, la răspunsuri sensibil egale. Ba chiar dacă răspundeam de cinci sau de șase, mă pomeneam cu un patru de care nu mă știam vinovat. Care elev ar accepta dinadins să ia note mici?”

Rănit în orgoliul meu de școlar care-și pregătea conștiincios lecțiile, chiar și pe cele mai puțin atractive, am renunțat să mai învăț la germană – limbă pe care n-o puteam suferi pentru duritatea ei și de care habar nu aveam, numind-o «*barbarische sprache*», cu toată părerea contrară a domnului Krammer.

Rezultatul a fost inevitabila corigență de la finele anului, pe care am trecut-o nu cu același profesor, transferat între timp, ci cu doamna Aurora Andrei, profesoară la liceul de fete, care mi-a dat din ajun subiectul tezei și îndrumările necesare pentru oral, ca să fie sigură că nu va mai avea dificultăți... să mă treacă.

Mă aprecia din cele câteva poezii publicate, dar, mai ales, din placheta *Melancolie*, cartea mea de debut, tipărită pe spezele unchiului Haralambie cu un an înainte, în vara anului 1936.

Cât despre tragica moarte a domnului Krammer, m-am gândit deseori la ironia soartei sale, care și-a bătut joc de profesorul meu. A iubit limba germană ca pe limba natală, a apărât-o împotriva ignoranței elevilor săi un lung șir de ani și a murit asasinat de posesorii de drept ai acestei limbi. [P. 44]

* * *

Cu debutul meu editorial lucrurile s-au petrecut cam așa: moș Haralambie era proprietarul unei modeste tipografii alcătuite dintr-o plată de dimensiuni reduse și un boston, adică o presă mică de imprimat, la care se tipăreau cărți de vizită, tipare pentru cele trei mari evenimente din existența orașenilor: botezuri, nunți ori decese, sau orice alt imprimat care nu depășea suprafața unei coli de hârtie ministerială. Dacă vom adăuga la aceasta mașina cu care se tăiau teancurile de hârtie pentru tipar, prin manevrarea manuală a unui cuțit ca de ghilotină, ca și cele câteva zeci de casete conținând literele de plumb, vom avea imaginea completă a acestei minitipografii. Întreaga instalație era amplasată în jumătatea din dreapta a librăriei bătrânului Anastase Mănescu, în stânga aflându-se librăria, cu câteva cărți nu dintre cele mai recent apărute și cu felurite rechizite școlare sau de birou, la care proprietarul adăugase și câteva rafturi de jucării: abțibilduri, păpuși, mingi de cauciuc și baloane, plus câteva mărunțișuri.

Tipografia o închiriasse de la moș Haralambie, care nu avea nici chef, nici timp, nici pricepere să se ocupe de ea. N-am cunoscut niciodată condițiile învoielii, dar probabil că erau avantajoase pentru ambele părți, altfel această combinație nu ar fi durat ani de zile, iar relațiile dintre proprietar și chiriaș n-ar fi fost atât de pașnice, așa zice chiar amicale.

Nu împlinisem încă 16 ani – acest eveniment urma să aibă loc către toamnă – când moș Haralambie m-a poftit la dumnealui într-una din zilele lunii mai a anului 1936.

– Câte poezii ai scris până acum? m-a luat repede.

– Păi, știu și eu? Cred că sunt peste o sută.

– E bine, mi-a zis. Alege vreo 30-40, care-ți plac ție mai mult, și vino mâine cu ele la mine.

Moș Haralambie a fost deci primul cenzor cu care am făcut cunoștință în cariera mea literară, dar atât de îngăduitor încât nu mi-a respins nicio poezie.

– Acum du-te cu ele la domnul Mănescu să facă el socoteala.

– Ce socoteală?

– Nu te privește. Fă cum îți spun. Vreau să-ți tipăresc la tipografia mea un volum, să intri și tu în rândul poezilor.

În mintea lui, un poet trebuia negreșit să-și aibă numele scris pe-o copertă, ca să-și merite atributul. Ca Dimitrie Bolintineanu. Ca George Coșbuc.

Am zburat într-acolo. Bătrânul Mănescu și-a tras pe nas ochelarii pe care-i purta pe frunte în momentul acela, și-a netezit mustățile mari, galbene de tutun, mi-a luat foile din mână și s-a adâncit în niște socoteli numai de dânsul știute. Calcula prețul tiparului: cules, machetat, tras la mașină, capsat. Textul poeziilor nu l-a interesat.

Peste vreo jumătate de oră, în care timp eu trecusem în revistă de câteva ori cărțile de pe teșghea și din rafturi, mi s-a adresat, netezindu-și mustățile:

– E-n regulă. Bani de hârtie ai?

– N-am, domnu' Mănescu, de unde să am?

– Atunci spune-i asta domnului Haralambie.

Liceul „Ioan Voievod” din Cahul, imagine de epocă

Unchiul meu a căzut ca din pod:

– Cum, el n-are hârtie?

– O fi având, i-am zis, dar mi-a cerut bani pentru ea.

După un moment de gândire, moș Haralambie s-a luminat:

– Lasă că aranjez eu. Mănescu nu are hârtie în stoc și nu vrea să investească acum niște bani. Vino mâine după școală la mine. Dar mai ia pe cineva să te ajute să duceți hârtia la tipografie.

A doua zi m-am prezentat pe la trei după amiază, așezat nu prea confortabil în cadrul bicicletei lui George Capala, un coleg de liceu de la țară cu doi ani mai mare ca mine, care stătea în gazdă la noi.

Cu un bilețel de la unchiul meu, am alergat cu bicicleta la Banca Federală, o instituție care avea și un depozit cu tot felul de materiale, printre care, bineînțeles, și hârtie. I-am dat biletul domnului Jorj Romașcu, directorul băncii – și peste zece minute ieșeam pe poartă în următoarea formație: eu tot pe cadrul bicicletei, care începuse să mă cam taie pe la părțile îndeobște mai rezistente (dar poezia cere, nu-i așa, sacrificii) în spate, pe portbagaj, un pachet cât toate zilele de hârtie, iar la mijloc, George Capela, pedalând și icnind, căci greutatea bicicletei supraîncărcate îi solicita la maxim forțele.

Placheta a intrat în lucru chiar de-a doua zi, iar într-o săptămână mi s-a dat corectura – prima din viața mea. Țin minte și azi surprinderea cu care descopeream greșelile de tipar inerente și teama ca nu cumva să-mi apară și-n carte. Mai ales una din ele mi-a cauzat câteva nopți de nesomn. Versul suna așa:

«Și-acum te duci,

te stingi ca steaua

Ce pierde de pe bolta

clară.»

Ei bine, meșterul tipograf culesese «balta» în locul «bolții», spre marea mea disperare.

– Ce faci aici, domnu' Mănescu? l-am întrebat alarmat pe bătrân.

– Nu-i nimic, m-a liniștit el. Taie-l cu o liniuță pe «a», așa cum te-am învățat, și scrie la capătul rândului «o».

Am făcut operația cu inima strânsă. Dacă nu observă tipograful și-mi lasă greșeala? Pentru mai multă siguranță, am subliniat cu două linii litera de pe margine.

Peste alte trei zile, la ultima corectură, totul era în ordine. Cartea nu avea nicio greșeală. Încăpuseră 29 de poezii, în 300 de exemplare, cu prețul netipărit pe copertă. Mă gândeam să le ofer cartea «admiratorilor» mei, toți oameni cu stare, lăsându-i fiecăruia latitudinea de-a încuraja cu cât îi lăsa inima și obrazul, tânărul talent care mă socoteam. Ideea tot moș Haralambie mi-a dat-o. Spre lauda lui, nu mi-a pretins să-i restitui cheltuielile tipografiei, nici costul hârtiei. În schimb a avut satisfacția de-a primi primul exemplar al tirajului, cu cel dintâi autograf pe care-l semnam, la începutul unui drum presărat de autografe.

Placheta se intitula *Melancolie*, era de dimensiunile unui carnețel de cuvinte (moș Mănescu mi-o tipărise la boston) și nu cred să se

Andrei Ciurunga într-un moment de inspirație...

mai afle la ora aceasta în vreo altă bibliotecă decât a mea – unicul exemplar existent fiind găsit după patru decenii, păstrat cu sfințenie într-un dulăpior al mătușii Violeta, după moartea acesteia. Totuși, un alt exemplar trebuie să se afle și la Biblioteca Academiei Române. [P. 45]

* * *

Apariția *Melancoliei* mi-a înlesnit apropierea (mai întâi prin corespondență) de un poet mult mai în vârstă ca mine, al cărui nume îl întâlneam frecvent în revistele vremii: George Tutoveanu. Profesorul meu de latină, Luciliu Pârvu (ce nume predestinat!) era originar din Bârlad. Plecând acasă în vacanța mare, mi-a cerut un exemplar al plachetei să-l înmâneze poetului, cu care se afla în relații. I l-am dat bucuros. Domnul Pârvu mi-a lăsat adresa lui Tutoveanu (bulevardul European 42) să-i scriu maestrului dacă nu voi primi la timp câteva rânduri confirmare.

Așa am și făcut, peste vreo lună de tăcere din partea poetului bârlădean. Mi-a răspuns foarte curând, anunțându-mă, spre stupefacția mea, că nu-l văzuse pe profesorul Pârvu și deci nu primise nimic. I-am expediat cartea prin poștă, mi-a scris câteva rânduri de laudă care m-au făcut să mă umflu ca un păun, după care mi-a trimis un colet cu cărțile sale. Așa s-a înfiripat o prietenie de la distanță între un bătrân poet consacrat (avea 64 de ani) și un debutant aproape copil, plin de aurul viselor sale.

Peste câțiva ani, aflându-ne amândoi în București, m-am dus să-l cunosc personal. Locuia în apartamentul fiului său Polidor, în parcul Vatra Luminoasă. Era un bătrânel foarte simpatic, subțire la trup, îmbrăcat într-o haină neagră încheiată până la gât, în genul aceleia dintr-o cunoscută fotografie a lui Topârceanu. Am vorbit multe și de toate, nu știu cum s-a făcut că discuția a lunecat spre Dante și Shakespeare. Cât de ciudate mi-au părut aceste nume ilustre, rostite în limba dulce a poetului moldovean!

Au mai trecut câțiva ani, lucrăm prin 1947 la ziarul *Ancheta* din Brăila, când m-am pomenit cu o scrisoare din partea lui George Nestor.

Se alcătuisese un comitet pentru organizarea sărbătorii a 75 de ani ai poetului G. Tutoveanu și eram invitat, ca unul ce-l cunoșteam pe poet, să marchez acest eveniment în presa locală. Am scris imediat un foileton intitulat *Tinerete fără bătrânețe* și i-am dat drumul în prima pagină a *Anchetei*. Socot cu cale să-l reproduc după patru decenii, deoarece în acel articol rezumam însuși crezul meu literar, rămas neschimbat de la debut până azi.” [P. 52]

Au urmat altele, la fel de interesante, care au suscitât atenția criticii și admirația cititorilor: *În zodia cumpenei* (poeme, Bolgrad, 1939), *Poemul dezrobirii* (Chișinău, 1943); *Cântece de dor și de războiu* (stihuri, 1944, Chișinău), plachete care mai târziu vor deveni capete de acuzare pe masa judecătorilor comuniști. Dar până atunci autorul, neghicindu-și viitorul, savurează bucuria apariției editoriale și gustă din plin din seva dulce a gloriei literare:

„În toamna anului 1943 și în primăvara lui 1944 mi-au apărut două cărți, prima, cea de la Editura «Cuvînt Moldovenesc», se intitula *Poemul dezrobirii* și însuma 32 de pagini. Era de fapt un poem dramatic conceput pentru scenă, pe care îl publicasem în ziarul profesorului L.T. Boga și-n care afirmam drepturile noastre milenare asupra Ardealului. Atunci când directorul gazetei a văzut că vin la el elevi și eleve, solicitându-i numărul cu poemul, deoarece profesorii de limba română le pretindeau să-l cunoască, a dispus tipărirea lui într-o plachetă cu un tiraj de o mie de exemplare. Broșura s-a epuizat imediat, ceea ce a reprezentat pentru Leon Boga un câștig frumușel. Eu m-am ales cu mulțumirile sale prietenești și cu un titlu mai mult în biografia mea personală.

A doua carte a însemnat pentru mine primul volum propriu-zis, cele de până atunci nefiind decât trei plachete frave. Mi l-a tipărit Editura «Dacia Traiană», filiala din Chișinău.

Cartea, de 144 de pagini, cuprindea 61 de poezii, dispuse în patru cicluri de versuri. Titlul ei: *Cântece de dor și de războiu*.

Am ridicat 30 de exemplare de la tipografie din cele o sută, cât însumau drepturile mele de autor. Volumul urma să fie pus în vânzare peste câteva zile. Dar în urma unui raid aerian efectuat peste noapte, una din bombe mi-a făcut praf întregul tiraj. [P. 116-117]

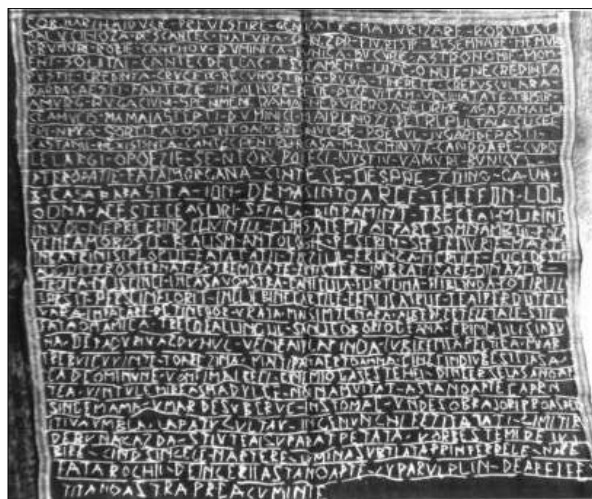
Pentru ziua de 27 februarie 1944, afișe multicolore anunțau un mare eveniment cultural la Chișinău: șezătoare literară comună a scriitorilor și artiștilor din București, Iași și Sibiu sub egida primăriei orașului. Primar era colonelul Anibal Dobjanschi, un modest prozator, pe care îl alesesem în funcția de președinte al Asociației Scriitorilor din provincia noastră, pentru sprijinul pe care ni l-ar fi putut da – și de multe ori ni l-a dat – în rezolvarea diverselor probleme de ordin administrativ și chiar financiar. Un primar care pe deasupra mai era și colonel, putea multe!

Sala Expres, cu o capacitate de 2000 de locuri, era arhiplină. S-au instalat megafoane pe străzi. Lumea ieșită de la biserică se oprea în grupuri și ne asculta. Era o duminică blândă ca de început de primăvară timpurie, deși luna martie nici nu venise.

Au sosit de la București scriitorii Pan Vizărescu și Th. Al. Munteanu, actorul Al. Gh. Bericon, instrumentistul Ion Ioviță și interpreta Rodica Bujor.

De la Iași au participat profesorii Gheorghe Cuza și Petru Stati, directorii revistelor *Cetatea Moldovei* și respectiv *Cuget moldovenesc*, Eusebiu Camilar și D. Iov. Au fost prezenți din Ardeal Ion Th. Ilie, Iosif Morțan, Lucian Valea și Iustin Ilieșiu. Programul l-am completat noi, cei din localitate: Sergiu Matei Nica, Nicolai V. Coban, Sabin Velican, C.A. Munteanu, Victor Tulbure, Leonid Luican și semnatarul rândurilor de față. Prezentările le făcea părintele Vasile Țepordei, directorul *Razei*.

A fost un triumf. Înfăptuisem cu puterea cuvântului ceea ce realizase Mihai Viteazul cu sabia: unirea tuturor provinciilor românești. Sala ne aplauda minute întregi în picioare,

Cămașa de deținut a lui Andrei Ciurunga în care sunt brodate titlurile poeziilor compuse în închisoare

aplaudau și grupurile de trecători de pe străzi, care ne ascultau la megafoanele primăriei. Seara ni s-a oferit la guvernământ un banchet pe care Ion Th. Ilie nu l-a uitat până în ultimele sale clipe de viață. Mi-l amintea cu plăcere, ori de câte ori ne întâlneam la cenaclul «George Bacovia» din București, peste ani.

Șezătoarea de atunci a însemnat cântecul nostru de lebedă. [Andrei Ciurunga, *Memorii optimiste. Confesiuni – reflecții – evocări* (București, 1988)]

Cartea ce a urmat a fost insistent căutată de Securitatea regimului comunist: *Poeme de dincoace* (Brăila, 1947). Dar tirajul mic și vigilența mamei au făcut ca ediția să nu ajungă pe mâinile anchetatorilor.

Abia peste câțiva ani de la ieșirea din pușcărie este acceptat de edituri și așa îi apar plachetele: *Decastihuri* (București, 1968); *Vinovat pentru aceste cuvinte* (București, 1972); *Argumente împotriva nopții* (București, 1976); *Echivalențe* (București, 1978); *Imn pentru flacăra fără sfârșit* (1982); *Gestul împăcării* (București, 1983) ș.a. Iar după decembrie 1989 tipărește *Lacrimi pentru Basarabia* (1995).

Cu anii, a făcut o totalizare care, retopită în formă literară, s-a prefăcut în mai multe pagini de memorii, doar apărute parțial în formulă de

carte: *Memorii optimiste* (1992), *Poemele cumplitului canal* (1992), căci partea cea mai mare de scrieri rămâne încă în manuscrise.

A colaborat la numeroase reviste și ziare: *Bugeacul*, *Familia noastră* (Bolgrad), *Viața Basarabiei* (Chișinău), *Basarabia literară* (Chișinău); *Cuvânt moldovenesc* (Chișinău), *Raza* (Chișinău), *Bacăul*, *Înainte* (Brăila), *Expresul*, *Ancheta*, *Curentul literar*, *Prepoem*, *Vremea*, *România literară*, *Contemporanul*, *Viața românească*, *Urzica*, *Ramuri* și altele.

Și această colaborare începută foarte devreme, la o vârstă precoce a fost de bun augur: „La 15 septembrie 1931 treceam pragul liceului «Ioan Voievod», după un examen de admitere luat cu succes. Doamna Ostașcu ne pregătise destul de conștiincios și cine a vrut să învețe a reușit fără probleme.

Director al liceului era Constantin Radu, profesor de limba română la cursul inferior, deci și la noi, bobocii clasei întâia. Nefiind de prin părțile locului, nu avea casa lui, ca domnul Știrbu, domnul Romașcu, părintele Hartia sau alți profesori originari din oraș. S-a instalat la liceu, într-o cameră la etaj. Canalizarea lipsind, iar closetul profesorilor aflându-se tocmai în fundul curții, doamna director – o ființă vulgară și nesimțită, pe care noi, copiii, nu o puteam suferi – deschidea în fiecare dimineață fereastra spre curte și vărsa conținutul oalei de noapte unde se nimerea, de cele mai multe ori în capul câte unui elev pe care-l umplea de «noroc».

Dumnealui, domnul director Radu, umbla rareori bărbierit, neglijent îmbrăcat, într-un costum ponosit, ca luat din talcioc, care atârna pe trupul sfrijit al Domniei Sale ca trențele sperietoarei de ciori din via lui moș Sofocle. Era însă un bun profesor, «le vedea», cum se spune azi în «elevatul» jargon școlăresc. Își completase studiile în Italia. Ne vorbea cu mult entuziasm de savantul romanist Ramiro Ortiz, căruia îi fusese student.

În scurt timp, directorul a editat o foaie a liceului, intitulată *Îndrumarea tinereții*. Aco-

lo, pe pagina a treia, a apărut și 24 ianuarie al meu, semnat cu numele din catalog, iar dedesubt cu mențiunea «elev în clasa I a liceului *Ioan Voievod*». A însemnat debutul meu publicistic. Era în februarie 1932. Apăream «în premieră mondială» într-o foiță de patru pagini, ceva mai mare decât ale unui caiet de desen.

Neavând subvenții, revista trebuia să se întrețină prin ea însăși, adică să devină «rentabilă». În acest scop, directorul școlii l-a obligat pe fiecare elev să difuzeze, unde și cum o ști, câte 30 de exemplare. Costa trei lei unul. Bineînțeles că mi-a dat și mie porția de foi, dar mama când și-a văzut odrasla în rândul «poetilor», a scos 90 de lei imediat (Doamne, și ce mare era suta pentru biata de ea!) și-a reținut toate exemplarele, din care eu, autorul poeziei, sustrăgeam din când în când câte unul pentru a-l difuza vreunui unchi sau mătușă. Niciodată nu mi s-a dat mai puțin de 20-30 de lei. Cu timpul am ajuns să epuizez stocul păstrat (chipurile) cu mare sfințenie de mama. Rămăsese doar exemplarul al 31-lea, oferit de domnul director cu o dedicație scrisă «cu toată dragostea», cu cerneală roșie, probabil în momentul când corecta niște teze. Era primul autograf ce-l primeam. [P. 38]

Țin minte că prin anul 1937 revista *Rebus-Magazin* împreună cu CEC-ul au inițiat un concurs pe toate liceele din țară, dedicat economiei. Formularele sosiseră și la școala noastră într-un plic sigilat, cu mențiunea de-a se deschide în momentul începerii competiției. Direcțiunea liceului l-a delegat pe profesorul de matematici Dumitru Cara cu desfășurarea întrecerii. Ne-am strâns vreo 20 de candidați din toate școlile din oraș într-o clasă a liceului nostru. Fete nu-mi amintesc să fi fost. Concursul era fixat pentru o duminică dimineața, spre sfârșitul lunii octombrie. Ionel Pătrașcu, singurul concurent de care mă temeam, nu venise. M-am bucurat, era mai experimentat și mai rapid decât mine. Și poseda și dicționarul Larousse.

Ni s-au dat imprimatele cu careul, concursul a început într-o tăcere ca de examen, întreruptă din când în când de fâșăitul filelor dicționarelor, pe care ne era permis să le consultăm. Avansasem binișor, nu aveam nevoie de timpul limită afectat concursului pentru a preda rezolvarea. Ionel Pătrașcu a apărut gâfâind peste vreo jumătate de oră. Antrenat într-o partidă de fotbal, pierduse noțiunea timpului. A primit și el imprimatul, însoțit de dojana profesorului supraveghetor, dar eu luasem deja un avans convenabil. Am ieșit primul după cronometru. Rămânea de văzut dacă n-am făcut vreo greșală în rezolvarea careului. Ionel Pătrașcu a ieșit al doilea, cu tot handicapul ce și-l crease. Al treilea nu mai știu cine a fost. Cred că un elev de la Școala de arte și meserii.

Peste-o lună ne-au venit premiile acordate de CEC. Câte un bilet de economii în valoare de o sută de lei pentru mine, respectiv 75 și 50 de lei. Libretele erau însoțite de diplome. Au fost primii mei bani câștigați de pe urma cuvintelor încrucișate. Peste câteva bune decenii, când Ionel Pătrașcu ajunsese redactorul-șef al noului *Rebus*, îmi publica număr de număr careerile, sub diferite pseudonime, pentru a nu mi se repeta semnătura. În felul acesta îmi câștigam binișor existența. Dar până atunci, mai sunt multe de povestit. [P. 61]

Revizorul școlar al județului, prin anii 1937-38 era Vasile Hondrilă, un poet viguros și un om cum rar mi-a fost dat să cunosc. Inițiativele sale cultural-patriotice s-au materializat pe hârtie și-n bronz, trezind interesul unui oraș potopit de somnolența cetățenilor săi.

Nu știu din ce fonduri, probabil din banii Inspectoratului, Vasile Hondrilă

scotea un ziar intitulat *Graiul satelor*. Era o publicație în patru pagini de dimensiuni mijlocii, adresându-se țăranilor din județ, dar și orașului nostru, care nu poseda nicio foaie.

Acum, dacă mă gândesc bine, nu știu cât ar fi fost utilă o gazetă locală. Știrile zburau ca pe sârmă de la o casă la alta, evenimentele se aflau chiar înainte de a se produce, atât erau de documentați concetățenii mei în privința mersului întâmplărilor prezente și viitoare. De aprovizionare se îngrijeau negustorii și țăranii producători, care nu aveau niciun interes să stea cu rafturile sau tarabele goale. Problemele edilitare le rezolva primarul orașului fără sprijinul presei, iar criticile le adresa oricui, dar mai ales a notabilităților, se rosteau în gura mare, pe străzi și în saloane, însoțite uneori de câte un nume de sfânt, de o sărbătoare creștinească din calendar (preferat era Paștele), iar când nemulțumirea devenea generală, se ajungea până la Dumnezeu, invocat totdeauna în strictă intimitate cu mama celui în cauză.

Graiul satelor era altceva. Ignorând micile evenimente mondene, cancanurile și indiscrețiile de moment, Vasile Hondrilă consemna în coloanele publicației ce-o edita, fără a fi monoton-moralist sau enervant-pisălog, numai

Andrei Ciurunga și soția Ina în biblioteca scriitorului

acele acțiuni constructive care puteau declanșa energii viitoare prin exemplul ce-l ofereau. În afară de asta, exista în ziar și un colț sau o pagină, după necesități, cu probleme culturale la zi. Acolo mi-a publicat și mie câteva versuri, iar la apariția *Melancoliei* a salutat-o cu înțelegere, scriind printre altele: «Poeziile spun mai mult ce va fi autorul lor, decât ce cuprind ele.» Citez din memorie, dar mi-am permis să pun ghilimelele, deoarece sunt sigur că n-am greșit nicio iotă din această poliță semnată în alb de Vasile Hondrilă. A fost prima recenzie a primului meu volumaș – și asta nu se uită ușor, mai ales că recenzia spunea adevărul: ce alta puteam însemna eu la nici 16 ani împliniți, decât o ipotetică promisiune de viitor?

Printr-o listă publică de subscripție, apărută în câteva numere succesive din *Graiul satelor*, Vasile Hondrilă a făptuit alt miracol în orașelul legat de memoria ilustrei figuri a domnitorului Ioan Vodă Cumplitul, care și-a găsit moartea în apropiere, pe dealul Roșcanilor. Adunând fondurile necesare prin contribuția profesorilor și a elevilor a ridicat în centrul orașului, la intrarea principală în parc, un bust închinat marelui voievod, al cărui nume îl purta și liceul.

La dezvelire a participat un public imens, din județ și oraș, cu invitați de la Inspectoratul Regional din Galați, ba chiar și oficialități de la București. Am fost solicitat și eu să scriu și să recit o poezie. Pe mine însă m-a impresionat în mod deosebit cuvântarea profesorului D.V. Țoni, pe vremea aceea director general în Ministerul Învățământului sau chiar ministru adjunct, nu mai știu.

Ioan Vodă era singurul monument din oraș – și ne plăcea grozav nouă, elevilor să facem câte o poză cu profesorul sau colegele în dreptul soclului său.

Lui Vasile Hondrilă îi datorez, așadar, cele mai frumoase momente de entuziasm cinstit, juvenil, în preajma unor evenimente de un mare tragism istoric, neintuite încă de noi, în

crezătorii adolescenței în statornicia binelui și a dreptății, dar pregătite cu perseverență diabolică în culisele diplomației europene și pe câmpurile de manevră ale marilor oștiri europene. [P. 65]

În preajma Paștelor din ultimul meu an de liceu, prin luna aprilie, am plecat acasă pentru cele două săptămâni de vacanță.

Aici, mari pregătiri în vederea unui concert oferit de corul și orchestra Gimnaziului de băieți, sub conducerea muzicală a profesorului Ion Fazlî. Punctul forte al concertului îl constituia *Balada* lui Ciprian Porumbescu, interpretată la vioară de Ion Fazlî, acompaniat de mama la pian. A fost într-adevăr un succes – și mi-a făcut plăcere să trimit un scurt reportaj asupra spectacolului la *Neamul românesc* al lui Iorga, la care începusem să colaborez cu versuri și articole literare. Nota a apărut în ziar peste câteva zile, spre satisfacția concetățenilor mei, fie că asistaseră, fie că nu la concert – dar mai cu seama spre marea mândrie a mamei, care începuse să culeagă roadele îndârjitei ei străduințe de a-și fi crescut fiul în dragostea ei de frumos... [P. 76-77]

Tot la Bolgrad a apărut în acel an primul număr al *Moldaviei*, revistă literară editată de Ioan Șt. Botez, profesor de limba română și director al liceului, transferat aici din Galați. *Moldavia* a apărut în condiții grafice superioare, pe o hârtie velină compactă, în formatul actualei reviste *Luceafărul*. Din păcate, numărul de debut cuprindea, în primul rând, materialele citite la șezătoare de cei patru scriitori bucureșteni, care nu erau nici măcar inedite. Mie, deoarece eram pe punctul de a absolvi liceul, mi s-a strecurat o poezie. Altfel, directorul Ioan Șt. Botez, ditamai educator și profesor de limba română, dar «un pedagog de școală veche», după cum s-a văzut, era împotriva prezenței elevilor în revistele literare. Iar cea dirijată de el, ce să mai zic... mai rău ca sub inchițiție!

Doar goana lui după nume sonore i-a jucat o festă teribilă. O, cu ce satisfacție (diabo-

lică!) am citit peste câteva zile în *România literară* de sub direcția lui Cezar Petrescu o notă asupra *Moldaviei*, în care se critica vehement apariția fără sens a celor patru scriitori de oraș și se deplângea ignorarea talentelor locale, pornindu-se de la poezia mea, apreciată ca singura colaborare notabilă din revistă...

De altfel, din *Moldavia* nu au mai apărut decât două numere, poate trei. Publicația a sucombat repede, întorcându-se în neființa din care venise, fără să lase în urmă prea multe regrete.

După eșecul de la bacalaureat, pe care l-am dat la Liceul «Vasile Alecsandri» din Galați și am luat nota zece în teză la limba română și nouă la limba franceză, dar doi la matematici (notă eliminatorie), m-am întors în orașul copilăriei mele, unde am fost angajat pedagog la fostul Liceu «Ioan Voievod», acum redus la patru clase gimnaziale. Copiii mă cunoșteau, cu un an în urmă le fusesem coleg (de liceu,

La pian soția Ina și Andrei Ciurunga

evident, nu de clasă), eram ascultat, nu-mi dădeau bătaie de cap.

Colaboram la *Curentul literar* și la *Prepoem*, două publicații de capitală care-mi tipăreau versurile, iar din când în când îmi apărea și câte un articol la pagina culturală a ziarului *Neamul românesc* patronat de profesorul Iorga. [P. 110]

Am hotărât ca din toamna aceluiași an, 1943, să-mi dau demisia din funcția de pedagog.

Câteva rânduri trimise părintelui Țepordei au aranjat totul. De la 1 septembrie urma să funcționez ca redactor la *Raza* și pedagog la Liceul «B.P. Hasdeu», unde, pe lângă o retribuție mulțumitoare, primeam gratuit casă și masă la internat. Pentru munca de la *Raza* beneficiam de al doilea salariu. Vasile Harea, directorul Liceului «B.P. Hasdeu», era un profesor de mare prestigiu, atât ca om de cultură, cât și ca patriot luminat. Preda psihologia, logica și estetica la clasele superioare. În anul 1942 i-a apărut la «Casa Școalelor» un studiu masiv asupra filozofiei lui L.N. Tolstoi – volum editat la recomandarea profesorului Ion Petrovici, ministrul educației naționale din acei ani.

Subdirectorul liceului, care îndeplinea funcția de director administrativ, era profesorul de latină Olaru, în grija căruia cădea și internatul al cărui pedagog fusesem numit. Fiind șeful meu direct, îl vedeam zilnic. Mă aprecia pentru activitatea gazetărească și literară, ca și profesorul de română Sălceanu.

Misiunea mea era de a supraveghea dimineața deșteptarea și masa elevilor. De la orele opt, când intrau la cursuri, eram liber dinspre partea liceului până la orele treisprezece. În acest interval alergam prin oraș pentru reportaje și noutăți. Știrile le predam imediat la secretariatul de redacție. Între orele 13 și 21 eram din nou la liceu, serveam masa elevilor și-i supravegheam la orele de meditație, fără obligația de a-i mai și ajuta. Îmi alesesem câțiva băieți buni din clasa a opta, pe care-i investisem cu

atributul de șef de clasă. Ordinea era ținută de către aceștia, își preparau lecțiile la catedră, în sălile unde se făceau meditațiile...

În serile de sâmbătă, se strâneau în camera mea câțiva elevi din ultima clasă, printre care un tânăr cu o voce de aur, Tolea Antonovici. Făceam reuniuni neuitate, la care participa și un băiețel de vreo 14 ani, desenator priceput și mare amator de poezie și muzică, mai târziu, acest copil a îmbrățișat arta dramatică, a devenit un actor cunoscut, apare frecvent la televiziune, pe afișele teatrelor și pe genericul filmelor românești: Iurie Darie.” [P. 116; Andrei Ciurunga, *Memorii optimiste. Confesiuni – reflecții – evocări* (București, 1988)]

Apariția lui pe arena literară a fost remarcată de critici chiar de la primele rânduri tipărite.

Criticul literar al revistei *Bugeacul* (1939), bolgrădeanul Iacob Slavov, și el scriitor începător, scria cu o anumită doză de ironie mascată:

„Robert Cahuleanu (pseudonimul literar al lui Andrei Ciurunga), un prea tânăr poet basarabean, își editează al doilea volumaș ca să demonstreze un însemnat progres în arta sa poetică. Influența lui Eminescu din *Melancolie* se șterge pentru ca, adoptând procedeele simboliste din *Zodia cumpenei*, să cadă în mrejele poetului Ion Minulescu. Poezia sa e mai mult elegiacă...

Poezii mai originale sunt *Suflet frânt*, *Rugăciune*, *Primăvară*, *Bucurie* ș.a., frumoase dovezi de ascensiune. Poezii înflăcărâte de străbuni, de plugarul basarabean, sunt opere veritabile ale unui poet în deplină formație.”

Despre Andrei Ciurunga s-a scris mult și nume notorii au semnat cronici și eseuri despre creația lui poetică: Nichifor Crainic, Șerban Cioculescu, Cezar Baltazar, Mircea Micu, Alexandru Piru ș.a. Constatăm cu satisfacție că poetul a rămas fidel obiectivelor literare conturate în tinerețe. A scris și scrie numai la îndemnul inimii, a purtat mereu în suflet icoana

neștearsă a Basarabiei și toate faptele sale le-a raportat la conștiință. Rar de tot se întâmplă ca un om de o asemenea integritate și puritate morală să slujească de atâția ani pe tărâmul atât de dificil al literaturii. Pentru el scrisul nu mai este o distracție sau o formulă de manifestare a orgoliilor ascunse, scrisul este esența și moștenirea cea mai de preț pe care el o transmite, ca pe o comoară, fir cu fir, rând cu rând.

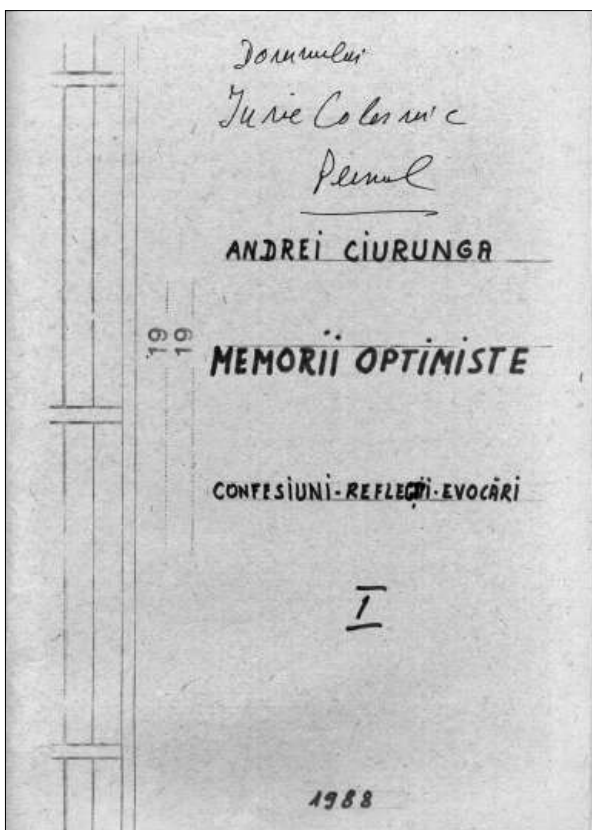
I-am editat o carte de versuri.

Concepută ca o antologie, *Lacrimi pentru Basarabia* este, de fapt, un argument de pietate și credință, un testament poetic veritabil pentru un poet ce aproape o jumătate de secol n-a putut să-și vadă locurile natale. Acest volum apare susținut de poetul Sergiu Grossu, care știe prea bine prețul pe care l-a plătit generația sa ca să vadă realizarea, fie și parțială, a unui vis, vis care totuși va deveni realitate.

Întotdeauna când citesc mărturisirile celor schingiuiți în pușcăriile comuniste ori chiar copiile de pe procesele-verbale ale interogatoriilor mă fulgeră un gând care n-are răspuns unde e securistul X, care bătea fără cruțare acuzații ca să obțină rapid dovezi de vinovăție, ori temnicerul Y care umilea în ultimul hal un intelectual de marcă la care el, în alte vremi, nu s-ar fi învrednicit să le șteargă nici praful de pe pantofi. Ce-au făcut după 1964 acei călăi, cum și-au trăit veacul? Au avut remușcări ori mai degrabă au blestemat statul care le-a dat pensii bune și nu le-a dat voie să-și termine opera de sugrumare a «dușmanilor poporului»?

L-am întâlnit la București într-o toamnă când i-am adus tirajul la *Lacrimi pentru Basarabia*. Era mișcat, îmi părea extrem de emoționat. Vorbea simplu, sfătos, încât îți crea senzația că îl cunoști de-o viață. Ironiza cu plăcere, era glumeț așa cum sunt acei scriitori care ani de zile sunt nevoiți să se ascundă în spatele unor pseudonime. Îi identifici ușor în discuție, când cunoști fenomenul cenzurii sovietice. Ei spun ceea ce alții, scriitori gravi în serviciul puterii, nu au curajul s-o spună.

Coperta manuscrisului *Memorii optimiste*

Beam ceai, mâncam un chec pregătit de doamna Ina și nu ne săturam de vorbă. De la amintiri din pușcărie treceam la zilele noastre, de la poezie la proză, de la literatură la politică și aveam o singură constantă – Basarabia. Înțelegeam perfect că nici după revoluția din decembrie statutul lui social nu s-a schimbat. Traiul modest demonstra aceasta. Anii petrecuți în închisoare noua putere n-a vrut să-i contorizeze, să aprecieze stoicismul lui. El mi-a arătat o mostră de rezistență care m-a marcat. Titlurile poeziilor compuse în închisoare ca să nu le uite le-a cusut cu un ac improvizat în pânza cămășii.

Dar el nu se plângea, nici nu regreta trecutul. Era un optimist incurabil. Îl ascultam și mi se părea că-l am în față pe Don Quijote în toată splendoarea și noblețea sa. Mă uimea prin faptul că nu purta pică nimănui și toate problemele se înnodau în jurul propriei personalități.

Discutam în salon, iar din ușa deschisă a cabinetului priveau spre noi zeci de cărți, aranjate în rafturi ca la o bibliotecă publică, doar din simplu motiv ca să încapă liber, să nu se înghesuie și să fie accesibile în orice moment.

Am plecat într-un târziu, căci dacă nu plecam discuția nu avea șanse să se termine. Dar emoțiile erau așa de mari că mi-am uitat căciula. Așa că am făcut cale întoarsă și încă o dată mi-am luat rămas bun de la gazde.

Un poet basarabean aproape necunoscut la Chișinău, necunoscut la baștină, la Cahul, și foarte puțin luat în seamă la București, dar în fond unul dintre cei mai interesanți poeți lirici pe care i-a dat Basarabia în secolul XX – Robert Cahuleanu, alias Andrei Ciurunga –, a lăsat un cutremurător testament:

„Mai am puțin, mai am puțin până la moarte
și n-am să văd frumoasa întâlnire
pe care-au scris-o veacurile-n carte
și nimeni încă nu i-a dat cetire.

Eu v-am chemat să-ntâmpinăm Minunea,
basarabeni cu răzvrătiri de piatră,
să vă-ncălziți pe buze rugăciunea
și să vă fierbeți sângele pe vatră.

Eu vă cunosc, vă știu privirile senine,
basarabeni încremeniți în stâncă.
Vă bate inima prin țările străine –
dar inima vi-i românească încă.

Mai am puțin, mai am puțin până la moarte
și-n gheara morții mă frământ și sânger.
Chiar dacă cerul azi ne va desparte,
eu tot mă-ntorc la voi – mă schimb în înger.

Arhanghel viu, cu foc și cu putere,
am să cobor din cer, cum spune mitul,
și pentru marea voastră înviere
am să ridic de pe mormânt granitul...”

[*Mai am puțin*]

O POETĂ BUCUREȘTEANĂ CARE A DEBUTAT LA CHIȘINĂU

Pe Corina Constantinescu (16.XI.1919, Chișinău) am descoperit-o grație unei plachete de versuri. Mai târziu am aflat că, de fapt, tânăra poetă a devenit actriță.

Copilăria și-a petrecut-o la Nisporeni. A studiat la Liceul de fete „Regina Maria” din Chișinău, pe care l-a absolvit în 1938. Și-a continuat studiile la București, unde a absolvit Institutul Teatral.

Artistă la Teatrul Mic din București. Protagonistă a mai multor pelicule cinematografice: *Nepoții gornistului*, *Amintiri din copilărie* ș.a. Debut editorial în 1938 cu volumul *Versuri*.

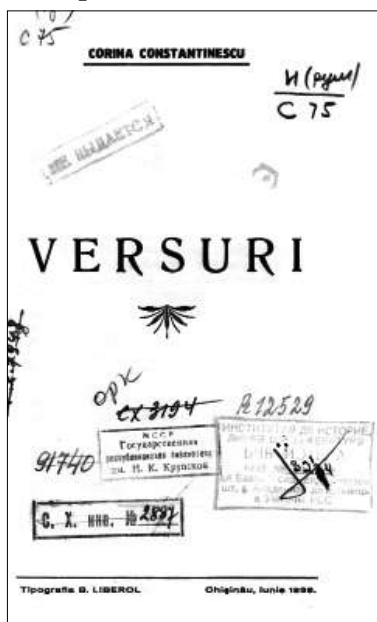
De fapt, e unicul volum al autoarei, dar unul care promitea un mare viitor literar. Prefațatoarea ediției, profesoara Ana I. Negrescu de la Liceul de fete „Regina Maria”, menționa: „Corina Constantinescu, suflet gingaș, curat și cald, aplesat spre autoanaliză și contemplație, aduce

Corina Constantinescu la vârsta debutului

în acest mănunchi de poezii contribuția celei dintâi generații de după război, care a intrat în fâgașul de odinioară al senzitivelor, vibrând în fața frumosului etern, pe care-l simte și-l înțelege...”

În zilele când abia se redescoperea literatura basarabeană, la îndemnul inimosului critic literar Eugen Lungu, am publicat un mic eseu dedicat Corinei Constantinescu – *Vibrând în fața frumosului etern* (*Orizontul*, 1989, nr. 4). Printr-o fostă colegă de liceu mi-a mulțumit, dar aceasta din urmă a emigrat în Israel și literatura noastră n-a mai fost reînnoată. Doar de la această colegă am aflat două detalii curioase. Fratele Corinei a fost viorist celebru, iar casa lor mai există și astăzi pe str. Maria Cibotari, în ea se află Ambasada Germaniei.

Placheta Corinei Constantinescu

UN FILOZOF AL CRITICII LITERARE

În literatura din stân-ga Prutului Vasile Coroban (14.02.1910, s. Camenca, raionul Glodeni – 19.10.1984, or. Chișinău) a fost mai mult decât un critic literar, mai mult chiar decât un filozof. Studiile lui la Iași (1935) au lăsat în sufletul lui o amprentă de neșters. El a fost un director de idei literare, care a fost urmat de o pleiadă de tineri critici care i-au împărtășit opțiunile estetice.

Profund național, el a scris fără ezitare studii și recenzii axate pe literatura universală, căci aceasta în ultimă instanță era punctul lui de reper.

Spirit critic până la aciditate, era concomitent un spirit liber care ușor pășea în domeniul umorului și era foarte spiritual nu numai în grupul său de admiratori fideli, dar și în public. Îmi amintesc de o serată de la US de la finele anilor '70, unde pe scenă era Emilian Bucov împovărat de gloria oficială comunistă și care-și amintea de trecutul lui utecist și ilegalist:

– La un moment dar au aruncat în mine cu o tabacheră țintindu-mă drept în cap... povestea Bucov. La care din sală răsună vocea lui Coroban:

– Și păcat că n-au nimerit!

Sala izbucni în râs, iar Bucov, care probabil n-a înțeles replica, a considerat rumoarea din sală drept o virtute a narațiunii lui.

Nu l-am cunoscut de aproape. Deși eram la un pas. Lucram la tema *Mateevici*, în arhiva

Vasile Coroban

Muzeului Literar „D. Cantemir” și el cerceta ceva tot acolo. Am schimbat câteva replici de serviciu, deși simțeam că este gata de o discuție mai lungă n-am prelungit-o. Eram prea timid... Totuși, sunt convins că ne-am fi înțeles, căci ambii veneam în literatură de la științele exacte.

De fapt, am convingerea că din acest motiv el a și îmbrățișat meseria de critic literar, din setea de obiectivitate într-o lume absolut subiectivă a scrisului beletristic.

Opera lui impresionează prin profunzime, și nu prin volum: *Ion Canna* / Ch., 1953; *V. Alecsandri: Viața și opera* / Ch., 1957; *Scrieri alese* / Ch., 1983; *Studii și articole de critică literară* / Ch., 1959; *Romanul moldovenesc contemporan* / Ch., 1969, 1974; *Studii, eseuri, recenzii* / Ch., 1968; *Pagini de critică literară* / Ch., 1971; *Dimitrie Cantemir – scriitor umanist* / Ch., 1973; *Creația lui M. Eminescu în școală* / Ch., 1980, ș.a.

Dar până astăzi rămâne neîntrecută ca realizare critică monografia despre romanul moldovenesc. Acea lucrare care a fost de folos, în primul rând, prozatorilor. Ea a fost ca o oglindă magică în care s-au reflectat toate victoriile lor, dar, mai ales, eșecurile și ceea ce-i mai important, criticul sugerea și solii pentru învingerea acestor obstacole. Era firesc pentru el, căci nu era un simplu cronicar de carte, un simplu evocator de opinii estetice, era, în primul rând, un filozof...

A FĂCUT TOTUL PENTRU NOI, IAR NOI NU ȘTIM UNDE ÎI ESTE MORMÂNTUL

Sergiu Victor CUJBĂ, fiul prozatorului Victor Crănescu. Era cunoscut cu Pan Halipa încă din 1906 de la ziarul *Basarabia* (1906-1907), unde lucra în calitate de redactor literar este firesc ca acesta să-i ofere generos paginile revistei pentru prozele scurte și poemele lui.

Biografia lui ilustrează un capitol mai puțin cunoscut din istoria literaturii noastre.

Personalitatea lui Sergiu Victor Cujbă aproape că nu are nevoie de prezentare. Este un nume ce și-a găsit locul în paginile istoriilor literare. Și totuși, se creează impresia că cineva îl acoperă intenționat cu vălul tăcerii, așteptând să i se destrame fresca de pe marele zid al istoriei noastre naționale.

Mi-l imaginez pe fostul licențiat în drept, având chipul lui Themis, cu balanța de aur în mâini. Pe un talger – voluminoasa-i operă literară, iar pe cealaltă – frumoasele-i fapte: redactarea primului ziar românesc la Chișinău, întemeierea unui teatru național, întemeierea Societății editoriale „Luceafărul”, organizarea unei rețele cooperatiste ș.a.

Dar – ceea ce a fost mai important pentru toți fruntașii și activiștii basarabeni – Sergiu Cujbă venea dintr-o altă lume, dintr-o altă civilizație și experiența lui era necesară pentru ștergerea anumitor stereotipuri.

Teodor Incuț, în ziarul *Cuvânt moldovenesc* (1931, nr. 1), scrie despre Sergiu V. Cujbă: „De la el am învățat un alt cuvânt românesc: importanță. D-l Pelivan trăia în două camere în corpul clădirii unde era redacția *Basarabiei*, și unde amândoi aveau de multe ori discuții aprinse. Vorbeau însă totdeauna românește.

Sergiu Victor Cujbă

Când cineva nu-i plăcea lui Cujbă, el îi trântea lui Pelivan:

– Asta n-are importanță!

Așa am prins și eu cuvântul și înțelesul lui.

Pelivan venea de la slujbă obosit, pe la ora trei după amiază. Mânca și lucra apoi vârtos pentru gazetă. Pe Cujbă trebuia să-l învățăm să scrie moldovenește, căci altcum nu era înțeles de moldoveni. Și eu eram corectorul manuscriselor lui.

Tatăl lui Cujbă a fugit pe vremuri din Basarabia, persecutat de siguranța rusă. Din scrierile tatălui său, Victor Crăsescu, am reprodus și noi în gazetă. Noi țineam la Cujbă că era romantic, vesel și zglobiu și eram nedespărțiți de el, cu toate că eram spionați fiecare dintre noi. Când plecam undeva, vedeam mai totdeauna câte un agent în urma noastră. Scăpam uneori numai suindu-ne în câte o trăsură.”

Sergiu V. Cujbă era prețios pentru tinerii basarabeni nu numai ca gazetar cu experiență, ci și ca un bun cunoscător al mișcării socialiste, care avea relații în cercurile progresiste ruse.

Echilibrul lui sufletesc era foarte necesar anume la început de cale, când se punea temeiul mișcării de eliberare națională.

În revista lui Gheorghe Bezviconi, *Din trecutul nostru* (1934, nr. 13-14, p. 26), am citit o informație foarte curioasă, care mai târziu ne-a dat descifrarea unei fotografii colective. În această revistă au fost inserate memoriile lui Gavriil Andreevici Bezviconnâi, care l-a cunoscut personal pe Vladimir Galaktionovici Korolenko, scriitor și publicist cu mare autoritate în rândurile democraților din Rusia, care avea mulți prieteni în România:

„...Vladimir Galaktionovici nu-l numește în schițele sale pe cumnatul său. Acesta și-a zis Alexandrov, aflându-se deja în România; pe când numele lui adevărat era Ivanițchi și era de prin părțile Pskovului. Fiind revoluționar, urmărit, a fugit peste Dunăre, unde s-a oplotit printre pescari și a ajuns să le fie ataman. Mai apoi a devenit medic foarte vestit, venerat de întreaga plasă. Prin intermediul lui Korolenko a făcut cunoștință cu revoluționarii români, cu rușii emigranți și cu cei proveniți din Basarabia, cu celebrul socialist, cu criticul Gherea-Dobrogeanu, cu Victor Crăsescu (Crașiuc), cunoscut sub numele scriitorului Ștefan Basarabeanu, cu fiul acestuia, tot scriitor, Victor Cujbă, activist pe tărâmul național și pe cel al cooperăției, cu literatorul și socialistul Zamfir Constantinovici Ralli-Arbore, decedat nu

demult, cu Constantin Gheorghevici Stere, cu naționalistul Gheorghe Vasilevici Madan ș.a.”

Venirea lui Sergiu Cujbă la Chișinău era o întreprindere riscantă, pusă la cale de Constantin Stere, care întemeind împreună cu Ion Pelivan ziarul *Basarabia* își dădea bine seama că, fără o mână profesionistă, afacerea n-are sorti de izbândă. Pe de altă parte, riscul era în a-l da pe fostul cetățean al Rusiei Sergiu Victor Cujbă, născut în familia lui Victor Crașiuc la 10 octombrie 1875, la Chișinău, și emigrat fără voie, urmărit de ohranca rusă.

Șase luni de zile a muncit Sergiu V. Cujbă la ziar, șase luni de zile a fost urmărit, dar până la urmă pedeapsa cu care s-a ales a fost ușoară, colonelul de jandarmi Vasiliev i-a pus condiția să părăsească Basarabia în 24 de ore. Această decizie era dureroasă pentru el și de zece ori mai dureroasă pentru colectivul redacției. În *Viața Basarabiei* (1936, nr. 7-8) Ion Pelivan consemna: „Mare bucurie a căzut pe capul meu, ca prim-redactor, venirea de la București a domnului Sergiu Victor Cujbă, care cunoștea bine limba și avea și oarecare rutină gazetărească. Și pe deasupra – era om ponderat și modest.

Dar bucuria a fost de scurtă durată. Căci, după vreo 3-4 luni de luptă gazetărească, Sergiu Cujbă deveni «neblagonadiojnâi» și într-o bună dimineață primește de la polcovnicul de jandarmi Vasiliev *priczaz*: cu primul tren să părăsească Basarabia.”

Abia mai târziu s-a aflat și motivul adevărat ce l-a făcut pe guvernatorul Haruzin să-l expatrieze. Curajoasa pledoarie oratorică a lui Sergiu V. Cujbă, rostită la 29 octombrie 1906 cu ocazia redeschiderii Tipografiei Eparhiale ce urma să tipărească cărți în limba băștinașilor a pus pe gânduri administrația gubernială buimăcită de frământările revoluționare din Basarabia.

Activitatea lui publicistică se conjugase cu agitația orală și aici a „crăpat” răbdarea autorităților basarabene...

Părăsește în grabă orașul de baștină, dar nu și tema Basarabiei – în „escapadele” sale publicistice din ziarul *Universul* din 1914, în timpul vizitei țarului în România, și în volumele de versuri: *Patrie și libertate* (1916), *Cântări Basarabene* (Chișinău, 1919) ș.a. rămâne același fiu devotat și optimist, sperând să-și vadă baștina eliberată (nu putea să uite sau să ierte atitudinea autorităților țariste față de aflarea sa în Basarabia).

A avut norocul să-i cunoască îndeaproape pe B.P. Hasdeu, pe George Coșbuc, pe Zamfir Arbore, de la care a deprins lecția răbdării, a muncii fără preget. Ei l-au susținut când a debutat cu povestirea *Fluierul fermecat*, tipărită în revista *Amicul copiilor*, redactată de I.L. Caragiale.

G. Coșbuc i-a prefațat volumul de debut *Povestiri din copilărie* (București, 1896), rezumând: „Ziua bună se vede de dimineață.” Poetul scria: „Povestirile d-tale sunt o încercare, și, cred eu, sunt destul de reușite ca-nceput. Eu cred că d-ta ai scrie bune povești. Talent ai, știi ce să trațezi și cum.” Iar Iacob Negruzzi scria despre el în 1899, în *Analele Academiei*, tomul XX.

Reținem faptul că lucrarea lui de licență, apărută în 1900, aborda o temă delicată – morala omului politic, iar el se afla mereu în mediul unor oameni politici de cea mai înaltă probă.

Opera literară a lui Sergiu Victor Cujbă nu ne oferă probe de profunzime și de mare rezonanță. A fost o literatură necesară, scrisă cu scopul de-a fi de folos Patriei. El n-a reușit să se impună nici ca poet, nici ca prozator, nici ca dramaturg (fapt ce i-a reușit atât de bine tatălui său, Victor Crășescu). Motivele neafirmării sale plene sunt multiple. Problemele existenței, conjugate cu lupta de eliberare națională, cu zecile de scrieri despre cooperatie, cu încercarea de a crea o rețea cooperatistă în Basarabia, i-au solicitat multe forțe și energie, nu i-au lăsat timp suficient ca să-și aprofundeze conceptele literare, să rețopească materialul

dându-i o formă artistică desăvârșită. O grabă explicabilă pentru el, dar inexplicabilă pentru noi, parcă i-ar fi zorit special pana, atunci când era cazul să mai zăbovească, să mai chibzuiască. În cazul nuvelei *Bătrânul clopotar*, Sergiu Victor Cujbă era la un pas de a crea o capodoperă, dar acest pas n-a fost făcut... Literatura păstrează o nuvelă bună, iar istoriile îl situează pe autor printre scriitori de mâna a doua...

Exemplific chiar cu acele rânduri dedicate pământului și tipărite în *Viața românească* sub titlul *Basarabiei* (1906, nr. 5, p. 299).

Viața lui a fost „regizată” ca o necesitate de a se jertfi pentru alții. A colindat țări străine și a deprins limbile pe viu, iar în 1919, când a fost trimis la Paris să apere drepturile Basarabiei la Conferința de pace, experiența lui lingvistică a fost deosebit de utilă. Unele bucăți de proză cum ar fi *Bătrânul clopotar* (*Viața Basarabiei*, 1933, nr. 3), *Poetul Antioh Cantemir și țarul Petru* (*Viața Basarabiei*, 1933, nr. 19) ș.a. trădează o mare vigoare literară.

Poezia *Speculantul în iad* face parte din aceeași categorie:

„Un speculant, murind, fu dus
În iad, căci mult greșise.
Acolo, la un drac bălțat
În smoală nimerise.

Dar pe când dracul se gătea
Să-l fiarbă, ca pe-un pește,
El tartorului i-a șoptit,
Șiret, negustorește:

– Aveți nevoie pentru iad?
Eu furnizez de toate:
Am smoală, calitatea întâi
Și fac vânzări și-n rate...”

(*Speculantul în iad*)

Literatura a fost pentru el ca un „produh” prin care respira sufletul său, prins în ghearele rutinei...

S-a aflat în serviciul nobil al cooperatiei până în 1930, adică a fost unul dintre acei

care au încercat să-i mobilizeze pe țăranii basarabeni la lupta cu sărăcia, să-i organizeze într-o nouă formulă socială. Punând alături de această operă, ajunsă astăzi anonimă, opera lui literară, păstrată parțial prin arhive și aproape necercetată, îți dai seama de forța de muncă a acestui basarabean.

Enumerăm aici doar câteva titluri, fiindcă bibliografierea întregii sale opere rămâne a fi o lucrare de viitor: *Încoronarea 10 mai 1881* (București, 1901); *Florin* (poveste în versuri, Brașov, 1902); *Viața și luptele lui Ștefan cel Mare* (1904); *Patrie și libertate* (1916), *Cântări basarabene* (Chișinău, 1919); *Unindu-ne, învingem!* (Chișinău, 1928, piesă pentru copii); *Cinstiții pionieri ai cooperăției* (piesă, 1930); *Immuri de înfrățire* (București, 1930); *Între inimă și pungă* (1931); *Chemarea lui Ștefan cel Mare* (Chișinău) ș.a.

O serie întregă de scrieri literare au văzut lumina tiparului în revista *Viața Basarabiei*:

Poezie: *Cântec zaporojan* (1932, nr. 4, p. 19.); *Zarema* (poemă) (1932, nr. 12, p. 29-36); *Speculantul în iad* (1933, nr. 2, p. 52.), – Semn.: S. Vic. C.; *Cântarea neamului* (1933, nr. 3, p. 40-41); *Imnul Basarabiei Unite* (1933, nr. 4-5, p. 84); *Califul călător* (1933, nr. 10, p. 55-56); *Musca și păianjenul* (1935, nr. 1, p. 44-45). Proză: *Bătrânul clopotar* (1933, nr. 1, p. 40-44); *Poetul Antioh Cantemir și țarul Petru* (nuvelă istorică) (1933, nr. 7, p. 11-30); *Năzdrăvăniile lui Arvinte Palmă-Lată, răzeșul* (poveste moldovenească) (1935, nr. 7-8, p. 60-65); *Alte isprăvi ale lui Arvinte Palmă-Lată* (1935, nr. 11-12, p. 18-23).

Memorialistică: *I. Pelivan la Conferința Păcii de la Paris* (1936, nr. 7-8, p. 133-135); *Lui Ion Pelivan* (la împlinirea a 35 de ani de luptă) (1936, nr. 7-8, p. 77-78).

Biografia de creație a lui Sergiu Victor Cujbă mai ascunde anumite surprize. Până mai ieri se discuta mult chiar și referitor la anul nașterii scriitorului.

Pan Halippa, în *Viața Basarabiei* (1942, nr. 4), a reamintit cititorilor revistei despre

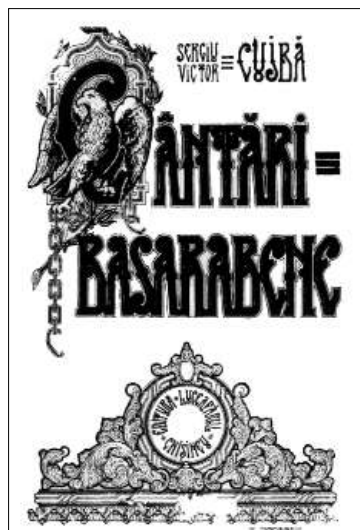
hărnicia acestui scriitor, stins din viață în 1937. Totodată, dispunând de o autobiografie a lui Sergiu Cujbă, el a încercat să facă (nu prea reușit) unele precizări biografice.

Din datele prezentate de Pan Halippa reținem totuși două momente semnificative. Primul este legat de anul 1932, când Sergiu Cujbă a înființat la Ismail Societatea dramatică „Gavriil Musicescu”, ce avea drept scop propagarea culturii românești în sudul basarabean.

Al doilea moment ține de perceperea funeraliilor naționale ale lui Sergiu Cujbă la care printre alte personalități a vorbit și tânărul reprezentant al gazetei *Cuvânt moldovenesc* Emil Gane, o figură interesantă ce urmează încă a fi descoperită. Funeraliile au trezit mai multe discuții. Gheorghe Bezviconi în câteva însemnări manuscrise se arată nemulțumit de felul cum s-au comportat la înmormântare fiul scriitorului, actor de meserie, precum și cea de-a doua soție a lui Sergiu Cujbă.

Dar aceste nuanțe sunt „din altă operă”. Istoria a reținut că în cel de al 61-lea an al vieții, la sanatoriul „Sănătate” a încetat din viață, la 8 martie 1937, Sergiu Victor Cujbă, unul dintre apostolii mișcării naționale din Basarabia.

Cercetătorul literar Vasile Badiu a încercat, în câteva rânduri, să-mi arate unde se află mormântul scriitorului, dar, cu regret, n-am mai reușit să-l găsim. Fusese „rătăcit” de „administrația” cimitirului și acum ne mulțumim doar cu simpla informație că osemintele lui se odihnesc în Cimitirul Central din Chișinău...

Coperta volumului
Cântări Basarabene

UN ROMAN CU UN DESTIN CA AL AUTORULUI SĂU

Alături de prozatori cu debutul încă până la 1900, revista *Viața Basarabiei* găzduia și prozatori debutanți, cum a fost și cazul lui **Mihai Curicheru**. Cele câteva proze publicate au nimerit în antologiile editate după 1990, dar marea enigmă a acestui autor rămâne a fi romanul *În deal la cruce*, anunțat de revista *Viața Basarabiei* în curs de apariție. Roman tipărit din care până astăzi nu s-a găsit niciun exemplar. Nici aici la noi, nici în bibliotecile din România.

Prozatorul a murit în gulag și nu putem crede că NKVD-ul a reușit să strângă toate exemplarele acestei cărți. Biografia pe care o prezentăm aici ne poate servi drept ghid în cazul când vom insista în ideea descoperirii acestui roman.

Mihai Curicheru s-a născut la 12 august 1910 în satul Negrești, județul Lăpușna, în familia țăranilor Petru și Agrepina Curicheru.

A absolvit Școala Normală din Chișinău în 1930 și a fost învățător în satele: Cimișeni, Grătiești (1931-1932), Tohatin și Ghelăuza (1932-1934), Curluceni (1934-1940), Strășeni (1940-1941). Și-a satisfăcut serviciul militar din noiembrie 1931 până în mai 1932, având gradul de caporal.

A fost membru al Partidului Liberal (1930-1938), iar în 1939 a fost obligat să se înscrie în Partidul Frontului Renașterii Naționale (1938-1940).

Arestat în 1941 pentru activitate politică și pentru activitate de scriitor. A murit la 24 august 1943, în lagărul Taișet.

Tot el mai este autorul unui roman din care a publicat doar un fragment și acest roman cu titlul *Fundul negru* până astăzi nu este cunoscut, nici chiar în dosarele de la SIS nu s-au păstrat exemplare din lucrările acestui prozator.

Prozatorul Mihail Curicheru

Debutul lui a fost în revista *Școala basarabească*, iar colaborarea cu *Viața Basarabiei* a însemnat un pas mare în cunoașterea talentului lui scriitoricesc.

Bibliografia colaborării lui cu revista se prezintă astfel: *Mama trăiește* (schiță; 1939, nr. 6); *Petale de mac* (roman; 1939, nr. 7-8); *Mih. Curicheru, autorul romanului „În deal la cruce”... a prezentat pentru editare Comitetului Societății Scriitorilor din Basarabia un roman – „Fundul negru”* (1940, nr. 1).

Revista pedagogilor *Școala basarabească*, redactată de Bogdan Istru, a publicat o recen-

zie care ne permite să ne imaginăm liniile de contur ale romanului pierdut:

„În deal la cruce, roman de Mih. Curicheru, Chișinău, 40 lei.

Lucrarea e apărută recent. E scrisă de un coleg. Se cere deci, obiectivitate, măsură și sinceritate.

Vom încerca, sinceri cetitori, să ne dăm părerea despre romanul d-lui Curicheru, închipuindu-ne că lectura e cunoscută de fiecare.

Vom afirma de la început că În deal la cruce este o nuvelă și nu un roman.

Autorul se inspire din mediul rural, din viața de la țară.

Intenționează să zugrăvească: mentalitatea țaranului nostru, în ce privește însurătoarea, unde zestrea materială primează, iar în al doilea rând, puterea credinței că legământul fraților de cruce prin jurământ – un vechi obicei – nerespectat, are ca urmare mustrarea de cuget. Pedepsa vine: ori peste voința omului, ori de bună voie, căci autorul nu afirmă prea clar. Mai degrabă relevă forța amorului propriu, care îl îndeamnă pe om să nu-și calce sau să-și respecte cuvântul de onoare.

Era și natural. Limba întrebuințată e cea din popor: simplă și ușoară, pe înțelesul tuturor. Ar urma deci și stilul să fie ușor, cu exprimări limpezi, cu sonoritate rustică. Ce e drept, găsim fragmente de viață, de natură, unde stilul e atât de sprinten și plastic, atât de familiar, încât zugrăvirea apare atât de reală. Aci o întâmplare de familie, dincolo o scenă din viața tineretului, unde prospețimea patriarhului se simte intactă și sugestivă; pagini scrise cu artă, aș putea zice, cu măiestrie.

De fapt, ele singure vorbesc despre talentul d-lui

Curicheru și într-o măsură salvează sau mențin integritatea povestirii.

Nu știu însă de ce autorul folosește cuvinte și expresii pretențioase, abstracte, ca: subiect de discuție, mediu, să se consume faptele, dramatism, inserate la fapte diverse etc. deși nu cadrează cu mediul unde se petrece acțiunea.

În general, intrările acestea fac pe cititor să regreta că nu poate simți plăcerea lecturii întreținute.

În loc să zugrăvească natura, face și teoria ei, p. 75, de exemplu. În unele locuri face filosofie cu urme de comic, repetă expresiile pe același plan de frază, plină de nesiguranță, de acțiune.

Din pricina aceasta, apare sub o formă atât de simplistă, încât exclude preocupările artistice ce licăresc în paginile amintite.

Să scurtăm cercetarea noastră ca să ajungem la sfârșit, unde autorul se grăbește cu deznodământul și unde respiră cu ușurință că a scăpat și dânsul de scris și cititorul de roman. Ai terminat de citit o carte întreagă, un roman, și te miri cum s-au spulberat toate paginile fără nicio amintire, sugestie. La sfârșit emoția a năzuit să apară, dar numai atât. De ce? Niciun conflict, niciun contrast, nicio icoană; tipuri șterse, ori absente.

Curiozitatea te provoacă și începi să-ți pui o serie de întrebări.

Fotografia lui Mihail Curicheru din arhiva SIS

Familia Mihail Curicheru – soția Sofia Cășlaru-Curicheru și fiica Elena

De ce Ileana n-a împărtășit lui Ion că va fi mamă, mai înainte: la gard când îl implora să n-o lase sau când a priceput că Ion se duce undeva cu gând rău?

De ce Ileana nu se apăra față de tatăl ei în conflictul pentru Ion, cu argumente care apăreau și naturale și logice: că Petre e oftigos, pierdut, scui pă sânge și știe precis că va muri?

De ce a mai venit Precu la tatăl Ileanei cu reproșuri, când feciorul său era pe moarte? El trebuie să fi știut aceasta. Probabil a fost la el, la spital, l-a cerut acasă, și apoi știa satul, căci știa și Măriorica.

De ce Măriorica n-a împărtășit vestea morții lui Petre imediat, norei și lui Ion?

De ce muștrarea de conștiință la Ion nu începe a doua zi, după ce doarme o noapte la Ileana?

Iată greșeli fundamentale din cauza cărora scenele dispar fără urmă și procesul psihologic se înnămoalește în nesiguranță și neautentic.

Sunt pasagi care ar trebui să pecetluiască impresii, să lumineze adâncuri sufletești și totuși nu o fac.

Din ele, fără să vrei, deduci că d. Curicheru s-a grăbit. S-a grăbit să tipărească, fără o reconstituire, corectare a manuscrisului, poate din teama ca să nu se descurajeze.

D. Curicheru are talent, dar numai de începător; o schiță, o nuvelă, fără pretenția unui roman, în care ai stăpâni și cuprinde ansamblul, dispoziția, acțiunea și motivele psihologice.

Debutul e o lecție concretă că opera literară nu se croiește nici din ambiție, nici din înțâmplare. Opera țâșnește ca izvorul, mai mult sau mai puțin intens; trebuie să fii maestru, să-i cânti lucirea apelor și șoptelor tănuite.

Trebuie multă răbdare, însuflețire, poate chiar tristețe, pentru a fi împăcat cu tine și cu lumea ta...” [P. Pleșca // Școala basarabeană, nr. 3, martie, 1938]

Constatăm cu regret că un talent veritabil de prozator din cauza vitregiei istoriei nu s-a putut realiza plenar și din acest motiv unul dintre pilonii prozei interbelice, rămâne încă nedescoperit și necitit.

LIVIU DELEANU – POETUL UNEI TAINE

Poetul Liviu Deleanu, anii '60, sec. XX

Poet cu o mare deschidere lirică, celebru prin șlagărul *Sanie cu zurgălăi* și uitat prin poemul premiat *Tinerete fără moarte*.

Liviu Deleanu (8.2.1911, Iași – 12.5.1967, Chișinău) și-n viața cotidiană a rămas poet, preferând să pozeze cu câinele și nu cu altcineva...

Când am început să învăț literatura moldovenească, când am început să înțeleg că în această literatură ceva se întâmplă, era anul 1965. A fost o schimbare de conducere a Uniunii Scriitorilor, un congres furtunos despre care nu se știa prea multe, dar totuși, părinții mei vorbeau despre dorința scriitorilor de a

schimba alfabetul. Și tot din acea perioadă îmi amintesc de insistența cu care se propaga un poem mare al lui Liviu Deleanu *Tinerete fără moarte*. Eram în epoca *Tinerei gărzi*. Cartea lui Aleksandr Fadeev, dar mai ales filmul, era difuzat la televiziune și demonstrat la clubul din sat, și noi toți ne aflam sub impresia tinerilor din Krasnodon. Aveam personajele noastre preferate, fiindcă tipajele din film erau alese perfect. Fetele vroiau să semene cu Liubov Șevțova ori cu Uliana Gromova, iar băieții îl preferau pe Oleg Koșevoi ori pe Serioja Tiulenin.

Versiunea moldovenească a acestei istorii noi o învățam pe de rost și o recitam la seratele școlare. Și era greu de făcut o legătură între poetul Liviu Deleanu, poeziile cărui le învățam în școala primară, inclusiv cele din abecedar, și autorul acestui poem, patriotic, ideologizat până la refuz.

Ca să sublinieze valoarea lucrării, profesoara noastră de literatură, menționa că autorul a primit pentru acest poem premiul Comsomolului leninist din Moldova. Peste ani, poetul nu mai era, am făcut cunoștință cu soția lui, Baca Deleanu și, fiind în postură de director al Muzeului de Literatură, ne-am propus să deschidem un muzeu în apartamentul în care a creat poetul.

Biblioteca, biroul, totul era exact așa păstrat, de parcă stăpânul a ieșit din odaie pentru o clipă, și acuși-acuși o să revină. Mai multe vrafuri de manuscrise, de variante erau sistematizate, iar Baca Deleanu îmi povestea istoria poemului *Tinerete fără moarte*, care, de fapt, însemna pentru poetul născut la Iași un fel de pașaport de loialitate, fiindcă tot ce era de dincolo de Prut era privit cu suspiciune. Bă-

nuiesc că a fost și un îndemn de a scrie acest poem pentru a obține o altă pondere socială. Și chiar dacă a primit premiul Comsomolului, locul lui în ierarhia literară, aproape că nu s-a schimbat. N-am mai dus la capăt ideea creării unui muzeu în apartamentul scriitorului. Era o noutate pentru Chișinău această încercare, dar Mihai Cimpoi nu ne-a mai oferit această șansă, cerându-mi să plec de la conducerea Muzeului de Literatură.

Pentru mine imaginea lui Liviu Deleanu așa a și rămas una neconturată. Frumoase poezii pentru copii și un poem *Tinerete fără moarte*. Și poate că acest poet ar fi fost clasificat în ierarhia mea personală anume pe această poziție, dacă o întâmplare nu mi-ar fi deschis o mare taină a poetului, o taină de care m-am simțit și eu legat încă din copilărie.

Atunci când am făcut selecția unei antologii de cântece în care în dreptul celebrului cântec *Sanie cu zurgălăi* era scris numele autorului – Liviu Deleanu – am rămas șocat. Acesta era cân-

tecul pe care-l cântau părinții mei la șezătorile lor în sat cu rudele, era cântecul preferat, fără de care eu nu mă culcam și nu adormeam, dacă tatăl meu nu-l cânta seară de seară. Că sania ceea cu zurgălăi, caii ceia focoși, nemaipomeniți, ce mâncau apă cu mei, erau vii în imaginația mea. Ei parcă m-ar fi așteptat lângă fereastră ca eu să adorm, să mă poarte prin vis.

Nu știu cum i-a văzut autorul cântecului, dar sania cu zurgălăi este și astăzi vie în mine și este suficient să ascult un clinchet de clopoțel ca să am senzația că acuși, acuși o să aud furnăitul cailor și scrâșnetul zăpezi sub tălpile săniei și o boare de zăpadă stârnită de iureșul mișcării.

Un poet care a putut crea o poezie pe care o cântă un neam întreg este un poet național. Și nu mă interesează dacă el a scris *Tinerete fără moarte* sau n-a scris *Tinerete fără moarte*, sau ceva similar.

Un poet care a simțit fiorul ascuns care trăiește într-un neam întreg și a descris visul

Un ceai în familia poetului Liviu Deleanu

mai multor generații printr-o simplă mărturisire *Sanie cu zurgălăi*. Este un poet de frunte în toate ierarhiile literare.

Nu contează curente literare, nu contează polemice literare, poporul și-a ales singur cântecul pe care îl reprezintă:

„*Sanie cu zurgălăi,
Frumoși sunt căluții tăi, hei,
Dar mai frumoși sunt ai mei,
Că le dau apă cu mei
Și zboară ca niște zmei. Hei!
Mai frumoasă-i mândra mea,
Deseară mă duc la ea,
Sanie cu zurgălăi.*

*De-o vrea mândra, de n-o vrea,
Deseară mă duc la ea, hei!
Obosit, cum oi putea,
Mă duc deseară la ea
Sanie cu zurgălăi. Hei!
Obosit și plin de apă,
Mă duc la ea că mi-e dragă,
Sanie cu zurgălăi.*

*Săniuță, du-mă iară,
Săniuță, du-mă iară, hei!
Unde-am fost și-alaltăseară,
Unde-am fost și-alaltăseară,
Sanie cu zurgălăi. Hei!
Du-mă la mândruța mea,
Că e dulce gurița,
Sanie cu zurgălăi.”*

Poezii generației interbelice au fost poezii cu destinul rupt în două, având parte de un debut frumos, de primele plachete publicate până la război, ei dintr-o naivitate greu de explicat au rămas în acest spațiu sovietic, având speranța că vor descoperi o lume nouă, așa cum comenta propaganda sovietică, așa cum promiteau ziarele și cum glăsuiau difuzoarele. Realitatea însă era cu totul alta și cruzimea acestei realități a trecut ca un bisturiu nevăzut prin destinele poezilor basarabeni, disecându-i în două. Și tot ce a fost interbelic era deja ca o

formulă de acuzare și autorii la fiecare anchetă, la fiecare congres al scriitorilor, la fiecare ocazie de promovare, erau obligați să-și justifice acest trecut și chiar să se culpabilizeze.

Liviu Deleanu a debutat în revista *Prospect* când avea 15 ani. În 1927 a scos volumul *Oglinzi fermecate*, avea 16 ani. La 26 de ani a scos volumul *Ceasul de veghe*, iar în 1940 placheta de versuri *Glod alb*, ca după război să scrie *Balada lui Kotovski*, *Balada urii*. În 1950 scrie poemul *Krasnodon*, care în 1957 a fost publicat cu titlul *Tinerețe fără moarte*.

Este o distanță extraordinar de mare între volumul *Oglinzi fermecate* și plachetele *Vremuri noi* (1952), *Poezii și poeme* (1954), *Cânturi de ieri și de azi* (1958), *Ieșire din legendă* (1963), *Dragostea noastră cea din toate zilele* (1956).

Premiul Comsomolului *Boris Glavan* l-a primit în 1967, când nu mai era în viață.

La Cimitirul Central din Chișinău este un monument funerar, un profil frumos al poetului pe care sunt trecute ca două semne de hotar, două cifre 1915-1967. Acolo însă nu este scris principalul, că autorul cântecului *Sanie cu zurgălăi* s-a născut la Iași și a murit la Chișinău. Iar sania lui colindă și astăzi spațiile României Mari.

P.S. Notiță bibliografică selectivă:

DELEANU, Liviu (8.II.1911, Iași – 12.V.1967, Chișinău), poet și dramaturg.

Colaborări: *Prospect*, *Vitrina literară*.

Opera: *Scrieri* (Chișinău, 1976; în 2 vol.); *Oglinzi fermecate* (Chișinău, 1927); *Ceasul de veghe* (Chișinău, 1937); *Glod alb* (Chișinău, 1940); *Vremuri noi* (Chișinău, 1952); *Mi-i drag să mășteresc* (Chișinău, 1953); *Poezii pentru copii* (Chișinău, 1954); *Poezii și poeme* (Chișinău, 1954); *Stihuri alese* (Chișinău, 1958); *Căutări de ieri și de azi* (Chișinău, 1958); *Ieșire din legendă* (Chișinău, 1963); *Dragostea noastră cea de toate zilele* (Chișinău, 1965); *De la mic la mare* (Chișinău, 1968); *Cartea dorului* (Chișinău, 1968); *Destăinuire* (Chișinău, 1970); *Licurici – stihuri pentru mici* (Chișinău, 1961); *Nepoțica o învață pe bunica* (Chișinău, 1952);

Strigăt din inimă (Chișinău, 1976); *Freamăt* (Chișinău, 1962); *Poezii* (Chișinău, 1991); *Buzduganul fermecat* (Chișinău, 1979, 1980); *Ver-suri* (Chișinău, 1967); *Cu cântări și flori pe plai* (Chișinău, 1980); *Și de n-ar fi cuvântul iubire* (Chișinău, 1981); *Tinerețe fără moarte* (Chișinău, 1987); *Triluri vesele* (Chișinău, 1979); *Ala-bala portocala* (Chișinău, 1984); *Chem cântecul* (Chișinău, 1982); *Ciocârlii pentru copii* (Chișinău, 1987).

Referințe critice: Cibotaru S., *Cuvânt despre Liviu Deleanu* – în cartea *Mesajul social al literaturii* (Chișinău, 1972); Deleanu B., *Carte pentru și despre tine* (Chișinău, 1983); Dolgan M., *Liviu Deleanu: mesaj și măiestrie* – în cartea *Conștiința civică a poeziei contemporane* (Chișinău, 1976); Botezatu E., *Un gând pentru L. Deleanu*, în rev. *Basarabia*, 1991, nr. 2; Rabii B., *Imaginea vremii* – în cartea *Jurnal critic* (Chișinău, 1967).

Elitele anilor '60 ai secolului XX aveau preferințele lor: intelectualii mai rar mergeau la restaurant, la cafenea, căci acolo se aduna multă lume de duzină și atunci o discuție rafinată, în liniște o puteai face doar la un ceai într-o atmosferă mai intimă. Ceaiul era moda acelei generații care începuse să se discute atât de aprins veșnica temă a priorității, adică ce este mai important fizica sau lirica?

La această masă unde stau doi scriitori, Liviu și Baca Deleanu, prioritatea i se dădea liricii.

Vedem cât de modest era pregătită masa, deci a doua prioritate este cea a comunicării, care conta mai mult decât ceea ce se pune pe masă.

Fotografia de la sfârșitul anilor '50 este o mărturie că toate generațiile sunt puse în situația de-a alege între fizici și lirici, între material și ideal.

Mormântul poetului Liviu Deleanu,
Cimitirul Central, Chișinău

UN PROZATOR DESCOPERIT DE RĂZBOI

Vasili Diubin este unul dintre prozatorii azi uitați cu desăvârșire. Eu nu l-am cunoscut, dar am avut ocazia să nimeresc în apartamentul lui de pe str. Florilor. Atunci am auzit pentru prima oară numele lui și, desigur, doream să văd cum arată o casă de scriitor. Nimic deosebit, ba chiar mai mult ca atât. Nimic nu coincidea cu ceea ce îmi imaginam că trebuie să fie în casa unui prozator. Familia lui parcă nici nu conștientiza ori nu dorea să se vadă că alături de ei a locuit un scriitor.

A trăit pentru un singur roman pe care l-a și scris.

Imaginea de mai jos a fost executată în iunie 1945, în anul când s-a ajuns la Berlin și a fost luat cu asalt, el fiind rănit și contuzionat pe 24 aprilie 1945. S-a sfârșit calvarul războiului și a continuat cu o nouă intensitate calvarul stalinismului, calvar resimțit deosebit de mult, mai ales, în Basarabia, cu foamea din 1946-1947, cu deportările din 1949 și 1951 și cu veșnica frică de arestare care plana peste toți...

Prozatorul Vasili Diubin, iunie 1945, Berlin

O POETĂ DE CARE A UITAT BASARABIA

Sunt oameni care nu au parte de recunoștința urmașilor și uitarea acoperă faptele lor care poate ne-au schimbat destinele.

Elena Donici, fiica unui nobil basarabean, din acel arbore uriaș al Doniceștilor, s-a dovedit a fi foarte utilă într-un moment greu al istoriei noastre. Anume în perioada 1918-1920 când la Paris se decidea recunoașterea Unirii Basarabiei cu România, când un grup mare de emigranți ruși, în frunte cu P. Miliukov și A.N. Krupenski, demonstau lumii întregi că Unirea a fost un act forțat și că Rusia are toate drepturile asupra Basarabiei.

Elena Donici locuia la Paris și basarabenii au antrenat-o în această luptă, mizând mult pe relațiile ei și speranța lor și-a găsit confirmarea.

În enciclopedia *Femei din Moldova* am inclus un articol foarte mic dedicat acestei personalități:

„**Elena Donici** (1883, Basarabia – ?), publicistă și scriitoare de limba franceză, fiica nobilului basarabean Gheorghe Donici.

Și-a făcut studiile la Iași, pe urmă s-a stabilit definitiv la Paris.

A apărat cauza Basarabiei la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920).

A realizat o serie de traduceri din poezia populară și din scrierile unor scriitori români din sec. al XIX-lea, pe care le-a inclus în culegerea *Adaptations et poésies: I. Chants roumains, poésies populaires de Bessarabie; II. Poésies diverses* (Paris, 1922).

Culegerea conține și câteva poezii proprii ce exprimă dragostea față de meleagurile natale, precum și informații referitoare la istoria Moldovei, a teritoriului dintre Prut și Nistru, la personalitatea lui Ștefan cel Mare.”

Poeta Elena Donici

Regretatul istoric literar Vasile Ciocanu a publicat un studiu dedicat Elenei Donici din care am desprins câteva precizări necesare:

„Elena Donici s-a născut în Basarabia, consacându-și cartea părinților săi, «care s-au stins din viață înainte de a-și vedea visul realizat». Evident, se avea în vedere actul de reîntregire a României în 1918. În niște note manuscrise ce se păstrează în Arhivele Statului, București, Elena Donici consemna că tatăl ei a fost nobilul basarabean Gheorghe Donici, născut la Chișinău în 1834 și mort în 1902, comunicând și alte informații despre părinții și strămoșii săi, care

au stăpânit moșia Voroteț din ținutul Orheiului. Această moșie, după spusele ei, a aparținut logofătului Sandu Strurza, care i-a dat-o de zestre fiicei sale căsătorite cu Nicolae Roset Roznovanu. Fiica acestuia din urmă, Elena, a adus-o ca zestre lui Manolache Donici, care i-o va lăsa drept moștenire fiului mai mare, Nicolae – văr primar, adăugăm noi, cu Iancu Rusul, părintele lui Alecu Russo. Ulterior moșia i-a revenit lui Gheorghe Donici. După moartea părinților, rămânând stăpână pe moșia Voroteț, E. Donici a vândut-o țaranilor (ASB, f. 10, 15).

Alături de zidul Bisericii «Sfinții Împărați Constantin și Elena» din Chișinău s-au păstrat până în prezent mormintele boierilor de la Voroteț. Aici sunt înmormântați buncii după tată ai autoarei cărții: Nicolae Donici (1797-1878) și Ecaterina, născută Feodosiu (1806-1878), fiicele și fiii acestora Elizaveta (1831-1908), Alexandra (1845-1884), Manolache (1838-1892), Constantin (1840-1904), și Gheorghe Donici cu fiica Maria, adică sora Elenei Donici, născută la Chișinău, după cum arată inscripția de pe postament, la 16 august 1880, și răposată la Paris la 1 mai 1897. La înmormântarea surorii Maricuța la Chișinău, mărturisea E. Donici în notele manuscrise la care ne-am referit, «tatăl a pus să se facă toată ceremonia în limba românească» (ASB, f. 10). Chiar și inscripțiile de pe postamente au fost săpate în românește cu caractere latine și numai parțial în rusește. Pe postamentul de pe mormântul Alexandrei (după soț Russo) sunt încrustate aceste înduioșătoare versuri:

«Fatală crudă soartă,
Tot ce e drag în lume,
Curând din lume piere!
Ferice care lasă
Măcar un dulce nume!»

Din statul de serviciu al lui Gheorghe Donici, completat la 1 noiembrie 1890 la Chișinău, aflăm că era căsătorit cu Elena, fiica lui Ștefan Casso, și avea cu aceasta două fete în viață: Ecaterina, născută în 1875, și Elena, nă-

cută în 1883. La acea dată Gheorghe Donici se afla în fruntea nobilimii din județul Bender cu titlul de consilier de stat. A ocupat diferite posturi în administrația ținutului, stăpâna moșiile Voroteț, Drochia ș.a. (ANM, fondul 88, reg. 2, dosarul 569, f. 7-15).” [*Revista de lingvistică și știință literară*, 1993, nr. 2]

Totuși, trebuie să remarcăm că Elena Donici va rămâne în istoria noastră nu numai ca o partizană a unionismului, dar, în primul rând, ca o scriitoare și o folcloristă.

Academicianul Ștefan Ciobanu a analizat unul dintre volumele ei de bază *Chants Roumains*, găsind de cuviință să publice aceste însemnări:

„Este ceva ereditar, ceva înnăscut în perseverența naționalismului familiei boierilor basarabeni Donici...

Gheorghe Donici

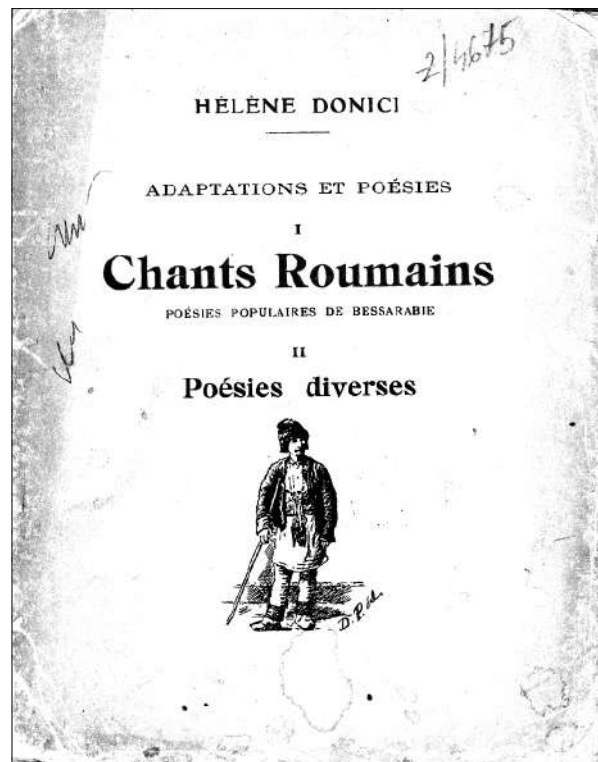
Și nu ne-a mirat faptul, când la anul 1919, atunci, când areopagul european pune în discuție chestiunea Basarabiei, că în jurnalele din Paris se tipăresc o serie de articole semnate de Elena Donici în apărarea drepturilor știute ale poporului românesc asupra provinciei scăpate de sub jugul străin. Am aflat că este o tânără poetă basarabeancă, fiica lui Gheorghe Donici, a unui luptător pentru drepturile românești în Basarabia, fost mareșal al nobilimii în județul Orhei, com. Voroteț, care, neputând suporta regimul din Basarabia, se stabilește în Franța.

Și iată că în sufletul fiicei acestui Donici, educația franceză nu numai că n-a stâns amintirile copilăriei, ci a trezit o nostalgie, pe care noi poate nu o cunoaștem. Talentul său de scriitoare, de poetă îl pune în serviciul cauzei basarabene românești. Și acuma apare cu un volum de *Cântece românești*, poezii populare din Basarabia, cu o serie de «adaptații» și poezii originale.

După o poezie plină de avânt patriotic (*Au paysan Roumain*), poeta dă publicului francez o scurtă notiță istorică asupra Basarabiei și prelucrează în franțuzește cele mai caracteristice cântece românești din Basarabia din colecția lui Gh. Madan și V. Alecsandri, cu notița introductivă din acest din urmă autor.

Mai departe găsim redate câteva poezii cu caracter național, care au legătură într-un fel sau altul cu Basarabia, din V. Alecsandri (*Nistrul, Tatarul, Pohod na Sibir, Sentinela română, Bucovina, Hora Unirei, Adio Moldovei*), din D. Bolintineanu (*Muma lui Ștefan cel Mare*), din C. Bolliac etc.

În cele câteva poezii originale, tipărite în acest volum (*Villages roumains, Joug, Délivrance, Vous aviez bien raison*), poeta își revarsă dorul său față de locurile scumpe ale copilăriei,

Coperta cărți *Chants Roumains* de Elena Donici

invocând unele imagini, unele tablouri din Basarabia cu aceeași notă de patriotism adânc, de iubire față de țara noastră.

Acei, care se străduiesc pentru a completa realizarea visului strămoșilor noștri, care cum se vede din dedicația d-rei Elena Donici, a fost și visul strămoșilor ei, se vor bucura că atât de necesar astăzi, ci și un talent de scriitor, care nu va rămânea fără urme.

Ș.C. (Ștefan Ciobanu)” [*Școala Basarabiei*, anul I, 1922, ianuarie-februarie, nr. 1-2]

În revista *L'Image*, tipărită la Paris, într-un număr special dedicat Basarabiei am găsit o poză a Elenei Donici. În felul acesta am întregit un portret, dar am făcut și o reconstituire istorică. O readucere în actualitate a unei personalități uitate.

SCRIITOR, TRADUCĂTOR ȘI JURNALIST

Rostislav Donici

Rostislav Donici s-a născut în celebra familie Donici, din care au mai ieșit doar în ultima generație prozatorul de notorietate europeană Leon Donici, istoricul Valeria Costăchel, secretara lui Nicolae Iorga, pictorița Larisa Donici.

Rostislav, după tată Rostoțki, a fost un traducător și un bun publicist. Despre curajul lui vorbește faptul că a transmis reportaje de pe frontul de est până în ultima clipă. Evacuarea lui din Crimeea s-a făcut cu ultimul tren când era cât pe ce să fie surprins de trupele sovietice. Tot el a reușit să se întâlnească cu Maria Cibotari la București, să-i ia un interviu și acea sesiune foto realizată într-un restaurant e una dintre cele mai interesante instantanee care s-au păstrat cu celebra artistă.

Ca și toată familia Donici, a adorat viața un pic boemă, născut la Sankt Petersburg, a evadat din Petrograd și a trăit până la sfârșitul vieții, adică până în 1985, la București.

La Chișinău a locuit cu familia în casa lor de pe bd. Alexandru, nu departe de clădirea Academiei, dar, spre regretul nostru, clădirea a fost demolată. Cu cea mai mare plăcere frecventa redacțiile publicațiilor basarabene care erau situate în diverse locuri, o parte în clădirea Primăriei, altă parte într-o clădire situată peste drum de Teatrul Național, la intersecția bd. Alexandru cu str. Regele Mihai (azi M. Eminescu), iar cele mai mici erau risipite prin oraș.

Era un fan al marilor actori de cinema și frecventa cinematograful care activa într-un local de pe str. Pușkin, colț cu str. Fântânilor. Iar la balurile nobilimii mergea la Clubul Nobilimii (azi, cinematograful „Patria”). Și, ca orice ziarist ce se respecta, mergea la hipodrom, la cursele de cai și la fotbal care se juca pe stadionul din Piața Nemțească (actualul stadion „Dinamo”).

Cântăreața Maria Cibotari acordă un autograf lui Rostislav Donici, 18 mai 1940, București

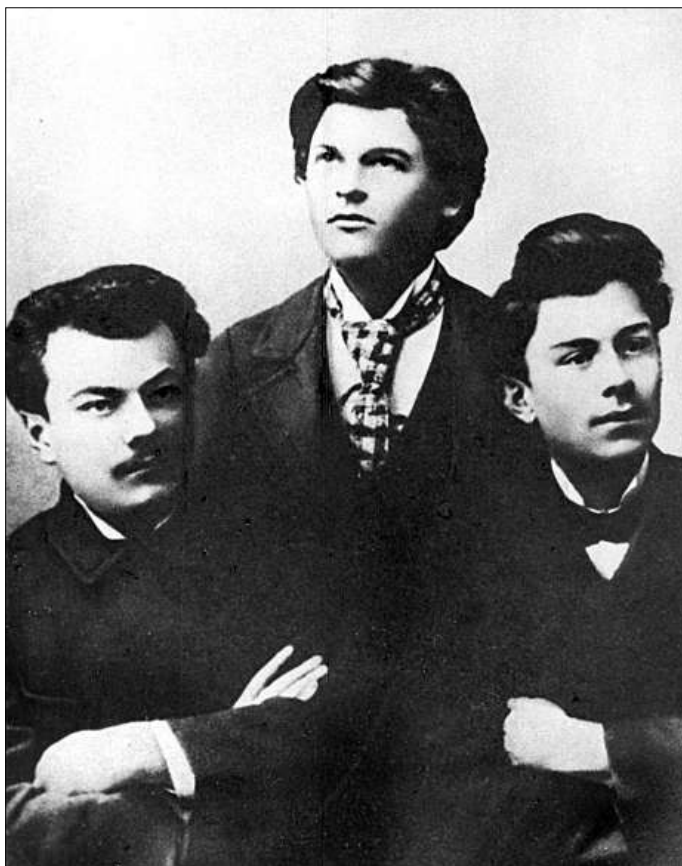
UN GĂLĂȚEAN ADOPTAT DE CHIȘINĂU

Poate de aceea că s-a născut într-o familie de marinari, oameni împătimiți de dorul călătoriilor nesfârșite, poate de aceea că de mic copil a urmărit legănarea valurilor spre țărmuri numai închipuite, Nicolae Dunăreanu a fost un prieten fidel al drumurilor fără sfârșit.

Nicolae Dunăreanu este numele literar pe care l-a purtat Nicolae Ionescu, născut la 29 august 1881, la Galați, în familia lui Pavel Perju, zis Dunăreanu, mecanic naval gălățean, originar din jud. Tutova, și al Emiliei, fiica unei rusoaice, căsătorită la Galați cu germanul pomeran Zander, mecanic și el.

Dunăreanu urmează cursurile școlii primare și primii ani de liceu în orașul natal, continuându-și studiile secundare la Iași, la Liceul Național. Aici, în 1897, îl cunoaște, prin intermediul lui N.N. Beldiceanu, pe Mihail Sadoveanu, cu care va lega o temeinică prietenie. Amiciția lor a fost temeinică chiar de la bun început, deoarece în 1900, plecând la studii la București, s-au stabilit cu traiul la aceeași gazdă, la o italiancă ce avea casă în strada Justinian 186.

Pentru Nicolae Dunăreanu anii trăiți în preajma lui M. Sadoveanu s-au prefăcut în pagini de carte pe care a intitulat-o declarativ *Cu Mihail Sadoveanu în anii tinereții*. Tot la Iași frecventează Seminarul Pedagogic și audiază cursuri de psihologie și de pedagogie, obținând, în 1903, și licența în drept. Este numit profesor suplinitor de gimnastică la Huși și la Dorohoi. Părăsește catedra și se angajează pe un vas comercial, în dorința de a călători, de a

Trei tineri scriitori: Nicolae Dunăreanu, Mihail Sadoveanu și Nicușor Beldiceanu (de la stânga la dreapta)

cunoaște oameni și locuri. Revenit în țară, își dă examenul de capacitate și reintră în învățământ, predând gimnastica la licee și școli din Alexandria, Galați, Râmnicu-Vâlcea, Ismail, Tulcea, Chișinău. În anul 1920 era șef al Serviciului activității extrașcolare din Directoratul instrucțiunii publice al Basarabiei, desfășurând o activitate culturală notabilă. Primește acest post din mâinile minunatului pedagog Apostol Culea.

Dar schimbarea a fost benefică, în primul rând, pentru N. Dunăreanu care editează

la Chișinău, împreună cu Liviu Marian, revista *Renașterea Moldovei*. Primul număr apare la 1 aprilie 1920 cu subtitlul *Revistă literară și de propagandă națională*. O revistă literară românească într-un Chișinău care abia învăța a scrie și a citi bine românește era un act de curaj. Cu atât mai mult cu cât acest gest urmărea scopul de a încuraja scriitorii locali, a-i mobiliza la scris, încercând astfel să realizeze o integrare literară firească. Pe de altă parte, cititorii basarabeni aveau șansa să cunoască din prima mână scrierile autorilor din Regat. Principiul vaselor comunicante a stat la baza acestei frumoase idei.

Mai rar se pomenește despre faptul că a redactat și revista *Soarele*, „publicație pentru popor”, organ al Inspectoratului școlar regional.

De fapt, vina este a timpului care n-a depozitat în arhive exemplarele acestei publicații.

Urmărind aceleași scopuri, îngrijește, împreună cu Liviu Marian, creștomația în două volume *Prozatorii noștri*, tipărită în 1921.

Traduce în limba rusă două volume de *Proză românească*, publicate la Chișinău (anul ediției nu este indicat).

Despre faptul că este autorul câtorva manuale se știe mai puțin și se amintește foarte rar – în colaborare cu Șt. Ciobanu, alcătuieste câte o *Carte de citire* pentru clasele a II-a și a III-a (1921).

Dintre edițiile scoase la Chișinău, merită să fie menționat volumul intitulat sugestiv *Nădejdi spulberate* (Chișinău, 1928).

În 1937 se stabilește cu traiul la București, unde rămâne până la sfârșitul vieții, dar nu uită să viziteze regulat Basarabia, participând la toate evenimentele culturale de rezonanță ce se desfășurau în ținut.

Cronicile de odinioară consemnează:

„La 2 decembrie 1941 *Asociația Presei Române din Basarabia și-a reluat activitatea. Nicolae Dunăreanu și Vasile Țepordei sunt aleși vicepreședinți. Președinte – Leon T. Boga.*

La 19 iunie 1942 pe scena cinematografului «Expres» participă alături de confrății basara-

beni la o șezătoare literară. Alături de el au fost în aceea zi prezenți la manifestare: Sergiu Matei Nica, Iorgu Tudor, Dimitrie Iov, Paul Donici, Laurențiu Fulga, Vasile Țepordei, Sergiu C. Roșca, George Doru Dumitrescu, Sabin Velican ș.a.

La 8 august 1942 participă la consfătuirea ziariștilor din Chișinău.

La 11 aprilie 1943 în sala cinematografului «Expres», în cadrul șezătorii scriitorilor basarabeni, Nicolae Dunăreanu a citit din scrierile sale. De remarcat că la aceeași șezătoare a participat și Nichifor Crainic cu conferința Transfigurarea românismului.

În ziua de 20 iulie 1943, tot în sala cinematografului, a avut loc o șezătoare literară a scriitorilor transilvăneni la Chișinău. În prezidiu, alături de gazdele Ion Pelivan, Elena Alistar, Ion Moldovan s-a aflat și Nicolae Dunăreanu, ca vicepreședinte al Societății Scriitorilor din Basarabia, calitate în care a fost ales la 14 iunie 1943 în cadrul adunării generale a Societății Scriitorilor și publiciștilor din Basarabia.

La 21 octombrie 1943 participă la o șezătoare literară organizată la Tighina. Printre colegii de breaslă prezenți la acea ședință îi menționăm pe Robert Cahuleanu, Nicolai V. Coban, Vasile Țepordei, Sergiu C. Roșca, Victor Basarab ș.a.”

A fost membru fondator al Societății Scriitorilor Români (1909) și acest fapt l-a ajutat – deși la intervale destul de mari – să tipărească și să retipărească anumite scrieri chiar și în epoca comunistă.

Dar trebuie să se știe că prima lui cunoștință cu Basarabia a avut loc încă în 1912 când, asumându-și toate riscurile, a călătorit prin Ucaraina și Basarabia. Din acea călătorie „s-a născut” volumul de proze *Din vremuri cernite* (1920), tipărit la Chișinău.

În carte se conțin informații prețioase despre plecarea administrației românești, la 1878, din cele trei județe ce formau sudul Basarabiei. Este o „lecție” literară perfectă pentru acei care, cu destulă ușurință aveau să cedeze Basa-

rabia la 1940. O lecție care așa și n-a mai fost învățată până la sfârșit... Tot acolo este redată o cutremurătoare descriere a Tighinei, destinul tragic al unui oraș basarabean, este „reconstituit”, de fapt, dintr-o discuție cu un birjar...

El întreprinde această călătorie solitară pentru a descoperi un nou pământ – Basarabia. Și descoperirea l-a fermecat. A rămas aici din primii ani ai Unirii și până la plecarea forțată. Fizicește a părăsit aceste uimitoare meleaguri, sufletește – niciodată...

Având parcă o intuiție nefastă, prefăcând volumul enciclopedic *Figuri contemporane din Basarabia* (Chișinău, 1939), el face un bilanț al activității profesorilor din regat care au muncit în Basarabia. Dincolo de aceste cuvinte este tăinuit un reproș adresat cercetătorului viitor care prea ușor ar putea trece cu vederea această muncă grea de pionierat: „Câți mai sunt printre noi, acei care în anul mântuirii 1918, plini de iluzii, cu avântul tinereții, au venit aici și, alături de frații basarabeni, au dat tot tributul lor de energie, tot ce au avut ei mai sfânt, pentru închegarea sufletească a neamului nostru, oropsit de veacuri?

Mulți dintre ei au rămas înfipți de-a pururi în pământul Basarabiei. De-am cerceta malurile Nistrului, câte cruci au rămas în fință? Și chiar dacă vreuna mai stă de veghe la o margine de drum, cine se oprește să verse o lacrimă? Acolo doarme un fost «contemporan».

Din Transilvania, Banat, Bucovina, Vechiul Regat ori Dobrogea, ani de-a rândul, atâtea sânge s-a vărsat, atâtea suferințe s-au plămădit, unificându-se cu pământul pentru unitatea sufletească.

...și vremea trecând, fără să vrem, ei devin uitați... Căci nu e posibil a fixa pentru eternitate chipurile tuturor frunțașilor Unirii, de toate categoriile sociale, în bronz ori marmoră... Dar în pagini de hârtie – da!”

Descifrând gândurile expuse mai sus, descoperim resortul interior care l-a obligat să scrie. Putea să aibă un alt destin profesional,

dar de scris nu s-ar fi dezis sub niciun legământ.

Și apariția unei prime organizații scriitoricești la Chișinău tot lui o datorăm. În 1919 Asociația Scriitorilor Români din Basarabia a fost fondată de către Nicolae Dunăreanu, susținut de prietenul său Mihail Sadoveanu.

Mai târziu, în 1940, când a fost fondată Societatea Scriitorilor din Basarabia, el iarăși a fost printre pilonii noii organizații.

George Dorul Dumitrescu, care în 1936 poposise la Chișinău, descrie cu duioșie momentul descoperirii și împrietenirii cu Nicolae Dunăreanu: „...Dacă n-ar exista drumeagul prietenos colbăit printre scaieți și răuruscă, depășind linia ferată din dreptul gării înspre casa și inima scriitorului N. Dunăreanu, peisajul ar avea înfățișarea unui ținut pustiit.

Drumeagul ne era prea cunoscut atunci și prea amintitor în anii ce s-au scurs, ca să-l putem da uitării. De câte ori n-am poposit la capătul lui, în lumina potolită urzită din soare și din pânza pomilor pe dealurile Batagurilor, acolo unde se afla, rod al unei strădanii de o viață, locuința primitoare a scriitorului.

Portița ne aștepta să fie deschisă. Găseam de îndată arcada glicinelor îmbălsămată și un surâs plin de îngăduință. Nu am uitat nici freamătul ispititoarelor frunzișuri de paltin prin desișul cărora, la semnalul acceleratului de la Tighina, lunecau stelele năpăd...” [Orașul din amintire, București, 1944]

Evident că o fire atât de lirică, care chiar și în frământarea cotidiană căuta fărâme de poezie nu putea să nu încerce să-și împărtășească sentimentele...

Debutul scriitoricesc Nicolae Dunăreanu și-l face la *Pagini alese* (1902-1903) și la *Arta* (1903), în care semnează N. Floraru.

Perioada literară cea mai rodnică a scriitorului este cuprinsă între anii 1905 și 1915, când colaborează la revistele *Semănătorul*, *Făt-Frumos*, *Lucaafărul*, *Ramuri*, *Viața românească*. Ea coincide cu o temerară căutare de sine, călăto-

riile lui fiind, în primul rând, o mișcare firească spre lumea personajului, spre descoperirea detaliului literar autentic. Această stare, de spirit, această atmosferă era caracteristică întregii generații antebelice. Se apropia un cataclism mondial. Presimțirea lui dădea naștere neliniștii, dorinței de a găsi soluții neobișnuite.

După cel de-al Doilea Război Mondial, îi întâlnim numele în *Contemporanul*, *Gazeta literară*, *Steaua*, *Tribuna*, *Viața românească*.

Cele câteva tentative poetice din tinerețe nu-l satisfac și el se orientează, definitiv, către proza scurtă. Nuvelele, povestirile și schițele lui Dunăreanu stau sub semnul unei certe influențe sadoveniene. Al. Piru descoperă și suficiente afinități cu Victor Crășescu. În *sa Istorie a Literaturii Române de la început până azi*, la pagina 222, citim: „Prieten de pescuit al lui Sadoveanu, N. Dunăreanu (1881-1973) urmărește viața oamenilor din Deltă și din porturi, continuând pe Victor Crășescu (*Chimuiții*, 1907; *Din împărăția stufului*, 1914).

Îi furnizează subiectele viața oamenilor anonimi din preajmă – docheri, pescari, marinari, meseriași, țărani, slujbași, tâlhari, pribegi, simpli condrumeteți, căutând «motivarea» nedreptății în formula lansată de prozatorii ruși și francezi. Conturarea realității crude, accentuarea deznădejdiei și romantica deschidere spre o lume nouă, necunoscută, dar care urmează a fi descoperită. Revelația aceasta va veni de la un om de tip nou. Și prozatorii cern caracter în căutarea aceluși prototip. Viața pescarilor lipoveni fermentată de mizerie, de optimism, de luptă neconținută cu natura ostilă și imprezvizibilă, naște spectrul larg în care se oglindesc te plenar interiorul personajelor mistuite și de superstiții, și de intensele trăiri ale unor iubiri nefericite.

Scriitorul se dovedește a fi un observator subtil al peisajului, al formelor și culorilor pictorești basarabene (ceea ce îl înrudește mult cu Gib Mihăiescu), abuzând însă de amănunte care slăbesc tensiunea interioară a lucrărilor.

În diferite perioade ale creației, N. Dunăreanu tipărește și traduceri din Cehov (1908, 1910, 1912), Gogol (1909, 1924), Korolenko (1910), Gorki (1912), Fadeev (1956).

Dar ce este, de fapt, traducerea? Este o școală literară benevolă, când intri într-un laborator de creație străin și încerci să descoperi instrumentele cu care un maestru a săvârșit minuni.

Proza lui Dunăreanu, cu sau fără voia autorului, poartă amprenta evidentă a prozei clasice ruse.

Este nulă, să zicem, influența lui A. Fadeev, dar cea a lui A. Cehov, V. Korolenko și M. Gorki nu poate fi neglijată.

Nicolae Dunăreanu rămâne fidel convingerii sale de a scrie mult, de a nu lăsa tocul din mână, indiferent de împrejurări.

După 1945, lucrările lui apar mai rar, însă cititorii nu-l uită...

Vârsta înainteză, dar sufletul rămâne tânăr, nostalgic de tânăr...

O intuim chiar și după titlurile volumelor de proză: *Nuvele și schițe* (București, 1952); *Oameni și fapte* (București, 1961); *Frumoasa Paulina* (București, 1972).

Felul lui simplu de a aborda problemele, însușit încă la începutul carierei scriitoricești, a fost ca un tic de care n-a putut scăpa toată viața. Omul obișnuit, cu necazurile și bucuriile lui, este un personaj frecvent, îndrăgit de prozator.”

Nicolae Dunăreanu s-a stins din viață în 1973, la 17 octombrie, la București, momentul acesta fiind consemnat de dicționarul cronologic *Literatura română* (București, 1979).

Chișinăul a uitat de acest fiu adoptiv, deși, în mod firesc, publicațiile de astăzi ar trebui să-l redescopere, iar edilii urbei să găsească un loc (pe unul dintre pereții liceului la care a activat) pentru o placă comemorativă, pe care, de fapt, Nicolae Dunăreanu și-a instalat-o singur în inimile celor pe care i-a îndrumat pe cărările întortocheate ale vieții...

GRECOV

În lume există scriitori și scriitori adevărați.

După părerea mea deosebirea dintre ei este una esențială.

Primii scriu dintr-o pornire internă, căutând mereu inspirația, oftând că sunt în criză de creație și nu au teme.

Pe când cea de-a doua categorie sunt scriitorii care dincolo de scris au mari pasiuni și scrisul vine doar ca o completare. Ei nu cunosc ce înseamnă criză de inspirație sau lipsă de temă. Ei au temele lor și sursa lor nesecată de inspirație – pasiunea pentru ceva. Adică ceea ce americanii numesc – hobby.

Un asemenea scriitor adevărat a fost Iurie Grecov. Avea diverse pasiuni și parcă încerca să ghicească cum chipul lui se proiectează pe această neobișnuită îndeletnicire, în ce măsură ea reflectă personalitatea lui.

O făcea cu o ușurință demnă de invidiat.

Cu o motoretă „Riga” a ajuns de la Chișinău la Riga, la uzina care producea motorete, și i-a uimit pe producători cu o asemenea performanță. Lor nu le venea a crede că motoretele lor pot parcurge asemenea distanțe.

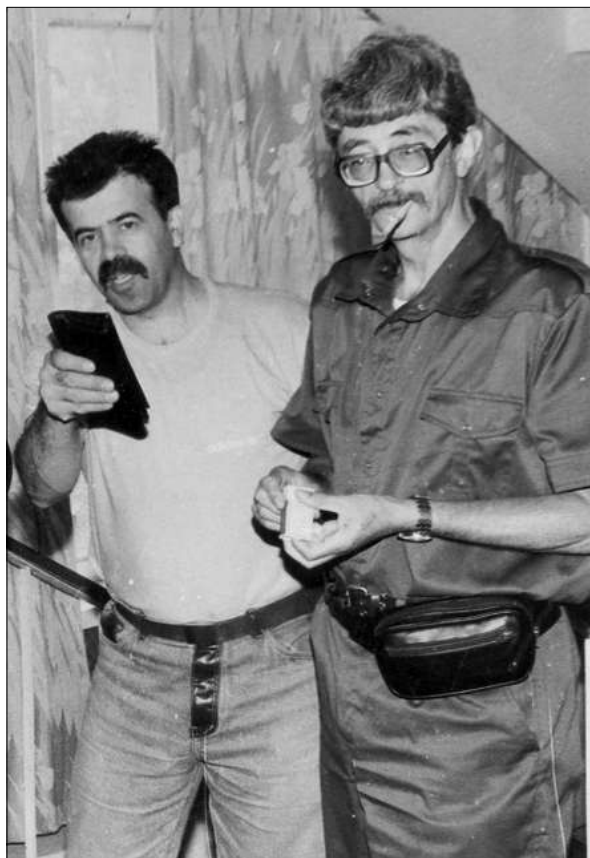
Această călătorie a devenit mai târziu carte.

Avea acasă o colecție de vârfuri de săgeți, cuțite din piatră și alte scule, vestigii ale antichității, pe care el le colecționa ca arheolog amator.

Și aceste preocupări și-au găsit locul lor în cărțile lui.

M-a învățat să copertez cărțile așa cum făceau tipograful de odinioară și am fost nevoit să-mi meșteresc și eu un strung de presat blocul la carte și am copertat și eu ediții rare.

Dar marea lui pasiune a fost filatelia. Era omul care vorbea esperanto. Iar filatelia era a

Scritorii Gheorghe Barbarov și Iurie Grecov.

Foto: Nicolae Răileanu

doua lui esperanto prin care se înțelegea perfect cu cei din universul nesfârșit al cărții poștale și al timbrului.

Prin prisma filateliei a scris cărți și enciclopedii.

Dar dincolo de scrierile propriu-zise era omul. Cumpătat, cugetător profund, un rafinat cunoscător al literaturii ruse și române și ceea ce-l caracteriza plenar un umanist cu deschidere europeană. El, rus, a stat în primele rânduri atunci când scriitorii luptau pentru limba română, pentru alfabetul latin, pentru tricolor.

Edita revista *Kodri* prin care propaga literatura noastră în limba rusă. După anii '90 îi venea greu, chiar foarte greu, căci nimeni nu dorea să finanțeze o întreprindere atât de importantă. Statul nu avea interes pentru cultura noastră, iar oamenii de afaceri nu vedeau niciun profit într-o asemenea întreprindere. El suferea. Îl jignea indiferența, aroganța, tupeismul. Deși era un aristocrat al spiritului și ar fi trebuit să facă abstracție.

L-am cunoscut pe timpurile când eram un debutant. Am găsit și primul lui autograf scris pentru mine în acea zi de 29 martie 1979. Eram o „ecipă” de scriitori: Iurie Grecov, Sanda Lesnea și eu – un tânăr anexat din mila cuiva la acea echipă. Nu eram angajat la serviciu și această ocupație îmi dădea niște bani pentru

existență. În acea zi am descoperit doi scriitori. Sanda Lesnea, o doamnă delicată, venită parcă din altă lume, cu un stagiu sovietic obligatoriu pentru un intelectual – mai mulți ani de gulag. Și Iurie Grecov, care era mereu dispus să descopere ceva, să discearnă niște lucruri. Ne-am împrietenit pe loc. M-a invitat la el acasă, în apartamentul de pe str. Florilor și acea atitudine echilibrată față de un tânăr nu s-a mai schimbat până în ultima clipă...

El nu vroia să împartă lumea în etnii, națiuni, găști literare.

Recunoștea doar două categorii de scriitori: acei care pot, știu cum și au despre ce scrie și restul care vor să scrie...

El făcea parte din prima categorie și de aceea locul lui va rămâne veșnic necompletat...

Scriitorii Dimitri Olcenco și Iurie Grecov. Redacția revistei *Kodri*. 1976.
Foto: Nicolae Răileanu

UN FILOSOF NU ÎMBĂTRÂNEȘTE...

Poetul și filosoful Sergiu Grossu

Un om ca o epocă, Sergiu Grossu și astăzi, când nu mai este, are imaginea unui cronicar aplecat peste file și zi de zi stă la masa de scris. Are un crez nestrămutat că un filozof nu îmbătrânește...

S-a născut la 14 noiembrie 1920 în satul lui Pan Halippa, Cubolta, în familia lui Ion și a Mariei Grossu.

În 1927 părinții lui Sergiu Grossu se mută cu traiul la Bălți, unde viitorul scriitor frecventează școala primară, apoi este înmatriculat la Liceul „Ion Creangă”.

Studiile universitare le-a făcut la București la Universitate, luându-și licența în filozofie și filologie modernă. A mai studiat teologia

la Institutul Teologic din București. De aici încolo au urmat universitățile vieții.

După mai multe hărțuiri și prigoniri polițienești, la 7 martie 1959, Sergiu Grossu a fost arestat, ancheta durând trei luni, luni de valvar, după care a fost condamnat la 12 ani de închisoare, din temniță scăpând abia peste câțiva ani, în urma unei amnistii.

A fost angajat în câmpul muncii la diferite posturi necorespunzătoare studiilor sale universitare, comuniștii sperând că munca grea și prost plătită îl va readuce pe făgașul trasat de partid. Sergiu Grossu reușește însă să se exileze în Franța, la 5 aprilie 1969 când, fiind plecați într-o călătorie turistică, el și soția sa Nicole Valéry-Grossu, scriitoare, deținută politică și nepoata lui Iuliu Maniu, au „uitat” să se întorcă, cerând azil politic.

De aici vine acel cerc desăvârșit pe care îl înscrie opera acestui scriitor, care în 1969 a ajuns în lumea liberă și semnează o carte de versuri cu titlul *Pietre de aducere aminte* (1971).

De fapt, aceste „pietre de aducere aminte” sunt în legătură directă cu toată opera semnată de scriitorul basarabean.

În limba franceză:

Nous attendons une Nouvelle Terre, 1971, Editura „La Pensée universelle”, Paris.

Un rayon de soleil (poèmes), 1971, Editura „Debresse-poésie”, Paris.

La Chaîne (poème de prison), 1971, Editura „Les paragraphes littéraires de Paris”, Paris.

Catacombes 1973 (Almanach de l’Eglise du Silence), 1973, Editura „Catacombes”, Paris.

Derrière le rideau de bambou (de Mao Tsé-toung à Fidel Castro), 1975, Editura „Catacombes”, Paris.

Au fond de l'abîme (Le règne de la haine), 1976, „Apostolat des Editions”, Paris.

Vania Moïsséieff (Le jeune martyr de Volontirovka), 1976, Editura „Catacombes”, Paris.

Les enfants du Goulag (Chronique de l'enfance opprimée en URSS), 1979, Editura „France-Empire”, Paris.

La calvaire de la Roumanie chretienne, 1987, Editura „France-Empire”, Paris.

Maîtresse, Dieu existe (Les enfants dans l'état de l'athéisme soviétique), 1988, Editura „Fayard”, Paris.

L'Homme intérieur (A la recherche de notre plénitude spirituelle), 1997, Editura „Résiac”.

L'Eglise persécutée, 2002, Editura L'Age d'Homme.

În limba engleză:

The Church in today's catacombs, 1975, Editura „Arlington House”, SUA.

În limba română:

Muștar (epigrame și epitafe), 1940, Editura „Bucovina”, IE „Torouțiu”, București.

Pietre de aducere aminte (poezii religioase), 1971, editată în RFG și introdusă clandestin în țară.

Calvarul României creștine, 1992, Editura „Convorbiri literare”, Iași.

Inscripții pe un vas de lut (poezii), 1994, Editura „Roza Vânturilor”, București.

Univers simfonic (poeme orale create într-un lagăr din Delta Dunării), 1994, Editura „Roza Vânturilor”, București.

În șfichiul ironiei (poezii satirice), 1996, Editura „Hrisovul”, București.

În așteptarea unui nou pământ, 1998, Editura „Duh și Adevăr”, București.

Chipul omului dinăuntru (În căutarea plenitudinii noastre spirituale), 1999, Editura „Duh și Adevăr”, București.

Apocalipsiada (epopee creștină în 12 cânturi), 1999, Editura „Eminescu”, București.

Fiul cel pierdut (poeme dramatice de inspirație religioasă), 2000, Editura „Eminescu”, București.

Banul (poem oral), 2000, Editura „Eminescu”, București.

Roada anilor tineri – 1940-1954 (versuri și proză), 2000, Editura „Museum”, Chișinău.

Îmi bate inima la Bug (*Din problemele Transnistriei românești*), 2000, Editura „Museum”, Chișinău.

Vania Moiseev (Un tânăr martir din Volontirovca), 2000, Editura „Museum”, Chișinău.

Peripețiile lui Țumpi (poezii pentru copii), 2000, Editura „Museum”, Chișinău.

Evangelhia Exilului, 2001, Editura „Duh și Adevăr”, București.

Copiii Gulagului (Cronică a copilăriei oprimate în URSS), 2002, Editura „Museum”, Chișinău.

Cercetați și vegheați (Mic vocabular al Oastei Domnului), 2002, Editura „Traian Dorz”, Simeria.

Apărând adevărul (gânduri vechi la început de nou mileniu), 2002, Editura „Duh și Adevăr”, București.

Mai tare ca moartea (poeme de dragoste), 2002, Editura „Eminescu”, București.

Finalizarea acestui ciclu mare de opere trebuia să se încoroneze cu o lucrare, care ar fi însumat și aspirațiile tinereții și dorul de baștină, și „pietrele de aducere aminte”.

Volumul intitulat *Cu gândul la Basarabia* (Chișinău, 2003) Sergiu Grossu îl aduce într-o formulă de totalizare, de sublimare a unor experiențe și prin el, în acest volum, descoperim motivările traiectoriilor lui spirituale. Și acest ciclu memorialistic este continuat în volumul *M-am luptat lupta cea bună* (București, 2007).

La Chișinău există un Centru de Cultură pentru Copii și Tineret care-i poartă numele, e un semn firesc că chiar și după decesul lui la 27 iulie 2009, la București, el continuă să fie cu noi, fiindcă omul nu îmbătrânește niciodată...

UN ISTORIC LITERAR DE CARE-ȘI AMINTESC DOAR BASARABENII...

Unul dintre primii critici literari din Regat, care a venit în Basarabia în 1917, a fost **Petre V. Haneș**. El era animat de gândul să participe la evenimentele din această provincie românească în care se știa că mai locuiesc români. Și mare i-a fost uimirea să descopere că aici există autori, există o tradiție literară și sunt toate posibilitățile de-a relansa școala națională și o viață literară autentică.

Petre V. Haneș a fost autorul care primul a sesizat importanța literară a operei lui Alexe Mateevici, care primul a sistematizat patrimoniul literar al lui Alexei Mateevici și a atras atenția asupra poeziei *Limba noastră*, ca fiind o veritabilă capodoperă. Ediția din 1926, dedicată lui Alexe Mateevici, a fost și rămâne una de referință pentru toți istoricii literari.

Petre V. Haneș în 1940 a tipărit o istorie a literaturii basarabene, care la fel este o carte de căpătâi pentru toți cercetătorii preocupați de evoluția scrisului basarabean.

Destinul lui n-a fost ușor, i-am publicat biografia în săptămânalul *Literatura și arta* și aici reproduc doar partea enciclopedică a acestei biografii:

Născut la 6 noiembrie 1879, la Călărași, județul Ialomița, adică parte de Moldova de dincolo de Prut prin voia destinului, încă din anii de studenție la Facultatea de filologie a Universității din București a scris primele sale pagini despre basarabeanul Alecu Russo și tema aceasta l-a urmărit toată viața. Atâta doar că în 1917, când s-a ivit posibilitatea de a vizita Basarabia, el a și sosit la Chișinău într-o misiune culturală. A asistat la ședințele *Sfatului Țării*, a fost martorul ocular al proclamării autonomiei, independenței și Unirii Basarabiei

Istoricul literar Petre V. Haneș

cu Vechiul Regat. Impresiile sale de la aceste memorabile ședințe le-a prefăcut în pagini de memorii, care astăzi pentru noi sunt documente remarcabile.

În 1918 a ținut un curs de istoria literaturii române la Universitatea Populară din Chișinău, iar în anii 1918-1920 a ținut un curs de istoria literaturii basarabene la Universitatea din București. El primul s-a interesat de opera și viața poetului Alexe Mateevici. Întocmind volumul *Studii literare* (1926), a inclus un capitol dedicat poetului basarabean. Acumulând

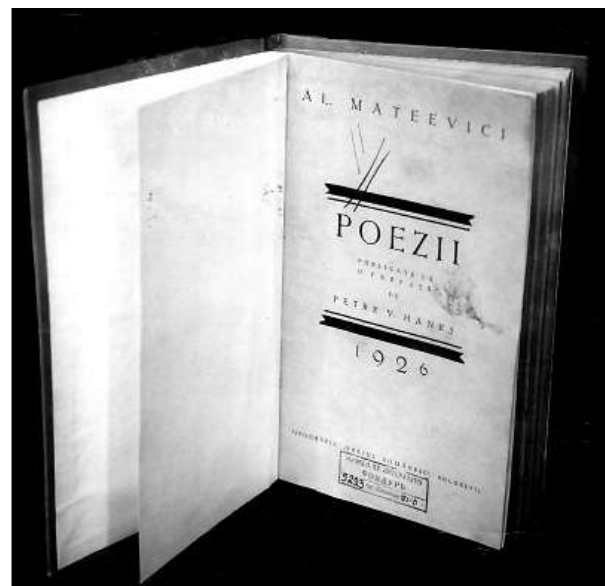
treptat materialul basarabean, tipărește în 1942 o lucrare nespuse de prețioasă *Scriitori basarabeni*, cuprinzând toți autorii care au activat între anii 1850 și 1940. Paralel cu activitatea de deputat, cu cea de secretar general la Ministerul Instrucției Publice, a reușit să execute la comanda Academiei volume de studii literare, o sinteză a istoriei literaturii românești, care a fost tipărită și în limba franceză. A obținut premiul Facultății de litere din București pentru lucrarea *Dezvoltarea limbii literare în prima jumătate a secolului al XIX-lea*.

În 1939 s-a pensionat, dar până la sfârșitul vieții nu s-a despărțit de arhive și cărți. S-a stins din viață la 17 aprilie 1966.

Opera lui se prezintă astfel: *Cântarea României* (București, 1900); *Alexandru Russo*. O pagină ignorată din literatura română, pref. de Ov. Densusianu (București, 1901; ed. II, 1930); *Evangeliiarul românesc din 1561 în comparați-*

Coperta cărții lui Petre V. Haneș, 1915, București

Ediția *Poezii*, autor Alexei Mateevici, îngrijitor Petre V. Haneș, 1926

une cu cel slavonesc (București, 1913); *Gramatica românească pentru toți românii*, în colab. cu V.V. Haneș (București, 1919); *Un călător englez despre români*, teză de doctorat (București, 1920); *Istoria literaturii românești* (București, 1924; ed. II, 1927; ed. III, 1931); *Studii și cercetări* (București, 1927); *Istoria literară în călătorii* (București, 1933); *Genuri literare* (București, 1934); *Lecturi alese din scriitorii români* (București, 1934); *Tinerete* (București, 1941); *Vechile noastre cazanii: Coresi, Varlaam, Mânăstirea Dealu* (București, 1943); *Studii de istorie literară* (București, 1970); *Mihai Eminescu începător* (București, fără an); *Poezii populare în scrisorile din război ale soldaților* (București, fără an), *Scriitorii basarabeni. 1850-1940* (București, 1942) ș.a.

Publicațiile lui în revista *Viața Basarabiei* sunt tot niște etape pentru acea fundamentală istorie a literaturii basarabene: *Poetul basarabean-bucovinean D. Petrino* (1942, nr. 5-6); *Salutul unui frate* (1936, nr. 7-8).

Astăzi Petre V. Haneș este practic un critic literar uitat și numai basarabeni îl citează frecvent, fiindcă opera lui, în linii mari, este o operă de inspirație basarabeană.

O FEMEIE ÎNTRE POLITICĂ ȘI LITERATURĂ

Lida Istrati (22.06.1941, s. Sofia, r-nul Drochia – 25.04.1997, Chișinău) a fost exponentul veritabil al mișcării feministe din Moldova. Ea a fost măsura unor lucruri pe care le poate face o femeie de caracter.

O femeie în care se conjuga perfect talentul de scriitor cu talentul de a fi om.

Venită în literatură relativ târziu, ea și-a ocupat imediat locul pe care-l merita de lider incontestabil și recunoscut de toți.

Avea logica unui savant. Și în discuție cu ea parcă interveneau mereu două persoane diferite. Una venea cu logica rafinată a savantului care a adunat înțelepciune prin cărți și laboratoare, iar alta ca și cum venea de la țară cu logica simplă, dar indubitabilă a săteanului, cu argumentele elementare care nu mai ai cum să le pui la îndoială.

Se complăcea în această ipostază. Era arma ei de apărare într-o lume populată de ipocrizie, mizerie morală, trădare omenească. Era arma ei de atac, căci acesta era dorul pe care nu-l putea nimici niciun dușman și de unde ea putea duce orice ofensivă, fie că împotriva unor subalterni de la Muzeul Literaturii care insistau în ideea că lucrurile la muzeu și la Uniunea Scriitorilor trebuie să se desfășoare în fâgașul pe care-l acceptă doar ei, fie împotriva mafiei colhoznice care se aranjase bine în parlamentul de atunci.

Cunoștea bine capacitatea sistemului bolșevic de a se adapta la orice situație. Era una dintre victimele acestui sistem. Pentru o bucată de proză, *Îngăduie, omule*, publicată în revista *Nistru*, în 1968, n-a mai avut dreptul să publice timp de zece ani. Volumul ei de debut *Nica* a apărut abia în 1978. Dar ceea ce a urmat n-a

Prozatoarea Lida Istrati

mai putut fi ignorat nici de puterea de atunci, nici de puterea care a urmat la guvernare, nici de critica literară: *Scara* (Chișinău, 1990), *Goana după vânt* (Chișinău, 1992), *Nevinovată inimă* (Chișinău, 1995).

Și ca o avertizare, e romanul rămas în manuscris *Fașă albă de mătase*.

Lida Istrati a fost primul politician care în mai multe rânduri de la tribuna Parlamentului ne-a prevenit de pericolul instalării la putere a unor grupări oligarhice. Toți făceau glume pe seama ei. Presa o arăta într-o lumină, politici-

enii speculau vorbele ei reducându-le din gravitate și importanță. Dar au trecut anii și avertizarea ei s-a adevărit. Am ajuns să fim conduși de grupuri oligarhice, conduși deschis și fără șanse de a schimba situația...

Parcă îmi răsare și acum în minte momentul când m-a telefonat de la sediul fostului Comitet Central al PC din RSSM:

– Iurie, știi ce arhivă am în față? Tot ce au scris scriitorii noștri la CC. Toate denunțurile. Trebuie să le iei la Muzeul Literaturii. Las' să se păstreze acolo...

N-am reușit să ducem la bun final operația. A intervenit ceva, poate cineva ne-a împiedicat. Dar acea arhivă era o bună lecție pentru alte generații de scriitori, mai ales, pe tema: *Cum trebuie să te porți față de orice putere, dacă ești creator adevărat și nu un profitor de pe urma scrisului.*

Lida Istrati aducea în politică nu doar propria experiență de viață, de savant biolog cu doctoratul luat. Ea aducea experiența de viață a personajelor ei literare. A unui Ștefan cel Mare și Sfânt, cel mai important om de stat pe care l-a putut produce Neamul nostru. Deși romanul ca și cum ne previne că eroul nostru se află *Tot mai departe* (Chișinău, 1987).

Dar așa e soarta unui scriitor adevărat – nu poți fi proroc în propria țară.

A plecat pe neașteptate dintre noi. Întocmai așa cum a răsărit pe neașteptate. Oponenții ei politici s-au bucurat în taină de plecarea ei. Marea majoritate a susținătorilor ei au regretat amarnic. Odată cu Lida Istrati pleca dintre noi o voce care știa cum, când și unde să rostească Marele Adevăr.

După ea, o voce asemănătoare nu a mai apărut...

Mormântul Lidei Istrati. Cimitirul Ortodox Central, Chișinău

UN SCRITOR BASARABEAN CU VOCAȚIE EUROPEANĂ

Scritorul Pavel Cuzminschi

Citesc cu o pasiune deosebită paginile de memorii. Autorii acestui gen de scrieri sunt subiectivi, dar știu să conserve aerul epocii și știu răspunsurile pentru multe probleme care ne chinuiesc și ne înnegurează existența.

Pavel Cuzminschi s-a născut la 20 noiembrie 1857 în Basarabia și tot acolo s-a stins din viață în 1941. Publicist, jurist, memorialist, a fost și președinte de onoare al Societății Scriitorilor din Basarabia.

Și-a făcut studiile la Liceul Regional din Chișinău. A absolvit Facultatea de drept a Universității din Sankt Petersburg. În 1881 a fost ales președinte al Zemstvoului jud. Bălți. Mai mulți ani a locuit peste hotare.

Este autorul unor memorii foarte interesante: *Amintirile unui moșneag basarabean*, tipărite în fascicule în revista *Viața Basarabiei* (1932, 1934, 1935).

Am spicuit din acele sincere pagini doar un singur fragment, care mi se pare deosebit de elocvent și semnificativ pentru contemporanii noștri:

„*Au trecut cam mulți ani, să fie vreo trei sferturi de veac din ziua când, în comuna Brătușeni, jud. Bălți (pe atunci al Iașilor), dintr-un tată rus și o mamă moldoveancă, am venit eu pe lume...*” – așa începe să depene lungul fir al narațiunii povestitorul care nu se grăbește nicăieri, fiindcă partea cea mai frumoasă a vieții lui a rămas în urmă. În față are doar umbrele trecutului și poate doar cicatricele unor frământări de odinioară:

„*Acea perioadă a vieții mele a dat naștere unui conflict sufletesc care de altfel era inevitabil și care a durat un șir de ani, terminându-se și el prin intervenția destinului.*”

Conflictul a izbucnit în zilele războiului din 1877, când, la un moment dat, în conștiința mea, s-a pus întrebarea următoare: «Bine, dar la urma urmei, ce ești tu, măi băiete, rus sau român?» Fi-rește că un răspuns categoric nu venea, cu atât mai mult, cu cât pe de o parte stătea tatăl meu, mediul și educația rusească, iar pe de altă parte – iubita mea mamă, care îmi spunea: «Ascultă Păvăluță, nu te chinui degeaba! Să fii totdeauna cetățean leal (loial) rus și în același timp să nu uiți că ai supt lapte românesc. Și atunci vei rămâne ruso-român atâta vreme cât va vrea Dumnezeu... Nu-ți bate capul degeaba și fă-ți datoria.»

Și totuși mi-am «bătut capul» un șir de ani până în anul 1886 când a murit tatăl meu;

iar elementul rusesc nu mi-a dat pace până în anul 1918, când a încetat din viață însăși Rusia și când s-a terminat și dualismul firei mele și conflictul meu sufletesc, laptele mamei rămânând învingător... Și iată cum din „ruso-român” m-am transformat în Român, ieșind cu obrazul curat dintr-un conflict îndelungat și chinuitor.”

Ani mulți au trecut de atunci, de când au fost scrise aceste rânduri, dar îndoiala zbuciumă încă sufletele unor basarabeni. Și ca să scape definitiv de ea ar trebui să citească amintirile unui scriitor uitat, Pavel Kuzminski, care a scris și a editat o vastă operă literară în câteva limbi străine.

Bibliografia scrierilor lui e strâns legată de geografia Europei de Vest. Lucrarea *Ghidul Europei* (Viena, 1897; scrisă în limba rusă, și-a găsit imediat un cumpărător: Editura „Novoe Vremea” de la Petersburg); piesa *Amiralul roșu* (tradusă de autor în franțuzește, a suportat treizeci de reprezentări pe scena Teatrului „Alhambra” din Bruxelles, provocând recenzii foarte favorabile și dându-i dreptul de a deveni din oficiu membru al „Societății Autorilor Dramatici și Muzicali din Paris”.

Tot el s-a manifestat ca autor în spiritul romanului lui F. Dostoievski *Demonii*; a scris dramele: *Tovarășii* și *Gorodovoi* (Sergentul de poliție), având drept scop final demascarea operei comuniștilor, cari începuseră deja sinistra lor activitate în Rusia și aiurea.

O altă lucrare care a stârnit polemici, controverse și recenzii admirative a fost *Je condamne* (Elveția, 1918; în franceză).

Povestește Kuzminski:

„Acest volum a stârnit o mare vâlvă în presa elvețiană și cea franceză. Iată ce scria, de pildă, Benjamin Valloton, celebrul scriitor elvețian: «Am citit cu mare interes *Je condamne*. E

limpede, clar și just. Se vede că inima a fost motorul condeiului. Autorul are deplină dreptate de a extinde până la ecouri indignarea sa. Trebuie ca asasinii, înainte de a fi osândiți prin arme, să fie înlănțuiți de dispreț și de dezgust; lumea întreagă trebuie să prigonească pe carnivori, strigând: *La lup! Nicio străduință nu rămâne zadarnică. Autorul volumului Je condamne e unul din cei mai buni luptători în această luptă sacră.*»”

Lucrarea a fost comentată în Belgia, Franța și Elveția, ca mai târziu volumul să fie tradus în limba engleză.

A urmat drama *Ultimul țar* (Elveția, 1918; scrisă în franceză).

Despre această lucrare P. Kuzminski povestea ulterior:

„...o publicasem – spre a păstra drepturile de autor – în *Courrier de Vevey*. Acest ziar a început publicarea la 25 aprilie 1919 cu preavizul următor: «Începem publicarea unei drame de o actualitate pasionantă, care ne-a fost oferită de către d-l Pavel P. Cuzminski, om de litere (autorul volumelor *Je condamne*, *Fléau Rouge* etc.), membru al Societății Autorilor Dramatici din Paris și colaboratorul bine cunoscut al Gazetei de Lausanne.»”

Această dramă a fost tradusă în limba engleză, limba rusă și apoi în limba română.

S-a manifestat ca un publicist harnic și inventiv. Locuind în Germania, la Berlin, trimitea săptămânal cronici unui ziar din Petersburg și unui alt ziar din Odesa *Note asupra vieții în Berlin*.

Opera lui publicată peste hotare urmează a fi recuperată, studiată și, în cele din urmă, acest autor cu o solidă prezență în literatura europeană își va ocupa locul binemeritat în istoria literaturii noastre.

UN ROMANCIER UITAT

Prozatorul Alexandru Lipcan

Nu știu cum a ajuns acea carte la noi acasă. Poate de aceea că în ea era cuprinsă o bună parte din perioada românească pe care părinții mei o cunoscuseră ca liceeni ori poate pentru descrierea părăsirii Basarabiei de autoritățile române în 1940. Am citit și eu romanul *Deșteptarea* de Alexandru Lipcan (21.08.1908, Cahul – 10.06.1977, Chișinău), dar nu m-a con-

vins. Îmi părea artificială atmosfera romanului și supărătoare dorința autorului de a crea cu orice preț chipul dușmanului din români. Nu-l credeam din simplu motiv că moșul și mătușa mea și o bună parte din rudele mamei mele locuiau în România. Nouă ne plăcea foarte mult când ei soseau în ospetie vorbind literar și aducând cadouri care la noi nu se întâlneau. Ei nu puteau fi dușmani...

Mai târziu am aflat despre comanda ideologică și despre multe nuanțe legate de politica partidului comunist. Și romancierul cu studii la Liceul din Cahul și absolvent al Universității din București, Facultatea de drept (1934), a fost nevoit să se conformeze și o temă atât de tragică ca vara lui 1940 să devină o farsă ideologizată.

Romanul a fost reeditat în mai multe rânduri. Prima parte a apărut în 1948, după care în 1952 apare versiunea integrală, repetată în 1959 și în 1968. Subiectul romanului *Deșteptarea* este reluat în alt roman, *Drumul cu plopi* (1956, 1965), dar aceste romane scrise „corect ideologic” n-au adus glorie autorului, care a fost participant la cel de-al Doilea Război Mondial și cu toate acestea a fost un simplu redactor de carte la Editura „Cartea Moldovenească”.

Ultima lui apariție editorială s-a produs în 1976 când i-a apărut volumul *Lumini la răspântie*.

A fost un autor cuminte, acceptat de autorități și de aceea au fost uitate mai întâi romanele, apoi și autorul lor...

ANONIMATUL AR FI PENTRU EL O PEDEAPSĂ PREA CRUNTĂ...

Destinele poeților mari sunt diferite, destinele poeților mici sunt aproape identice.

Antonie Luțcan a rămas ca poet numai în memoriile câtorva contemporani și în sufletele câtorva redactori, care, la vremea lor, l-au lansat fără prea mult curaj în lumea misterioasă și plină de surprize a literaturii, rezervându-i o pistă obișnuită pentru un poet de orientare tradițională.

Și totuși, am deplina convingere că acest autor merită un alt destin. Datorită lui, astăzi citim versurile scrise cândva de „Homer al nostru”, poetul Tudose Roman. Avea marea răbdare să-l plimbe pe orbul Tudose Roman pe străzile Chișinăului, să stea și să-l asculte la redacția ziarului *Cuvânt moldovenesc*, înregistrând poeziile și spusele poetului. În numărul 3 din 1933 al revistei *Luminătorul* a ținut să publice o dedicație-portret. O năivă trecere în revistă a unor relații spirituale, dar, mai ales, profundul regret pentru pierderea unui poet:

„Te-ai stins, poete orb,
Și lira-ți e orfană...
Iar dacă ai plecat,
La suflet și la corp
Straiu tu ne-ai lăsat,
Mai negru decât pana
Cernită a unui corb.
Tu, orb fiind, te-ai dus...
Dar – plângem moartea ta;
De ce, cât pot vedea,
Ca sufletul tău nu-s?”

(Lui Tudose Roman)

Prima școală poetică a seminaristului de pe atunci Antonie Luțcan a fost cea de copist sau poate, mai exact vorbind, cea de cronicar, de prim-redactor al versurilor care mai târziu aveau să fie înmănunchate în placheta *Cântecul plugarului*.

Responsabilitatea pentru cuvântul scris, pentru cuvântul tipărit a însușit-o, probabil, în acești ani de ucenicie, de ajutor la secretariat, de gazetărie fără pretenții.

Antonie Luțcan (stânga) și poetul Tudose Roman cu fiul

Pătrunderea în mediul literar și, mai ales, în cel gazetăresc, la o vârstă precece nu întotdeauna poate fi de folos viitorului autor.

Ironia și chiar desconsiderarea cu care sunt întâmpinate aproape toate aparițiile din ziar, trezesc în suflet o anumită doză de causticitate care, uneori, te face să te dezici de tine însuși pentru a nu cădea victimă limbilor fără de minte...

Un alt pericol e chiar pretinsa boemă a acestor medii și uneori tinerii neafirmați rămân sub vălul anonimatului doar din cauză că și-au cheltuit puținele zile date de Dumnezeu la cafea, citindu-și încercările literare unor prieteni mereu aghesmuiți.

Vocea elegiacă a lui Antonie Luțcan este inconfundabilă în contextul generațiilor de poeți interbelici. Peisajul este marea predilecție a autorului, mereu inspirat în alegerea decorului, în crearea unei atmosfere deosebite, panteiste. Eminescian până la epigonism, el își trăiește clipele astrale a poeziei în sistemul de coordonate al câtorva teme: casa părintească, steaua tremurând în ceruri, eroul liric singuratic și nemărginitul Dumnezeu. *La steaua* de Mihai Eminescu este retopită în mai multe variante, dar niciuna, probabil, nu-l satisface pe exigentul autor și el, îndărătnic, schimbă decorul, modifică atmosfera, lăsând fără răspuns eterna întrebare cu steaua care ne veghează de mii și mii de ani...

*„Terestrul glob i-o pãrticicã
Din lumea veșnicului haos,
Un fel de humã, o mãrgicã,
Un punct ce-aleargã fãr-repaos...*

*De-acolo pare stea aprinsã,
Lucind în zãri îndepãrtate
Și alte lumi ce se înșalã
Privesc deșarta lui spoialã.”*

(*Pãmântul*, în: *Luminãtorul*, 1933)

Romanțios, el nu uită să plaseze eroul liric în mijlocul idilei „organizate” și regizate de el, nu uită să „pună” în versuri acel fior care urmează să se prefacă în sursa de rezonanță a sufletului nostru. Conștient, coboară până la cele

mai simple ritmuri și rime, extrăgând din ele toată seva poetică.

Câteodată ai impresia că preotul din el are nevoie, pentru o mai profundă respirație, de aceste lumi zămislite de propria-i imaginație și care supraviețuiesc numai grație hârtiei.

Regret ignorarea acestui nume de către criticii de prestigiu, dar, pe de altă parte, vreau să cred că anume această solitară traversare a deșertului poetic i-a adus cristalina viziune, l-a prefăcut într-o lentilă miraculoasă care știe să-și concentreze puterea doar pe anumite imagini, să improvizeze miraje, să construiască lumi ce nu există.

Nu știu cum i s-ar fi împlinit destinul, dacă nu i-ar fi fost dat să treacă prin atâtea încercări: Primul Război Mondial, două revoluții, Unirea, cedarea Basarabiei, cele două refugii. Pentru un individ obișnuit aceasta ar însemna o biografie bogată, pentru un poet o asemenea biografie lasă prea puține șanse de concentrare...

S-a născut la 17 ianuarie 1903 în satul Cucioaia, județul Bălți, în familia dascălului Filip Luțcan și a Xeniei (sora dreaptă a lui Pan Halippa). Dintre cei patru băieți și două fete care creșteau în familie, viitorul poet era cel mai mare.

Cursul școlii primare l-a însușit la Cucioaia, de unde s-a înscris la Seminarul Teologic din Chișinău. Odată pornit pe calea slujirii Domnului, fiind la o vârstă mai puțin studențească, ajunge, în 1936, licențiat în teologie la Facultatea de teologie din Chișinău.

A fost preot în satele: Cruglic (1924), Lunga (1925-28), Cuilucani (1928-1940), Drăgănești și Gura Văii (1940-1944, jud. Vâlcea), Lungești (1944-1948, jud. Vâlcea).

Și-a început colaborarea la ziarul *Cuvânt moldovenesc* încă până la 1917, trecând apoi pe la toate publicațiile vremii: *Luminãtorul*, *Moldova de la Nistru*, *Viața Basarabiei*, *Raza*, *Re-nașterea*, *Deșteptarea* ș.a.

În volum a debutat, probabil, ceva mai târziu, tipărind în 1926 *Cuvinte de îndrumare*, cartea fiind menționată ca aparținând mănăs-

tirii Dobrușa. În 1927 îi apare placheta *Poezii religioase* și tot în același an scoate de sub tipar o broșură de 62 de pagini lirice, foarte duioase, intitulată *Poezii religioase și patriotice*. În 1930, la Bălți, a scos de sub tipar *Zvonuri de clopote*, un mănunchi de poezii, așternut pe 36 de pagini și subintitulat *Versuri religioase și patriotice*. În 1937 – placheta de versuri *Poezii*, după care a urmat cartea *Cântarea cântărilor*, apărută tot în 1937. *Zvonuri de clopote*, tipărită în 1938, precum și placheta *Poezii religioase*, scoasă de sub tipar în 1940, continuau ciclul de versuri de inspirație divină. Judecând după publicațiile apărute în perioada războiului, autorul rămânea fidel acestei teme, sperând, probabil, să publice și alte volume.

Melancolicul poet, în orele libere de la slujba în biserică, între vecernii, botezuri și cununii, știa să-și croiască fragmente de timp și să lucreze la un roman de proporții *Valentin și Adina*, lucrare care, împreună cu alte manuscrise ale poetului, se află în posesia fratelui acestuia, poetul Vasile Luțcan.

După placheta de versuri apărută în 1930 la Bălți, autorul își caută un editor pentru două lucrări: *Evanghelie în versuri* și *Poezii lirice* (profane). Se prea poate că mai avea și alte lucrări în curs de pregătire, care n-au ajuns la tipar, așa cum a rămas în manuscris romanul în versuri *Valentin și Adina*.

Variantele de poeme tipărite în reviste el și le imaginează ca pe niște piste de pe care urmează să decoleze viitoarele plachete.

Paralel, își verifică pana, își încearcă cititorul, intrigându-l cu proiecte mari de viitor. În 1933, din numărul 10 al revistei *Luminătorul*, începe tipărirea unui vast poem *Viața Domnului nostru Isus Hristos*, lucrare la care nu revine numai din cauza unor condiții obiective, ce-i strangulează parcă fiecare clipă de inspirație...

După ce am tipărit un articol dedicat lui Toni Luțcan în *Literatura și arta* (nr. 42, 13 octombrie 1994), la 3 decembrie 1994 am primit o scrisoare de la fiul poetului, Leonid Luțcan,

care, pe lângă câteva precizări biografice, îmi mai relatează și un motiv foarte important care a pecetluit destinul acestui talentat scriitor: „*Dumneavoastră îl numiți poet melancolic. De fapt, e puțin spus. Viața lui și poeziile au avut o evidentă culoare tragică. Când era cu preoția la Cuilucani, mama mea, salvându-mă din ghearele tifosului, s-a molipsit ea însăși și a murit. Nenorocirea a lăsat urme dureroase pe toată viața tatălui-vădov, singuratic, iar eu, la fel – copilăria – când la o biserică, când la alta, când la vreo mătușă, când la nimeni. Unii preoți făceau gospodărie, bogății.*”

A. Luțcan se mulțumea cu puțin, tinzând mai mult de a face bine altora. Războiul a lovit și asupra noastră. Sosit în județul Vâlcea, tata era susținut de unii săteni, pe când preoții localnici nu i-au permis să profeseze slujba bisericească. Mi-amintesc spusele unui «sfânt părinte»: «Mă, popă, să nu te vad pe lângă biserică, c-am să-ți frâng picioarele!»”

S-a stins din viață la 24 mai 1948 și este înmormântat în cimitirul din Drăgășani, județul Vâlcea.

Un poet care, născut în codru, a visat corăbiile și porturile străine și-a găsit aleanul de veci departe, departe de vatra părintească, întocmai cum scrie în palma tuturor visătorilor... De fapt, era conștient de jocul destinului, îi ghicise rostul, descifrându-l în poezia *Astronomul*:

„*De-aparate-nconjurat
Și c-o lunetă înarmat,
La cer privește astronomul...
În joc nebun, în joc hoinar
Prin sticlă mii de aștri-apar:
Ce iscusit ajuns-a omul!...*”

*Străbate-a norilor perdea,
Descoperind stea după stea,
Cu cifre semne-n cărți el scrie;
Ci numai Jupiter din zări,
Privind a omului sforțări,
Își spune-n gând: «Ce jucărie!»”*

REVISTA CARE SALVEAZĂ DE UITARE

Un moment de mare curiozitate care se întâlnește foarte rar în literatură. Nu prea dese sunt cazurile când doi frați colaborează la aceeași revistă. La noi, însă, trei frați Luțcan: Antonie, Vasile și Ana au scris poezie, proză, publicistică și critică literară. Cel mai mic dintre frați era Vasile Luțcan, unul dintre oamenii foarte apropiați ai redactorului-șef al revistei *Viața Basarabiei* Nicolai Costenco. Ei aveau ceva comun și ca fizic, și ca spirit. Ambii poeți, ambii polemisti și ambii au comis aceeași greșeală de-a rămâne în '40 în Basarabia.

Vasile Luțcan a reușit să scape de iscoadele NKVD-ului, iar a doua oară, în '44 n-a mai riscat să-și încerce norocul, stabilindu-se cu traiul la Drăgășani, jud. Vâlcea, unde a fost profesor și ani de zile n-a riscat să publice niciun rând.

Abia în anii '90 am început o corespondență cu Vasile Luțcan și acele materiale le am depuse într-o mapă în vederea utilizării lor într-o viitoare istorie a literaturii ori, poate, într-un volum al *Basarabiei necunoscute*. Am simțit în acea corespondență o nostalgie sinceră după anii tinereții și o mare părere de rău pentru anii pierduți în afara literaturii, adică pentru anii în care n-a scris ceea ce și-ar fi dorit să scrie.

Luțcan Vasile (1.I.1913, s. Cucioaia, jud. Bălți – 23.IX.1998, Drăgășani, jud. Vâlcea, România), scriitor.

S-a născut în familia lui Filip Luțcan și Xenia (născută Halippa).

În 1940 avea gata volumul de poezii *În umbra iubirii*, dar n-a fost editat, tot așa cum n-a apărut a doua plachetă de versuri *Poemele stepei*.

Poetul Vasile Luțcan

A fost redactor și oponentul lui Nicolai Costenco în materie de poezie și critică literară. Bibliografia publicațiilor lui la revista *Viața Basarabiei* este una impresionantă:

Despre revuistica românească (1934, nr. 4); *Revista revistelor: Cultura poporului, Timocul, Școala basarabeană, Satul, Familia* (1934, nr. 4); *Deceniul muncii* (despre ziarul *Poșta Cetății Albe*; 1935, nr. 1); *Din tainele viitorului* (1934, nr. 5); *Ideologii basarabene* (1934, nr. 12); *Mistica basarabeană* (1935, nr. 3); *Spirit nou* (1936, nr. 5-6); *Renașterea basarabeană* (1935, nr. 6); *Caracterul anarhic al vieții noastre sociale* (1934,

nr. 7-8); *Școala nouă* (1934, nr. 10); *Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, 1893-1933* (1934, nr. 5); *Recenzie* (rec. la cartea: Tcaciu-Albu N. *Viața și opera lui Tudor Flondor*. Cernăuți: „Iconar”, 1934; 1934, nr. 12.); *Pictura lui Anatolie Cudinoff* (1935, nr. 6); [Adnotare] (adnot. la cartea: Bârcă M. *Trei cântece – pentru sopran și acompaniament de piano*. Craiova, 1939; 1939, nr. 7-8); *Țăranul și literatura* (1937, nr. 10); *Literatura vânătoarească* (1937, nr. 11); *Recenzie* (rec. la cărțile: Sucur A. *Închinare: poeme*. Chișinău: „Cartea Românească”; Bunciu N. *Lada cu năluci: versuri*. București: „Vremea”; 1934, nr. 3); *Recenzie* (rec. la cartea: Buzdugan I. *Păstori de timpuri: poeme*. București: Ed. Casei Școalelor, 1937; 1937, nr. 7-8); *Recenzie* (rec. la cartea: Maniu Adrian. *Focurile primăverii și flăcări de toamnă*. Ed. Fundațiilor Regale, 1935; 1935, nr. 7-8); *Portrete literare: Alexei Mateevici* (1937, nr. 9); *Portrete literare: Tudose Roman* (1937; nr. 3-4); *Tolstoi și evreii* (1934, nr. 6); *Fabulele lui Trilussa* (traduse de Mihnea Vântu; 1935, nr. 7-8); *Ți-aduci aminte* (1934, nr. 3); *Taine...* (1934, nr. 4); *Semnificație...* (1934, nr. 5); *Crepusul* (1934, nr. 6); *Lacrimi pe copilărie; Fericirii viitoare* (1934, nr. 7-8); *Hai, birjarule; Itinerar rural* (1934, nr. 10); *Câte cântece...* (1934, nr. 12); *Apoteoză* (1934, nr. 12); *Cântecul adolescențelor* (1935, nr. 1); *Visul primăverii* (1935, nr. 3); *Cântec de leagăn* (1935, nr. 3); *Domnița zorilor* (1935, nr. 7-8); *Voiu părăsi* (1935, nr. 7-8); *Asemeni unui vis...* (1935, nr. 9); *Clar de lună* (1935, nr. 11-12); *Orfanul; Frumusețea* (1936, nr. 2); *Din „Florile copilăriei”* (1936, nr. 5-6); *Plugarul și ogorul* (1937, nr. 3-4); *Requiem; Mormânt uitat* (1937, nr. 5-6); *Laudele trupului* (1937, nr. 11); *Țintirim; Măhnire; Crizante-me* (versuri; 1937, nr. 12); *Mănăstire* (1938, nr. 4-5); *Țintirimul de cristal* (1938, nr. 6-7); *Versuri* (1938, nr. 8-9); *Nocturnă* (1938, nr. 10); *Armonie nocturnă; Presimțiri* (versuri; 1938, nr. 12); *Plâns muncitoresc* (1939, nr. 5); *Când toamna a sosit* (1939, nr. 9-10); *De ar putea* (1940, nr. 4); *Drumul nostru* (1943, nr. 1); *Pe câmpia pă-*

răsită (1943, nr. 3-4); *Litanie* (1943, nr. 6); *Zori* (1943, nr. 11-12); *Plecări* (1944, nr. 1-2); *Prietenie* (1944, nr. 3-4); *Figuri basarabene: Axentie Frunză* (1934, nr. 5); *Recenzie* (rec. la cartea: Pop Licu. *Un filozof al istoriei – Al. Xenopol*. Sibiu: „Thesis”, 1934; 1935, nr. 5); *Viitorul Basarabiei* (1934, nr. 7-8).

După 1940 destinul nu i-a mai permis să se ocupe de editarea creației și această dramă a lui Vasile Luțcan o descifrăm în documentele pe care le tipărim în continuare:

„Brăila, 1 martie 1982

Mult stimat Domnule Luțcan,

Au trecut anii și zilele noastre fără rod și suferințele fără sfârșit. În sfârșit împlinesc la 12 mai care vine 73 de ani. Sunt stabilit în Brăila cu familia din 1948, venind din Făurei, unde am fost secretar la primărie. Acum sunt pensionar. De multe ori mi-am amintit de Dvs. și de părintele Anton Luțcan, cred că sunteți rude, publică poezii frumoase. Acolo, la Drăgășani, îmi aduc aminte, locuiește și poetul Pan. Vizirescu și fiica Dlui Iorgu Tudor. Adresa mi-a dat-o Dl Slavov din Tulcea. M-am întâlnit aici în Brăila zilele trecute. Deși am avut contract cu Editura «Minerva» și volumul trebuia să apară în 1969, dar cum se afla sub tipar, nu știu din ce cauză, contractul mi-a fost anulat. Dar nimeni nu mi-a spus adevărul și nici azi nu cunosc motivele. În vederea întocmirii unui studiu, am scris Dlui N. Halippa să-mi pregătească niște lucrări, nici astăzi n-am primit nicio veste. Mă pregătesc să-l vizitez curând, să vedem care e baiul. Cu mare greutate am editat pe plan local două volume din care unul selectiv – perioada 1924-1979 – *Somnul lebedelor*, cu prefață de fiul lui Perpessicius, având 350 pagini, cu care am primit titlul de Laureat al Festivalului Național «Cântarea României» – 1981. Dacă doriți să-l aveți vi-l pot trimite ramburs prin poștă, costă 29 lei – atât mă costă tiparul. Dacă sunt și alți amatori vă rog să-mi comunicați cât mai repede. Tirajul este aproape epuizat, dar rețin câteva exemplare pentru frații noștri.

Dacă doriți, vă rog să-mi trimiteți cât mai repede toate datele biografice și circa 10-15 poezii din cele mai frumoase – publicate și nepublicate. La cele publicate indicați revista unde au fost publicate. Arătați volumele apărute și volumele în (titlurile) manuscris, colaborări etc. Idem și pentru părintele Anton Luțcan – vreau adresa lui. Dacă cunoașteți adresa familiei lui Sergiu Matei Nica și a lui Theodor Plop, vă rog să mi le comunicați urgent.

Cred că nu v-am deranjat cu rugămintea mea. Vă rog să-mi scrieți mai detaliat despre Dvs. și dacă ați publicat ceva în reviste, volume etc.

Aștept cu multă nerăbdare.

Cu cele mai nobile sentimente și urări de sănătate.

Al Dvs. sincer,

Alfred Basarab Tibereanu.

Str. Pietății, cart. Hipodrom, bloc H1, sc. 2, ap. 23, of. 6, cod 6100. Brăila.”

Alt document-cheie pentru descifrarea dramei scriitorilor basarabeni este acesta:

„Societatea Scriitorilor din Basarabia
Proces-verbal

Membrii Societății Scriitorilor din Basarabia, în urma revenirii Basarabiei roșii muncitorești la sânul patriei iubite URSS, ne-am adunat și am deliberat asupra situațiunii de față – în unanimitate:

Prezidiul Congresului Societății Scriitorilor din Basarabia
(de la stânga la dreapta): Pan Halippa, Boris Baidan, Vasile Luțcan și
Nicolai Costenco. 24 martie 1940

Scriitorii basarabeni salută cu entuziasm și dragoste pe Tovarășul Stalin, eliberatorul Basarabiei de sub sclavia românească, pe tov. Molotov și pe tovarășul Comandant al armatei roșii, Timoșenko.

Scriitorii basarabeni salută cu însuflețire intrarea în Basarabia a nebiruitei armate roșii, în frunte cu vrednicii ei conducători.

Scriitorii basarabeni salută pe tovarășii scriitori din patria regăsită URSS, care au știut să ridice prin scrisul lor viața culturală a muncitorimii pe înălțimi universale.

Hotărâm:

Noi, muncitorii scrisului din Basarabia ne alăturăm idealurilor ce însuflețesc pe frații noștri din URSS și delegăm pe tovarășii Nicolai F. Costenco, secretarul general al Societății Scriitorilor din Basarabia, și pe Vasile Luțcan, pentru a lua contact cu reprezentanții scrisului din URSS, împuternicindu-i și la hotărâri.

N.F. Costenco

P. Ștefănescu (corectat în Ștefănuță)

Vasile Luțcan

Bogdan Nistru (Istru – *n.n.*)”

Iar istoria literaturii noastre nu poate fi completă fără asemenea răvașe-mărturii:

„Drăgășani, 4.XII.1975

Dragă confrate,

M-am bucurat mult primind rândurile aducătoare de atâtea noutăți, de care eu eram oarecum străin. Anii, evenimentele au trecut

peste noi și ne-am înstrăinat. Pe aripile gândurilor, văd cum dorm codrii Ghilicenilor și-n noi cufundate în ceață așezarea străveche Valea lui Vlad – Cucioaia – unde am văzut lumina zilei. Îmi amintesc cu duioșie anul 1933 când am pășit sfios pragul redacției «Vieții Basarabiei» cu un caiet de versuri. Parcă îi am în față pe Pan. Halippa, Ștefan Ciobanu, Pe-

tre Ștefănuță, N.F. Costenco, Teodor Nencev, Magda Isanos și alții. Va rămâne luminoasă figura lui Ștefan Ciobanu și-mi voi aminti mereu cuvintele încurajatoare la adresa «băietului». Între altele, trebuie să arăt că într-un cotidian din Chișinău apăruse un interviu pe care mi l-a acordat profesorul academician despre Pușkin, căruia V.B. îi închinase un număr omagial. O văd pe Magda Isanos zâmbitoare, copil plâpând cu ochi mari, căutând să-și ascundă infirmitatea. Frumos citea Magda și mi s-a părut timidă, sfioasă, atunci, pentru prima dată printre scriitorii din Chișinău. Împrejurările m-au dus la Trușeni și Negrești. Sâmbăta eram degrevați de ore pentru a lucra cu Ion Bădărău (Bogdan Istru) la revista *Școala basarabească*, redactată de noi până la evenimentele din 1940. În același an a apărut și nefericitul meu 1 volum *Umbră iubirii*. Numai câteva exemplare și manuscrisul mi-au rămas. Tirajul de 3000 ex. s-a pierdut odată cu toate bunurile ce aparțineau tipografiei condusă de Teofil Bologa.

Ar trebui nopți și zile de spovedanii ca să ne aducem aminte evenimentele prin care am trecut și în depărtarea cărora contribuții însemnate am avut fiecare.

Au venit anii de întuneric ai refugiului, cu suferințele și zilele pline de primejdii prin diferite școli din Vâlcea. N-am publicat niciun vers, deși am scris mult pentru a se păstra la sertar. Nu-i vorbă că nici nu se putea publica și scrie după metoda realismului socialist, neînțelegând să renunț la crezul meu artistic, păream în «anii de ucenicie» la noi, acasă.

La București l-am vizitat destul de des pe Pan. Halippa care a fost în Drăgășani. Am luat parte la comemorarea celor 50 de ani de la moartea lui Al. Mateevici printr-un cuvânt rostit în catedrala Sf. Elefterie – București.

Câte bucurii, câte necazuri, câte deziluzii! Am fost nevoit să-mi desăvârșesc studiile la Universitatea din București, pentru a ocupa o catedră de limbă și literatură română. În vară am ieșit la pensie.

Am vizitat Chișinăul în 1970. Cu N. Costenco m-am aplecat asupra mormântului lui Al. Mateevici și am păstrat un minut de tăcere în fața monumentului lui Ștefan cel Mare și Sfânt, operă a sculptorului nostru Alexandru Plămădeală. L-am cunoscut pe poetul Gheorghe Vodă și cu toții am sărutat cei trei plopici din grădina soborului, sădiți de mine în fața monumentului martirilor Unirii: Mateevici, Murafa, Hodorogea. Numai locul și plopii au rămas. Desigur, vânturile timpului nu și-au spus încă cuvântul. Totul e legat de condițiile, posibilitățile de creație, de viitorul provinciei natale.

Am suferit mult văzând atâta nedreptate numai pentru că am avut prilejul să ne fi născut între Prut și Nistru.

Acum câteva zile am primit o scrisoare literară de la Octav Sargețiu. Locuiește în București: Șoseaua Colentina 17, apartamentul 3, București II, telefon 42.81.00. De asemenea, mi-a scris și Iorgu Tudor tot din București – str. N. Beldiceanu 22.

În Cimitirul «Bellu» se află mormântul lui Dominte Tumonu; mort în 1972. Au murit: Vladimir Cavarnali și Sergiu Matei Nica. La înmormântarea lui Sergiu am luat parte. De câte ori am trecere prin București merg și pe la «Bellu». Am evocat toate acestea pentru că o necunoscută căldură m-a cuprins când am citit rândurile primite de la d-ta.

Trimit chestionarul și fotografia. Vreau să reluăm legătura, să ne revedem. Poate ți-ar face bine o cură balneară la Olănești, Govora, Călimănești, când ne-am întâlni.

Rămân cu aceeași dragoste de frate.

Omagii familiei!

Vasile Luțcan”

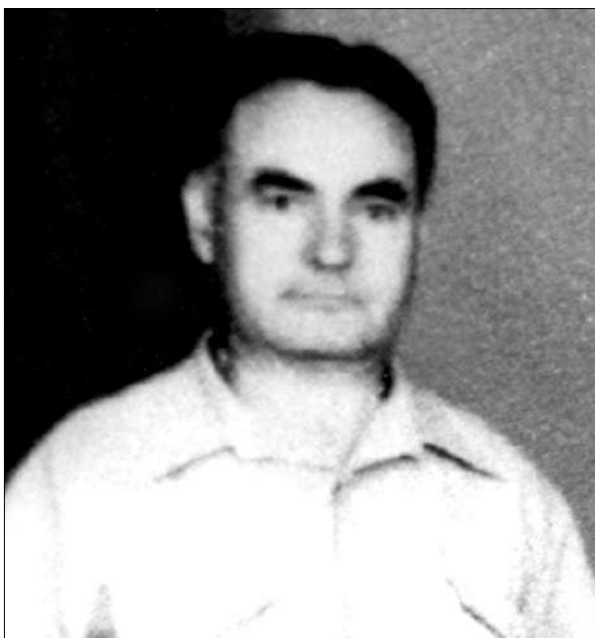
[Scrisoare adresată lui Mihai Spiridonică]

* * *

„Drăgășani, 12.III.1980

Dragă M. Spiridonică,

Întâi, îți mulțumesc pentru chestionarul trimis și pe care azi l-am trimis la Iași. Eu am consultat primul dicționar și l-am găsit excep-

Profesorul Vasile Luțcan

țional. Echipa de la Iași lucrează temeinic, documentat spre deosebire de altele.

Am fost atât la înmormântare, cât și la parastasul de 40 de zile de la decesul lui Pan. Halippa. S-au rostit cuvântări frumoase, au vorbit din partea Institutului de Istorie, Uniunii Scriitorilor etc.

Toate cuvântările se găsesc la fiul defunctului, pregătite pentru tipar, cândva... dacă...

În iulie 1979 am fost invitat în Moldova. Îmbolnăvind-mă, mi-am petrecut șederea la Spitalul clinic nr. 1 din Bălți, fiind operat de prostată. Șederea mi-a fost prelungită cu încă o lună, așa că m-am întors tocmai în septembrie, cu bucurii și tristețe.

N.F. Costenco mi-a fost și gazdă și tovarăș de drumetrie. În vitrine tocmai apăruse volumul său *Scrieri*, culegere antologică. Pentru volumul său (roman) *Severograd* a primit marele premiu al Uniunii Scriitorilor din Moscova. Din 300 de romane, au fost premiate doar 9. Unul din cei premiați a murit de emoție... N.F. Costenco a încasat 100 000 de ruble. Cu aceste ruble i-a cumpărat o vilă unei drăguțe la Ialta, în Crimeea. Când pleacă la Ialta, gurile rele spun că «pleacă la alta»...

Pe Bogdan Istru nu l-am văzut, soția la telefon răspundea mereu «plecat în documentare». Evită să se întâlnească cu cei veniți de dincoace.

George Meniuc lucrează izolat pe strada Dacinaia, la periferia Chișinăului. Probabil ai văzut ce frumos e orașul acum. Străzile vechi, cu arborii seculari, par adevărate tuneluri de umbră și lumină. Expoziția de pictură și sculptură din fostul Sobor nu încălzește sufletul.

Parcul însă e o explozie de verdeață. Pe soclul lui A.S. Pușkin strălucesc versurile traduse de mine și Costenco: «Cu lira mea nordică, / dând glas singurătății / am rătăcit aici...»

Procesul de înstrăinare e vizibil numai la oraș. La sate, în autobuze, în tren, toți ascultă muzica populară transmisă de posturile noastre. Toate emisiunile televiziunii sunt urmărite cu mare interes. M-am convins despre aceasta.

Mă întrebi ce fac, ce scriu.

Acționez în cenaclul «Gib I. Mihăescu» din Drăgășeni. Scriu și iau parte la șezători literare în Oltenia, în schimb de experiență cu alte cenacluri.

Am în pregătire câteva culegeri: *Poienele stepei*, *Cântare de bucurie*, *Poezii*. Deocamdată stau în sertar.

Aștept vești bune de la d-ta și de la Roșianu.

Cu toată afecțiunea,
V. Luțcan”

* * *

„7.V.1986

Drăgășani

Dragul meu,

Mulțumesc mult pentru felicitările trimise cu prilejul sărbătorilor de Paști. Vă dorim și vouă, familiei, multă sănătate, multe bucurii, alături de cei dragi.

Adevărat că uneori trecutul nostru a fost vitreg. Pentru mine însă el a fost încărcat de multe satisfacții. Îndată după absolvirea școlii, din lipsă de posturi, am funcționat ca secretar la «Universitatea populară» și am lucrat

în redacțiile revistelor «Școala basarabeană» și «Viața B.».

Pe atunci, în orașul nostru se desfășura o bogată viață culturală. I-am auzit pe N. Iorga, Ioan Petrovici, Nae Ionescu, Al. Borza, Ion Simonescu și mulți alții. De două ori am fost la concertele lui George Enescu. Câte bucurii și împliniri ne așteptau dacă nu venea nenorocirea din 1940. Îmi apăruse o carte de versuri *În umbra iubirii*. Colaboram la multe reviste și ziare.

Cu sănătatea stau bine și sper să fie și mai bine.

Citesc, scriu, urmăresc programele la televizor. La cei de dincolo nu ne vom duce deocamdată.

Primesc scrisori din când în când și ne mângâiem cu veștile venite foarte rar.

Încheiem aceste rânduri cu dorința de a vă ști sănătoși, bucurându-vă de o bătrânețe liniștită și fără necazuri.

Vasile Luțcan”

* * *

„Dragul meu,

Cu prilejul sărbătorilor de iarnă îți doresc ani mulți, sănătate și împlinirea tuturor dorințelor. Am citit și eu antologia scriitorilor de dincolo. Sunt unii care merită să-i citești: Dabija, Zadnipru, Vieru.

Costenco a primit premiul de stat pentru întreaga lui creație. La 75 de ani se vede și el reabilitat. Eu nu mă mai duc dincolo. Nu suport emoțiile și atmosfera înstrăinată de pe străzi și în toate părțile. Aștept cu îndărătnicie limpezirea apelor. Aveam un frate acolo care s-a prăpădit. Locurile de baștină sunt de nerecunoscut. La mulți ani!

Vasile Luțcan”

Biografia lui nu poate fi una voluminoasă, deoarece, în linii mari, ea se rezumă la bibliografia colaborării sale la revista *Viața Basarabiei*.

Rândul I: Tamara Luțcan (4.VIII.1911), Vlad Luțcan (25.X.1969), Ana Leahu-Luțcan (1.III.1904),
rîndul II: Vasile Luțcan (1.I.1913), Ana Sturza-Luțcan (10.II.1943), Dimitrie Luțcan (25.IX.1941).
Drăgășani, jud. Vâlcea, 14.VIII.1977

UN OM PENTRU TOATE GENERAȚIILE

Ca orice actor de meserie, Gheorghe V. Madan aduce în scrisul basarabean nu numai fraza bine potrivită, rotunjită pentru a fi rostită – el aduce detaliul fin pe care se axează veritabilul joc actoricesc... Natura l-a înzestrat cu un simț deosebit al adaptării. Născut la 5 octombrie 1872, la Trușenii din preajma Chișinăului, în familia slujitorului bisericesc Vasile Madan. Pornește pe calea tatălui din motive materiale, făcându-și studiile la Seminarul Teologic din Chișinău (pentru a fi scutit de anumite taxe și ajutat precum majoritatea copiilor din instituțiile de învățământ eparhiale). În 1891, obosit și poate speriat de hărțuierile poliției, având numai 19 ani, se decide să treacă în mod clandestin Prutul cu intenția de a se stabili la București.

Conform memoriilor lui Gheorghe V. Madan *Din amintirile unui basarabean despre B.P. Hasdeu* (*Viața Basarabiei*, nr. 8, 1932; nr. 12, 1933), acest episod s-a derulat astfel:

„Eram un biet pribeag basarabean, – tinerel de 19 ani. Și numai ce trecusem Prutul, în noaptea de 8 noiembrie vechiu, prin dreptul Frăsineștilor.

O noapte cu vânt rece și fulgi rari de zăpadă. – Și eu gol-goluț, între doi contrabandiști, și cu hainele turbincă în vârful capului... Și, – haidea, ha! – prin vadurile Prutului, pân' ce-am ajuns la malul românesc... Dar și când am ajuns!.. într-adevăr c-am sărutat pământul Țării de bucurie!.. Că p-aci-p-aci să mă înec și să mă ia dracu!...

După această izbândă, am zăcut două zile de fierbințeli și amarnice dureri de cap.

A treia noapte, pe la cucoși, m-au suit într-o teleguță moldovenească ușoară, de un cal, și m-am dus la Iași.

Scriitorul Gheorghe V. Madan

În revărsat de ziuă, eram în gara Iași. Am luat trenul de București și seara, la zece, m-am dat jos în Gara de Nord.

N-m tras nici la hotel și nici la vreo cărciumă, căci n-aveam decât zece bani în buzunar.

După ce am căscat gura vreun ceas prin gară și Calea Griviței, – cu deosebire în dreptul unei case cu chipurile lui Ion și Dumitru Brăteanu pe peretele din față, – am luat-o frumos pe linia tramvaiului, cum m-au povățuit. Și, – tot întrebând, din gardist în gardist, – am ajuns

pe la miez de noapte acolo, unde mi-a trebuit: la Spitalul Brâncovenesc, la un refugiat basarabean – Vasile Spoială, student-intern în clinica doctorului Buicliu.

Primire frățească, plină de voie bună.

A doua zi, am făcut cunoștință cu alți doi refugiați politici basarabeni, tot studenți la medicină: Victor Crăsescu (nuvelistul) și Filip Codreanu.

Seara, m-au dus la alt revoluționar mai vechiu: Zamfir Arbore, publicist de talent și funcționar la Arhivele Statului, care trăia pe strada Nerva Traian.

Locuia în aceeași casă cu V. Crăsescu. Ambii însurați și cu copii. Singuri, în mijlocul unei curți mari, cu iarbă țelină, cu o livegioară de pomi roditori și vreun pogon de vie, struguri razachie – curat ca la țară!...

O mai bună gazdă și popas pentru tot felul de refugiați-politici (nihiliști, cum li se zicea atunci) – nici că se putea..."

Sosit la București, se alătură refugiaților basarabeni care gravitau în jurul lui B.P. Hasdeu și Zamfir Ralli-Arbure.

Despre aflarea lui în mijlocul refugiaților a scris convingător în memoriile sus-menționate. Din acele mărturisiri ne putem face o imagine clară despre felul cum supraviețuiau refugiații basarabeni, care erau aspirațiile lor și cum își rezolvau zecile de probleme cotidiene. Memoriile lui Gheorghe V. Madan sunt comparabile cu cele scrise de Teodor Porucic, care cuprind același segment de timp și practic vizează aceleași personalități.

Probabil că preocupările lui aveau și o concepție „teatrală“ la bază. Mișcarea pur politică nu i-a dominat niciodată interesele. La redacția *Revistei noi* se înființează Societatea *Milcovul* a basarabenilor refugiați, avându-l ca președinte pe B.P. Hasdeu și secretar pe Z. Ralli-Arbure, din ea făcând parte și unii socialiști români precum C. Istrati, Th. Speranță și alții. Împărtășind în fond concepțiile acestei societăți, Madan n-a aderat la mișcarea socia-

listă, și din toate aceste întâlniri la redacție s-a ales cu prețioasele sale memorii.

În 1904, la București, cu sprijinul lui Spiru Haret și A. Vlahuță, apare antologia *Cântece și versuri alese*, destinată exclusiv Basarabiei – era tipărită cu caractere chirilice și a fost dăruită ca supliment abonaților ziarului *Moldovanul*. Volumul doi al antologiei apare în 1911.

Fire energică, nu se putea limita doar la relațiile literare și la munca scrisului. El a fost omul care a corespondat cu I. Pelivan, student la Dorpat trimițându-i cărțile necesare.

A înviorat viața teatrală a Basarabiei, aducând trupe de actori din regat pentru stagiunile de iarnă. E meritul lui că V. Alecsandri – dramaturgul – a devenit cunoscut și publicului basarabean.

Generația tânără – N. Costenco, V. Luțcan, S.M. Nica, P. Ștefănuță – vede în el un Creangă al Basarabiei, un Calistrat Hogaș. Recunoașterea valorii lui artistice nu se leagă de acel opus anonim, produs în timpul războiului, și martor al căruia s-a dovedit a fi Gheorghe Bezviconi.

Tot ceea ce a făcut bun Gheorghe Madan va rămâne, tot ceea ce a făcut rău se va șterge, căci pe cântarul faptelor sale, lucrurile onorabile sunt mai multe și trag, incomparabil, mai greu...

Actor

La București a studiat la Conservatorul de Artă Dramatică. De ce a făcut anume această alegere este greu de presupus. Poate pentru că a fost seminarist și avea o voce frumoasă, poate pentru că era un bancagiu neîntrecut... De obicei, refugiații basarabeni învățau în România la școli care, într-un fel sau altul, le-ar fi asigurat viitorul.

A făcut parte, timp de doi ani, din trupa Teatrului Național din București.

În 1908-1912 a desfășurat o rodnică activitate teatrală, organizând o trupă de entuziaști, care, sub conducerea lui, prezentau în orașele Chișinău și Orhei spectacole după lucrări de V. Alecsandri și C. Negruzzi. *Cinel-cinel!* de Vasile Alecsandri s-a bucurat de un mare succes, lucru consemnat de presa timpului. Fiind mai

toți din familii înstărite (Dicescu, Hâncu, Hasnaș, Iașcinski-Anghel, Gafencu, Sârbu), actorii amatori s-au dovedit a fi foarte înzestrați. Una dintre surorile Dicescu, Iulia, a mers pe calea lui Gh. V. Madan, colecționând folclor basarabean și reușind să publice chiar o culegere. Sora ei Anastasia, devenind interpretă de operă, a creat la Chișinău un conservator care i-a purtat numele. Această instituție a pregătit zeci de artiști.

Rolul lui Gh. V. Madan nu se limita doar la regie, la perfecționarea jocului scenic.

A făcut și o importantă muncă de impresariat, dinamizând, precum am mai spus, viața teatrală a Basarabiei.

La acel moment, el era un model demn de urmat – fusese în România și vorbea o limbă literară elevată, jucase la Teatrul Național din București, publicase în prestigioasele ediții de dincolo de Prut.

Publicist

Debutază în literatură în 1895 (revista *Viața*, editată de Alexandru Vlahuță).

În 1898, face o încercare riscantă, lansându-se ca editor – în colaborare cu Șt. O. Iosif și Al. Antemereanu, fondează *Floarea albastră*, redactând concomitent și revista lui Nicu Filipescu *Epoca literară*.

Practica publicistică îi va prinde bine în Basarabia, unde, la 14 ianuarie 1907, având susținerea câtorva boieri moldoveni (P. Dicescu, M. Feodosiu, P. Gore ș.a.) din Societatea Culturală Moldovenească, lansează gazeta național-românească *Moldovanul*.

Scopul publicației era să facă opoziție unui alt ziar de limbă română, *Basarabia*, care propunea basarabenilor un program social radical, ancorat conceptual în problema națională.

La 26 octombrie 1908, ziarul *Moldovanul* își încheie activitatea.

Privit din punctul de vedere al contemporanului nostru, adică al omului ce stă pe cumpăna a două secole – XX și XXI – nu întotdeauna ești de acord cu felul cum a procedat Gheorghe V. Madan.

El a polemizat foarte dur cu Grigore Constantinescu, publicistul care, timp de un an și ceva, a scos la Chișinău un ziar foarte interesant *Glasul Basarabiei* (1913–1914) și care considera că, de fapt, multe necazuri ale naționaliștilor din Chișinău proveneau de la colaborarea lui Gh. V. Madan cu autoritățile țariste. Aceeași părere o avea și scriitorul Sergiu Victor Cujbă, expulzat din Basarabia în 1906 pe motiv că nu are actele în regulă. De fapt, întâmplarea a fost alta. La o petrecere, la restaurant, unde erau mai mulți moldoveni cu orientare naționalistă, Sergiu V. Cujbă a rugat orchestra să cânte *Deșteaptă-te, române!*. Cineva din cei prezenți a sesizat jandarmeria și, în consecință, a urmat expulzarea. Toată viața lui, Sergiu V. Cujbă nu s-a mai salutat cu Gh. V. Madan, fiind convins că el este autorul aceluia denunț. La rândul său, Gh. V. Madan nega cu orice ocazie acest fapt. Și poate că am fi fost dispuși să-l credem, dar, în articolul *Un protest al românilor basarabeni contra raptului de la 1812 (Literatura și arta, nr. 42, din 16 octombrie 1997)*, istoricul Ion Varta face niște dezvăluiri interesante, legate de arestarea ziarului *Făclia țării*, ediție confiscată chiar la primul număr. Și, în acest caz, implicarea lui Gheorghe V. Madan n-a fost prea reușită:

„Cel care dăduse alarma și prevenise autoritățile, trâmbițând despre pericolul pe care-l prezenta noua publicație, fusese, oricât ar părea de paradoxal, un român, care intrase în slujba guvernatorului încă în toamna anului 1908 în calitate de cenzor al publicațiilor de limbă română – acesta era fostul redactor al ziarului *Moldovanul*, Gheorghe V. Madan.

La 17 iunie 1912, Gh. V. Madan raporta superiorilor săi pe un ton triumfător despre «delictul» descoperit de el în urma cenzurării revistei *Făclia țării*. Cenzorul, în raportul său, a atras atenția guvernatorului în mod special asupra articolului *O sută de ani*, traducându-l aproape integral.”

După 1918, a îndeplinit diferite funcții: secretar al Consiliului de administrare al *Casei*

Noastre, consilier municipal ș.a. A colaborat la publicațiile *Cuvânt moldovenesc*, *Viața Basarabiei*, *Din trecutul nostru*, în care i-au apărut majoritatea scrierilor: proză, eseuri de inspirație rurală, amintiri etc.

Folclorist

Ca folclorist, lansează culegerea *Suspine, poezii populare din Basarabia* (1897, prefăță de George Coșbuc și dedicată lui B.P. Hasdeu), ce înmănușează piese folclorice auzite la Trușeni sau în satele din zonă: Vărzărești, Costești, Nisporeni, Căpriană, Cojușna, Dănceni, Ulmul, Scoreni, Ciuciuleni ș.a. Volumul a apărut în colecția *Biblioteca pentru toți*.

George Coșbuc consemna în prefăță:

„Multe dintre poeziile basarabene sunt tocmai așa cum le știam și eu de mic copil de-acasă, în nordul Ardealului, și cum le-am citit și în Banat și în Crișana etc. Explicarea acestui fapt e un lucru așa de mângâietor și în-sufletitor în ce privește chestiunea unității de limbă și de sentimente la toți românii.” În 1904, a tipărit la București, pentru cititorul basarabean, în română, cu litere chirilice, antologia *Cântece și versuri alese* înglobând opera celor mai prestigioși autori români. Cartea era destinată difuzării clandestine.

În viziunea lui Gh. V. Madan, folclorul era ceva viu și perpetuu. În vara anului 1935, organizează la Chișinău un festival folcloric cu sătenii din Trușeni.

Scriitorul Vasile Luțcan, fost redactor la revista *Viața Basarabiei*, cunoscându-l personal, l-a caracterizat astfel (revista *Basarabia*, 1992):

„Încadrată în timp, activitatea folcloristică a lui Gh. V. Madan se întinde de la 1890 până la sfârșitul vieții. El face parte din școala folcloriștilor învățători și preoți care i-a dezvoltat sub influența curentului poporanist din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și a continuat până curând după Primul Război Mondial.

Ce loc ocupă Gh. V. Madan în cadrul folcloristicii moldovenești nu s-a arătat până acum, pe motivul că opera sa folcloristică a

rămas în cea mai mare parte, până în vremea noastră, în manuscris.

Este nevoie de făcut o bibliografie completă a scrisului folcloristului Gh. V. Madan deoarece majoritatea culegerilor sale au fost tipărite în diferite ziare și reviste ce apăreau în Basarabia. Ceea ce vom prezenta în această carte este colecția de folclor, rămasă în păstrare la mine, de către însuși Gh. V. Madan. O parte din această culegere am publicat-o în revista *Viața Basarabiei*, iar cântecele despre Nistru au fost folosite în emisiunea *Nistrul în folclorul moldovenesc* de la Radio Chișinău în 1940.

Colecția cuprinde: colinde, descântece, ghicitori, jocuri de copii, cântece de leagăn, de nuntă, de moarte, cântece de dor, de dragoste, de pahar, doine haiducești, ostășești, cântece de petrecere, cântece țigănești, orații de nuntă, balade, proverbe, vrăji, farmece.

A recomanda opera de o viață întreagă, populară în Basarabia, e un lucru de prisos. Nimeni ca Gh. V. Madan n-a cunoscut mai bine aceste locuri de străveche tradiție și de viață populară rămasă așa de curată și în vremurile de azi.

Culegerea e o comoară pe care trebuie s-o prețuim. Aproape în întregimea lor, versurile populare sunt culese personal din comuna natală Trușeni și din multe comune din județele Moldovei de la bătrâni sfătoși, lăutari vestiți, cărora, drept mulțumire și pioasă datorie, le pomenește numele și vârsta.

Gh. V. Madan împarte versurile populare în două mari grupe: I. Cântece de lume (de dragoste, de despărțire, jale, străinătate, doine haiducești, ostășești, de petrecere, bocete); II. Balade.

Sunt cântece pe diferite arii la nunți, cunții, șezători, prin păduri, lunci, pe malul apelor, la cârciumi. Cântecele de dragoste vorbesc despre dragostea inimilor tinere, sentiment nobil al poporului nostru.

Versurile de despărțire, jale, străinătate și urât au un caracter trist și jalnic. Ele au fost create sub apăsarea despărțirii de ființele iubi-

te: părinți, frați, surori, iubite. Durerea este un sentiment etern uman. Moldoveanul își varsă tot amarul sufletului său împotriva celor ce-l asupresc, îl supără.

Baladele sunt cunoscute în popor sub numele de *Cântece bătrânești*. Împreună cu întreaga culegere, ele cuprind cea mai mare parte a folclorului moștenit de la Gh. V. Madan.”

Manuscrisul monografiei *Un sat basarabean de codru: Trușenii*, la care se referă Vasile Luțcan și care conține prețioase date folclorice și etnografice, se păstrează în fondurile Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași.

O parte din corespondența lui se păstrează în fondurile Muzeului Literaturii Române din Iași.

Merituosul savant și folclorist Iordan Datcu a publicat în revista *Steaua* (Cluj-Napoca, anul XLII, 1991, decembrie) un valoros studiu *Un Creangă basarabean. Gheorghe Madan, prozator și etnograf*, în care, pe lângă prezentarea unui documentar factologic foarte interesant, trage câteva concluzii importante: „În multe din prozele sale este mai prezent, decât la Creangă, folcloristul și etnograful, chiar cronicarul, această delimitare nu de puține ori nu există sau este destul de firavă. Or, la Creangă, creatorul a lăsat în umbră pe folclorist.”

Prozator

Inspirat de folclor, impulsionat de un sentiment de dramatism interior atât de specific unui actor care se „hrănește” permanent din detalii și din mici scene de viață, Gheorghe V. Madan scrie și publică proză originală impunându-se ca un talent autentic.

Ca prozator, Gh. V. Madan s-a manifestat pe tot parcursul vieții, mai cu seamă în perioada 1932-1938.

Atunci au apărut cele două volume din colecția *Cartea satului* (Editura Fundațiilor Regale), unde el se pomenește în compania unor reputați scriitori: Mihail Sadoveanu, Ion Agârbiceanu, Dimitrie D. Pătrășcanu, Alexandru Cazaban ș.a.

În scurtă vreme, ies de sub tipar *Răsunete din Basarabia* (1935) și *De la noi din Basarabia* (1938).

Registrul sentimental al prozatorului este variat – de la descrierea peisagistică, la drama interioară, latentă a personajului.

Din prima categorie fac parte: *Trușenii de altădată*, *Colțuri de rai*, *Mănăstirea Dobrușa*, *Mănăstirea Căpriană*, *Toamnele Chișinăului românesc de altădată*, *Un sat răzășesc din Basarabia: Trușenii* ș.a.

În cea de-a doua categorie se înscriu perfect prozele: *Ciuboțelele lui Ionel*, *Tinerei și străineii*, *Puișor, ți-a fi păcat* ș.a.

În mare parte, prozele lui Gheorghe V. Madan, fiind nu numai de inspirație folclorică, ci, mai degrabă, un produs al tradiției populare, se dezvoltă în timp. Așa cum fotografiile vechi adună pe ele praful de aur al epocii care s-a dus, scrierile prozatorului de la Trușeni, cu trecerea timpului, nu îmbătrânesc, nu se demodează, ci devin adevărate piese dintr-o colecție prețioasă, pe care, fără ochiul și pana prozatorului, am fi pierdut-o irecuperabil.

Translator

În perioada Primului Război Mondial, a fost mobilizat în cadrul armatei ruse în calitate de translator pe Frontul Românesc, unde organizează Comitetul Național al Ofițerilor și Soldaților Moldoveni din Armata a 4-a Rusă de la Mărășești.

Evocările lui biografice, legate de acest eveniment, sunt deosebit de prețioase:

„Înspre toamna anului 1916, începuse a se vorbi în Rusia că și glotașii de la 44 de ani în sus vor fi mobilizați și trimiși la front. Și cum eram glotaș de 44 de ani, m-au apucat fiorii. N-aveam eu chef de bătaie... Și ce interes aveam să-mi pun capul pentru pravoslavnică Rusie?! Să întăresc și mai mult puterea tiraniei, care ne ținea subjugați pe noi românii basarabeni?!”

M-apuc și plec la Odesa, care pe atunci gema de rezerviști mobilizați. Asta era prin octombrie.

Aveam de la guvernatorul Basarabiei, Vironovici, două recomandări oficiale, una către prințul Urusov, președintele Crucii Roșii de pe Frontul Român, și alta către generalul Diterics, șeful cenzurii militare.

Și dă-i încolo, dă-i încoace: ce-am făcut, ce-am dres, m-am văzut numit translator de limbă română al Cartierului Armatei a 4-a Rusă, care abia sosise atunci pe Frontul Român din dreptul Tecuciului și al Mărășeștilor.

Comandant al acestei armate era generalul Ragoza, fost comandant al regimentului Vologda, al cărui șef suprem fusese răposatul nostru Rege Carol I. Ragoza cunoștea româna, căci fusese în fruntea unei delegații la șeful său suprem, Regele Carol I.

Dumnezeu să-i deie sănătate bunului român și amic, căpitan Catelli, de la Statul-Major Rus din Odesa! Că dânsul m-a ajutat atunci să fiu numit în acest post cu rang și leafă de colonel, cu ordonanță, gazdă, luminat și încălzit pe veselie.

Starea sufletească a naționaliștilor basarabeni din Odesa nu era deloc înviorătoare, căci de pe Frontul Român veneau vești triste.

Într-o seară, m-am întâlnit la cinematograful d-na Cavalioti, mama fraților Cavalioti de la Cahul; și vorbind noi despre luptele de pe Frontul Român: că frații noștri români suferă mari înfrângeri – d-na Cavalioti a început să plângă.

– Vă doare, doamnă?

– Cum să nu mă doară, dacă sunt moldoveancă? Îmi răspunse cu suspin d-na Cavalioti.

...Lacrămi de basarabeană pentru România neferice, pustiiată de dușmani... Lacrămi sfinte! Pe care în veci nu le voi uita!...

Căpitanul Catelli regretă că România a intrat în război și-mi spunea, că un colonel de stat-major de la Corpul din Odesa mărturisea, că dacă dânsul ar fi fost ministru de război al României, apoi niciodată nu și-ar fi vârat Țara în război, în situația în care se afla atunci Frontul Rus.

De altfel, moldovenii naționaliști din Chișinău și alte părți ale Basarabiei, toți regretau intrarea României în război alături de Rusia. Și era și

firesc acest lucru, căci prin aceasta ni se tăia nouă, basarabenilor, orice speranță de dezrobire de jugul rusesc. Așa gândea și P. Halippa, I. Pelivan și căpitanul Catelli, și doctorul D. Ciugureanu, și d-na doctor Alistar, și Simion Murafa, și alții.

Doctorul Ciugureanu era chiar s-o pățească rău, fiindcă la vestea intrării României în război alături de Rusia, a avut ușurința să regrete în public acest fapt.

* * *

În ziua de 2 decembrie 1916, am primit de la Statul-Major din Odesa certificatul și 200 de ruble bani de drum.

Am făcut câteva cumpărături în oraș și – drept la gară, spre Chișinău, unde îmi aveam bulendrele.

A doua zi, mi-am luat calabalăcul și – hai, la drum spre Tecuci...

În gara Iași, comandantul rus al gării mi-a dat loc într-un compartiment de cl. I, în trenul destinat pentru ruși...

În ziua de 6 decembrie, pe la 6 dimineața, am ajuns în gara Tecuci... La ora 9 eram la Cartierul Armatei a 4-a. Generalul cuartirmeister, Alekseev, mi-a spus, că voi lucra la serviciul de informații și la cel de operații. Mi-a dat camera de locuit în clădirea tribunalului, unde era instalat serviciul de operații. Șeful meu direct era colonelul de stat major Bogoslovschi, suflet bun și nobil, care avea simțiminte prietenești față de România. Lucra atunci la fixarea frontului pe Putna Seacă.

Nu aveam mult de lucru; făcusem o școală de perfecționare în limba română tinerilor ofițeri basarabeni, translatori de la diferite servicii și unități. Mai traduceam rezumatul informațiilor aduse de la front de către aviatorul român căpitanul Sturza și de către doi ofițeri aviatori francezi din armata română. Aviația rusă lucra slab.

Nici timpul nu era prielnic, căci era un timp ploios și rece, cu nouri cețoși. Prizonieri români din armata austro-ungară, cărora să le fac interogatoriul, nu erau.

Ofițerii veneau la birou între 9-10 dimineața. Eu mă sculam la 7 și, până pe la zece, umblam haimana prin oraș, cu toate că era timpul mereu urât și cu ploii reci.”

Gheorghe V. Madan a tradus și a publicat fragmente din operele lui M. Lermontov, N. Nekrasov, D. Pisarev, F. Dostoievski, T. Șevcenko ș.a.

În perioada aflării sale pe front a fost preocupat și de formarea unui comitet al soldaților moldoveni.

Partizan al genului epistolar

Mircea Handoca, editorul operei epistolare a lui Gheorghe Kirileanu, în volumul *Correspondență* (București, 1977) a inclus câteva scrisori trimise de Gheorghe Madan, în 1932, din Chișinău, bunului său prieten, precum și o scrisoare expediată în 1935 de către Gh. Kirileanu lui Gh. Madan, la Chișinău.

Revista *Basarabia* (1992, nr. 10) a tipărit o serie de materiale inedite, printre care și fragmente din monografia Trușenilor și câteva scrisori expediate de Gh. Madan lui Gh. Kirileanu în 28 martie 1930, la 8 și la 25 septembrie 1932, în decembrie 1932, la 7 ianuarie 1933.

În fondurile Muzeului Literaturii Române din Iași, cu ajutorul amical al cercetătorului Dan Jumară, am găsit mai multe scrisori semnate de Gheorghe V. Madan, adresate bunului său prieten și, în mare parte, susținător și înger păzitor, Gh. Kirileanu.

Deoarece scrisorile datează din prima perioadă a înfiripării marii amicitii, și întrucât mai mulți cercetători ai vieții și operei lui Gheorghe V. Madan consideră că din opera epistolară a scriitorului ne-au rămas puține mostre, am găsit de cuviință să le reproduc pe toate:

„Orașul Chișinău, 25 iulie 1928

Mult stimată Doamnă Teodorescu-Chirileanu,

Cumnatul meu Mihail Bârcă, profesor de muzică în Chișinău, mi-a arătat o adresă a Fundației «Ferdinand», prin care este însărcinat, în schimbul a 40 000 lei, să culeagă melodii po-

pulare basarabene din regiunea codrului (nu se spune care codru – al Orheiului sau Bâcului).

Și mi-a cerut sfatul ca celui mai vechiu și priceput culegător de versuri și melodii populare basarabene.

Adresa Fundației era semnată de Hiotu ca Președinte și de Dta ca Senator-general.

Seara, stând burlăcește acasă, mă gândeam la oamenii, lucrurile și stările din România de azi și mi-am amintit de un Hiotu, personalitate distinsă și amic al lui Nicu Filipescu, care colabora la ziarul *Epoca*, la care colaboram și eu cu răposații amici și prieteni Iancu Bacalbașa, Al. Antemireanu, Sh. Ranetti și Șt. Iosif.

Și mi-am mai amintit de un Teodorescu-Chirileanu de la orfelin. agricol «Ferdinand» din Zorleni, care a scris *Cartea țaranului* și de care mă leagă o forță de activitate național-culturală sub auspiciile lui Spiru Haret (el în Regat, eu în Basarabia). Între scrisorile privitoare la începuturile mișcării naționale basarabene (1895–1910), care ne-a adus la Republica Moldovenească basarabeană și apoi la Unire posed una (cartea poștală) și de la Teodorescu-Chirileanu, prin care mi se ofereau, pe când eram la Teatrul Național din București, mijloacele de înființare a unei biblioteci românești într-o comună din Basarabia. Pentru Teodorescu-Chirileanu mi-a cerut astă-primăvară Tomescu, profesor la Facultatea Teologică din Chișinău, să-i dau un plug de anul nou basarabean și i l-am dat pe cel din colecțiunea mea, pe care-l publicasem în *Cuvântul moldovenesc*.

Dacă Dta ești Acela, apoi află că și eu sunt Acel Gheorghe Madan, acel Badea Cârțan (trimiteam cărți) al Basarabiei, care a pus temelie mișcării național-culturale din Basarabia, care a publicat în revistele din Țară schițe și nuvele din viața basarabeană (needitate), care la 1989 a tipărit (cu greșeli de tipar) în biblioteca «p. toți» a lui Miller, sub titlul *Suspine* o parte din colecțiunea sa de folclor basarabean, care a organizat la Expoziția jubiliară din 1906 secțiunea basarabeană, care, la manifestația națională stu-

dențească din seara de 7 martie 1906 din Piața Teatrului, a fost rănit de moarte, care, în urma manifestului de amnistie a țarului, s-a reîntors în Basarabia, a scos în anii 1907 și 1908, în Chișinău, ziarul naționalist *Moldovanul* și a înființat din elemente basarabene: o trupă teatrală, care a jucat teatru popular românesc în Basarabia timp de cinci ani (1907-1912), care la 1902 a tipărit, mulțumită lui Spiru Haret, prin *Casa Școalelor* o antologie românească cu litere chirilice și a răspândit-o în Basarabia. Eu sunt! – am îmbătrânit (56 de ani), dar n-am murit și aș trăi așa încă mult, dacă nu mi-ar fi inima cam beteagă. Fac parte din generația de sacrificii și dacă sărăcia nu m-au repus, apoi amărăciunile mi-au rănit tocmai inimioara și o să mor pe neașteptate de moarte fericită peste câțiva ani.

Dar îi fi dumneata Acela sau un alt Teodorescu-Chirileanu, eu te rog să-mi dai voie a-ți vorbi familiar și mai pe larg.

La noi, dragul meu, când a pus Rusia stăpânire pe Moldova dintre Prut și Nistru, erau aceleași orașuni, cântece și jocuri ca și în Bătrâna Moldovă, căci eram aceeași Țară, același Neam, același graiu, aceleași datine și obiceiuri, aceeași lege și credință.

A dăinuit aceasta cam pân' pe la anii 1870, când – întorcându-se și la noi serviciul militar prin ducerea crucișilor în Rusia, înființându-se școli rusești și pe la sate și scurtându-se distanțele prin legarea Basarabiei cu cale ferată de marile centre rusești – au început a răzbate la noi valorile rusismului.

Dar, timp de 60 de ani, moldovenii basarabeni, despărțiți de Moldova și izolați de Rusia prin graiu și depărtări, n-au avut altă hrană artistică și culturală decât cea (puțină) moștenire de la *Țara de Jale* a Moldovei în cea creată de geniul popular, local, propriu. Rar, foarte rar pătrundea câte ceva și de peste Prut prin lăutarii din Huși și Eși sau era adus de mocanii ce-și aduceau turmele din Bugeacul Basarabiei sau veneau de se tocmeau ca simpli ciobani sau ciobani scutari la marii veri basarabeni.

Cântarea bisericească se păstra și se cultiva prin mănăstiri, îndeosebi la Căpriană, Condrița și Curchi și la cea de maici de la Vărzărești.

Muzica și cântarea lumească înfloreau, mai ales, în orașe și târguri, cari atunci se compuneau din mulți negustori și breslași moldoveni, plus boierimea de la țară care petrecea iernile la orașe, mai ales, în capitala provinciei – Chișinău.

Avut-a Basarabia câțiva lăutari vestiți. Bălții (fostul ținut Eși) – regiune de mulți boieri și boierași a avut pe vestitul Lemiș, din școala lui Barbu Lăutaru: acest Lemiș cu taraful său a cântat.”

Aceasta este scrisoarea care a pus bazele unui schimb de scrisori relativ periodic, dar foarte consistent ca informație – nu numai biografică, dar și de ordin social general:

„Mult iubite Domnule Chirileanu,

Vă mai trimit un fragment dintr-o scrisoare de acuma aproape treizeci de ani în urmă a părintelui Andrei Madan. Ți-aduci aminte că adeneoară iconarii și jugănarii nu puțin agitau în țară, simțind conștiința plâpândă a țărâni-meii din Vechiul Regat. După răscoalele din 1888, aceste sate au fost izgonite, însă cei slabi și creduli porneau să caute norocul în Rusia, așa că pe la 1889-1902 erau câteva mii de dezertori români în Basarabia.

Din fragmentul alăturat, se vede cum judeca bădița Andrei acest trist fenomen social și cât pătimea sufletul și inima lui de neam iubitoare.

Cred că din materialul trimis părintelui Nae va face un chip de preot naționalist basarabean, de pe vremea urgiei țariste, tot atât de luminos și admirabil ca și al părintelui Vasile Damian «pictorul».

Pentru noi Mădăneștii e o cinste că un teolog-savant ca părintele Nae Popescu va înveșnici figura unui preot, apostol al cauzei naționale în Basarabia ce s-a ridicat din seminția noastră și astfel pomenirea lui A. Madan nu se va pierde.

În ce privește chestiunea Bârcă, eu cred că voi putea drege lucrurile, dacă voi obține un fonograf de la Ministerul Cultelor și Artelor.

Când va fi liber sau în vacanță, îl vom lua ca însoțitor și, împreună, vom aduna melodii. Dar până atunci, i-am spus să facă cum ai cerut D-ta în scrisoarea de dăunăzi.”

În această scrisoare se pomenește de „chestiunea Bârcă”. E vorba de M. Bârcă, compozitorul care solicitase un fonograf.

Memorialist

Elementul memorialistic persistă în toate scrierile lui Gheorghe V. Madan. Referința la trecut, la amintire este frecventă. Chiar și preocupările lui folcloristice sunt axate pe coordonata timpului.

Starea permanentă de amintire, de căutare a unor detalii interesante, „ambalate” frumos în cuvintele și expresiile epocii respective, dau un farmec aparte scrierilor autorului basarabean. Atent la detalii, fin în descrieri, psiholog subtil când portretizează el știe să reînvie o epocă trecută. Or, tocmai acestea sunt calitățile principale ale unui veritabil memorialist. Exemplificăm prin câteva amintiri despre Bogdan Petriceicu Hasdeu, publicate în revista *Viața Basarabiei* (1932, nr. 8) cu titlul *Din amintirile unui basarabean despre Bogdan Petriceicu Hășdeu*:

„Pe marele și genialul basarabean B.P. Hășdeu l-am cunoscut la București la 1891...

La vreo două săptămâni, Spoială mi-a spus că, a doua zi, au să mă ducă la Mahomet – așa îi zicea el lui Hășdeu – ca să-i fac cunoștința...

Și-ntr-adevăr, a doua zi, seara, pe la nouă, ne-am dus la redacția *Revista nouă* a lui Hășdeu, din strada Regală, unde a avut loc o ședință, în timpul căreia s-a fondat Societatea «Milcov» a românilor basarabeni.

Au luat parte la acea ședință, întrucâtva istorică pentru Basarabia, prezidată de B.P. Hășdeu, următoarele persoane: doctorul C. Istrati, L. Bibicescu, Theodor Speranță, Ionescu-Gion și Cosmovici de la Iași, iar din refugiații basarabeni: Z. Arbore, V. Crănescu, Vasile Spoială, F. Codreanu și eu.

Hășdeu, după ce i-am fost prezentat, mi-a urat bun venit și m-a poftit să le istorisesc cum

stau lucrurile în Basarabia din punct de vedere național.

Figura lui de profet, îndeosebi ochii lui mari, albaștri-verzui, ce te fascinau, m-au impresionat puternic.

Cu vocea frântă, turburată, le-am povestit ce știam. Le-am spus, între altele, că cenzura nu oprește cărțile românești, dacă acestea n-au cumva cuprins revoluționar sau antirus. Că lumea satelor își păstrează graiul și obiceiurile moldovenești; că nu înțelege rusește și că niște cărți, scrise popular și după gustul acestei lumi, ar fi de mare folos național. Însă să fie tipărite cu litere slovinești sau rusești. Negreșit – așa. Căci literele latinești nu sunt cunoscute și constituie cea mai mare piedică. Aceste litere ne-au răzlețit și înstreinat mai mult decât hotarul Prutului...

După aceasta, a urmat un schimb de vederi între toți cei de față; la urmă Hășdeu a declarat înființată Societatea pentru ajutorul românilor basarabeni refugiați în România și pentru răspândirea culturii românești în Basarabia.

Ca președinte al Societății a fost proclamat B.P. Hășdeu. Secretar a fost ales Z. Arbore, iar casier V. Spoială.

După propunerea lui Hășdeu, noua societate a fost botezată «Milcov» – simbol al Unirii. Stema peceții – să fie Bourul Moldovei și Vulturul Munteniei – alte simboluri ale Unirii și înfrățirii românilor.

La plecare, când ne-am despărțit, Hășdeu mi-a spus: «Vino, domnule Madan, pe la mine!»...

* * *

După aceasta, mă duceam din când în când la Hășdeu.

Familia Hășdeu era pe atunci în mare doliu, în urma morții genialei domnișoare Iulia Hășdeu – unica lor fiică.

Ori de câte ori mă duceam, să-l văd, la Arhivele Statului, unde dânsul era director și avea locuință, îl găseam trist și îngândurat, cu fruntea răzâmat pe mâna stângă, la masa de lucru și înconjurat de teancuri de cărți și hrisoave.

Doamna Hășdeu, o falnică și distinsă româncă de la Abrud, era de asemeni tristă și nemângăeată.

O negrăită jale plutea în atmosfera casei lor...

...Și curtea cea mare și pustie a Arhivelor, cu hardughiiile celea de case vechi și dărăpănate de mănăstire sihastră... Cu lilieci țâșnind din clopotniță și sburând prin curte în amurg de seară... Și cu ședințele de spiritism în miez de noapte...

Te cuprindeau florii!

Cu vremea însă, Hășdeu și-a revenit la firea lui de boier român voios.

Dar, curând, a suferit alte lovituri: încetarea din viață a soției și înlăturarea brutală din fruntea direcțiunii Arhivelor.

Safteaua din urmă i-a făcut-o bunul său amic doctorul Istrati. Acesta, când a ajuns *pe neașteptate*, cum singur spunea, ministru de instrucțiune, – «îmbracă-te în frac și hai cu mine la Palat să te fac ministru», spunea el că i-a spus Tache Ionescu; – acesta, zic, spre a satisface un interes politic al lui Tache Ionescu, l-a înlocuit pe Hășdeu la Direcția Arhivelor prin profesorul Onciul, amic politic al lui Tache Ionescu.

Istrati, cât a trăit, a regretat această greșeală și obidă, făcută din cauza «*blestematei de politici*».

Cât n-am umblat și n-am mijlocit prin alții ca să obțină iertarea?! Dar a fost imposibil. Că așa era firea lui Hășdeu – neînduplecată!

Eram prieten cu doctorul Istrati și știu cât de cumplit îl durea și cât de mult regreta...

Și când Hășdeu nu mai era Hășdeu și zăcea, sârmanul, uitat și părăsit la Spitalul Brâncovenesc, doctorul C. Istrati, acest mare român și savant, s-a dus și a plâns la patul de suferință al vechiului său protector și amic..."

Polemist

Firea lui artistică favoriza zeflemeaua, bancul, scena anecdotică, dar, ca orice artist, nu prea știa să cedeze fără luptă în momentele principiale. O mostră de polemică a fost publi-

cată în revista *Viața Basarabiei* (anul II, 1933, nr. 11):

„ÎNSEMNĂRI

Dialectul moldovenesc în literatură. În numărul trecut al revistei, colaboratorul nostru apreciat, d-l Gheorghe V. Madan a publicat o poveste populară – *Povestea lui Condrea cel Rău* – în forma și graiul moldovenilor din codrul Bâcului, pe vremea stăpânirii rusești asupra Basarabiei.

D. Ștefănuță, un tânăr intelectual băstinaș, găsește necesar să facă unele obiecțiuni cu caracter științific în marginea problemei limbii dialectale. Din spirit de obiectivitate, facem loc obiecțiunilor d-sale în cele ce urmează, cu remarcă necesară că nu suntem de acord cu forma în care autorul a înțeles să-și prezinte obiecțiunile. Tonul e prea ridicat; o notă mai jos n-ar fi stricat...

A.T.

D-l Gh. Madan, îndrăgostit peste măsură de frumusețea graiului moldovenesc, a publicat în numărul trecut al revistei noastre o povestire în dialect despre Condrea cel Rău. Cu multe eforturi (greșelile de tipar te încurcă aproape la fiecare rând), am reușit să cetesc această legendă până la sfârșit. Mărturisesc că am rămas nedumerit. Ce-a urmărit autorul dându-ne această legendă în dialect? A voit cu tot dinadinsul să dea puțință și cetitorilor să guste farmecul graiului moldovenesc? Încercarea e greșită. Graiul moldovenesc cuprinde atât de variate aspecte fonetice, încât e imposibil să fie redată cu alfabetul obișnuit. D-l Madan nu cunoaște semne diacritice pentru redarea acestor aspecte fonetice și, chiar dacă ar cunoaște, riscă să nu fie înțelese de cetitori. Între autor și cetitori se interpune deci imposibilitatea comunicării graiului moldovenesc dialectal. Calea de mijloc aleasă de D-l Madan mai mult diformează graiul moldovenesc decât îi arată frumusețile.

Cetitorii necunoscători ai graiului dialectal moldovenesc vor ceti după cum e scris: *jîn*,

fașim. mânțănim, șeri («ci și șeri în grabă»). În realitate, sunetele *j, ș, n*, urmate de el apar foarte melodioase în graiul moldovenilor și nu pot fi redată decât cu semne diacritice. Nu numai atât. Autorul nu e stăpân în întregime pe dialect și încurcă pe alocuirea forme literare alături de cele dialectale. Imperfectul indicativ la persoana a treia singular apare terminat la unele verbe în *ea*, pe când dialectul se aude în *e*, ex.: *trăia* (dialectal *trăie*), *stăpânea* (dialectal *stăpâne*).

Mai scapă de asemenea și cuvinte pur literare, ex.: *foarte, veacuri* (dialectal se aude nu mai *vac, vacuri*, «*un vac de om*»).

În unele fraze ordinea cuvintelor ne aduce aminte de stilul cronicarilor («și el văzând atâtea jalnice lacrimi și amărâți suspinuri», p. 569).

Graiul moldovenesc din această povestire apare oribil mutilat și imposibil de citit. Poate că autorul a vroit să facă folclor? Compoziția bucății ne arată alături de povestirea despre *Condrea cel Rău* și participarea autorului.

Intenția i-a fost de literatură, deci.

Frumusețea graiului popular reiese nu atât din vocabularul dialectal și aspectul fonetic (care e imposibil de redat), cât din tonul povestirii, ordinea cuvintelor în frază, imagini, expresii, proverbe, etc.

Încercarea D-lui Madan nu aduce folos nici dialectologiei, nici folclorului, nici literaturii.

Să-l rugăm să înceteze.

P. Ștefănuță”

Arătând d-lui Madan cele scrise de d. Ștefănuță, d-sa ne-a dat spre publicare rândurile ce urmează:

”Am dorit să scriu o poveste populară în graiul țăranilor noștri basarabeni pe vremea stăpânirii rusești; căci, de la Unire încoace, acest graiu s-a îmbogățit cu expresiuni și cuvinte noi.

Și astfel am scris pe *Condrea cel Rău* din no. 10 al revistei *V.B.*

Am ales graiul cel mai simplu și mai neîmpodobit.

Povestirea a ieșit cu greșeli de tipar din cauza grevei de la tipografie.

Acum, tânărul domn Ștefănuță afirmă că nu cunosc bine *dialectul basarabean* și că am *mutilat oribil graiul moldovenesc*, iar *publicarea acestei povestiri nu aduce folos nici dialectologiei, nici folclorului, nici literaturii*.

Nu pot primi fără apel această știință.

De aceea, rog pe onor. Direcțiune a revistei *V.B.* să supue cazul și judecării domnilor profesori Nicolae Iorga, Ovid Densusianu și Mihail Sadoveanu.

Cazul e nou și interesant.

Căci până acum încă nimeni nu a scris într-un graiu așa de simplu și natural.

Și numai după ce sentințele de mai sus se vor fi pronunțat vom ști dacă un asemenea scris e dăunător sau ba.

În ce privește rugămintea cu ton de somație ca să *încetez*, mai nimerit ar fi fost să o adreseze revistei *V.B.*, care a făcut pozna, publicând povestirea.

Gh. V. Madan”

Problema națională

A fost antrenat în mai multe activități necesare deșteptării mișcării naționale în Basarabia, contribuie la trecerea ilegală a literaturii în ținutul dintre Nistru și Prut, corespundează cu fratele Andrei din Trușeni, cu gruparea lui Pelivan de la Dorpat, ajutându-i cu literatură și informându-se despre realitățile din Rusia în vederea organizării cât mai eficiente a muncii revoluționare.

„Modelul” de revoluționar îl căuta în imaginea mai multor personalități: Zamfir Ralli-Arbore, mare boier, ajuns simplu funcționar la statistică pentru motivul că a jertfit totul pe altarul revoluției; Victor Crănescu, doctor și scriitor, fugit din Chișinău, ferindu-se chiar și în România de ohrana țaristă (poliția secretă – *n.n.*); Dobrogeanu-Gherea care avea un restaurant în gara Ploiești, dar făcea tot ce-i stătea

în puteri pentru a instaura o nouă orânduire în lume. Cel mai mult însă l-a influențat B.P. Hasdeu. Iată un moment mărturist în memoriile lui din *Viața Basarabiei*:

„Mare naționalist patriot, Hășdeu urgisea Rusia și pe ruși. Nici zugrăviți nu vroia să-i vadă. Iar când el însuși îi zugrăvea, apoi – numai în vreun rol josnic de iscodă, ca acel din *Răzvan și Vidra* (Piesa lui Hășdeu cu același nume). Sau îi acoperea de oprobriu și ridicol, ca în *Papa de la Neva*. (Conferință cu acest nume, ținută de Hășdeu la Ateneul din București.)

Pe revoluționarii basarabeni, care îi cântau despre o Basarabie dezrobită în hotarele unei Rusii constituțional-democratice, îi dețesta. Zicea că *«fac treabă de agenți moscoviți»*.

Dânsul zicea că o Rusie constituțională va fi și mai puternică decât cea țaristă: deci mai periculoasă pentru noi, românii.

Pentru Hășdeu problema basarabeană era o chestiune pur națională, de ordin sentimental și de interes politico-național, iar nicidecum social-economic.

Să-și iubească neamul, să-și păstreze graiul și toate comorile sufletești naționale și să năzuiască la unirea Basarabiei cu România – acestea trebuiau să constituie, după dânsul, idealul românilor basarabeni.

Era democrat, însă «numai pentru țăranul român!».

O mărturisire analogă mi-a mai fost dat să aud odată de la fostul ministru liberal Spiru Haret: «Când e vorba de țăranul român sunt cel mai socialist!... dar și naționalist!»

Boem

Fire de actor, purta în suflet dorul pribegiei. Poate și-ar fi dorit un cămin stabil, ca să fie în rând cu lumea, dar se prea poate că pentru un poet ca el aceasta ar fi fost o povară ce i-ar fi apăsât nespun de greu sufletul. La Chișinău, locuia, de obicei, la hotel – fie la „Suisse”, fie la „Londra”, fie la „Continental”. Când o ducea greu cu banii și-l năboiau datoriile apela la re-

lațiile amicale și era internat în spital. Boli avea suficiente, deci motive de internare existau întotdeauna. Dar și în aceste „evadări” medicale nu avea limită. Când cuțitul datoriilor l-a ajuns la os, a acceptat o internare la spitalul de boli mentale din Costiujeni. Și, ca un actor și scriitor veritabil, nu s-a speriat de pacienții care-l înconjurau. Ca și ei, își punea probabil aceeași întrebare: care sunt adevărații bolnavi – cei din interiorul spitalului sau acei rămași în afara lui?

Prefera mâncarea bună, băutura gustoasă, compania unor prieteni, căci avea darul deosebit al povestirii, al bancagiului care știa să improvizeze.

În perioadele de cruntă sărăcie, își căuta un refugiu sigur. A locuit un timp la Meleșeni, unde era preot un frate de-al său. Mai făcea câte o escapadă pe la curțile boierilor cunoscuți. Timpul însă l-a cumițit, astâmpărându-i chefurile nesfârșitelor petreceri. Bătrânețile, venite parcă pe neprins de veste, au fost cel mai bun leac pentru firea lui boemă.

Această perioadă o descrie și Gh. Bezviconi în memoriile sale *Portretov dlinăi read*: „Gh. V. Madan locuia la Chișinău, modest și neobservat, primind o pensie mică, ca unul dintre «Eroii naționali» ai unei epoci apuse. Când pierdea banii jucând cărți, se «îmbolnăvea». Era internat la spitalul orașănesc până la însănătoșirea... financiară. Găzduirea gratuită și masa de la spital îl ajutau și prin alte căi, fostul mare activist obștesc doctorul L.E. Seținșchi. Eu îi vizitam pe ambii.

În iunie 1940, Gh. V. a rămas la Chișinău cu toate că era adeptul puterii populare. Oamenii mei care au venit îi erau străini. În scurt timp, s-a «repatriat», adică a trecut în România, unde locuiau frații lui.”

În ghearele NKVD-ului

Este greu să aflăm acuma cum a nimerit la NKVD. Dar în dosarul nr. 824, în care figura un grup mare de foști deputați ai Sfatului Țării, la 5 septembrie 1940, au apărut filele cu procesul-verbal al interogatoriului lui Gheorghe V.

Madan (anchetator – Cerepanov). În preambul, este prezentat astfel:

„Născut în 1872, c. Trușeni, jud. Chișinău.

Domiciliat: Chișinău, str. Buiucanii Mici 12, ap. 6, proprietarul casei Ceban.

Moldovean. Șomer. Provine dintr-o familie de țărani săraci. Celibatar. Studii superioare. N-a fost membru de partid. A fost arestat de autoritățile române până la revoluție.

A fost decorat cu ordinul *Regele României* (nu e clar ce ordin e acesta, probabil anchetatorul a înțeles greșit – ordinul era regal, dar se numea *Steaua României* – n.n.)”

Remarcăm de la bun început reacția de apărare și spiritul de orientare ale lui Gh. V. Madan. El știa unde a nimerit și cu cine are de furcă. De aceea, unele declarații trebuie citite și „răstălmăcite”.

Observați, chiar în debutul discuției, el își modifică obârșia, și familia lui de preoți este trecută în categoria de „țărani săraci”. Problema pe care el și-o pune, probabil era simplă – să scape nevătămat din mecanismul monstruoasei mașini.

„Î: – Ce știți despre organul contrarevoluționar *Blocul Moldovenesc* și despre *Sfatul Țării*?

R: – Eu n-am fost membru al S.Ț., dar activitatea lui o cunosc bine, deoarece tot timpul am fost în relații cu un șir de conducători marcanți ai S.Ț. și B.M.

S.Ț. a apărut și s-a dezvoltat concomitent cu apariția și dezvoltarea Radei contrarevoluționare Ucrainene. Așa s-a întâmplat că în Ucraina a fost lansată lozinca despre formarea Ucrainei autonome și în Basarabia au declarat autonomia. În Ucraina, au creat *Samostiinu Ucrainu* și S.Ț. a declarat independența Republicii Moldovenești.

S-a început gruparea forțelor pentru formarea Republicii Moldovenești Autonome în Basarabia din momentul când la Chișinău a sosit Ion Incuț, reprezentant al guvernului provizoriu, care a și început să-i adune în ju-

rul său pe moldovenii naționaliști. Întocmai la acel moment, odată cu lansarea lozincii despre autodeterminarea naționalităților, Incuț, Buzdugan, Halippa, Ciugurean, Catelli ș.a. au început să organizeze comitete militare moldovenești în unitățile militare ale armatei ruse, care începuse să se dezmembreze sub presiunea revoluției.

De la comitetele formate, au început să sosească la Chișinău delegați la Congresul Militar pentru a soluționa problema despre crearea unui organ guvernamental în Basarabia – acesta și era S.Ț. În octombrie 1917, de la toate comitetele militare din Odesa, Sevastopol, Kiev, Frontul Român, au sosit delegați la Chișinău la Congresul Militar.

Eu, pe atunci, îmi satisfăceam serviciul în Armata a 4-a Rusă, de pe Frontul Român, eram translator pe lângă Statul-Major. Din partea Armatei a 4-a, delegați la congres au fost: Goian, Selistraru, Mare. Mai apoi, Selistraru și Mare au fost aleși deputați în S.Ț.

Ceva mai târziu, au fost aleși reprezentanți în S.Ț. și din partea altor organizații și societăți.”

La următoarea întrebare Gh. V. Madan dă un răspuns care nu corespunde, cronologic, cu adevăratul mers al istoriei. Că face intenționat acest lucru sau a uitat ceva, ne vine greu să spunem. Dar suntem tentați să credem că spiritul lui folcloric se simțea mai în siguranță când încurca ițele. Astfel, proclamarea Republicii Autonome Moldovenești, el o plasează nu la 2 decembrie 1917, cum a fost în realitate, ci în luna ianuarie 1918:

„Î: – Când a fost convocat S.Ț. și ce probleme erau soluționate în cadrul lui?

R: – În luna ianuarie 1918, la una din ședințe, S.Ț. a proclamat autonomia moldovenească, iar, în scurt timp după venirea armatelor române, în Basarabia a fost pusă problema Republicii Moldovenești Independente. În interiorul S.Ț. a apărut o grupă de românofili care doreau unirea Basarabiei la România,

aceștia erau Pelivan, Halippa ș.a., care au organizat așa-numitul *B.M.* Reprezentanții acestui bloc au desfășurat o muncă intensă în scopul pregătirii maselor în problema dezlipirii Basarabiei de la Rusia Sovietică și Unirea ei cu România.

La 27 martie 1918, nominal, deputații *S.Ț.* au votat Unirea Basarabiei cu România.

Adevărat că Unirea Basarabiei cu România s-a făcut cu condiție, adică să fie păstrate autonomia și reforma agrară a Basarabiei în cadrul României.

Însă, la 27 noiembrie 1918, când s-a pus problema despre aprobarea reformei agrare și a constituției Basarabiei, – aceste condiții au fost anulate și Basarabia, brutal, fără respectarea normelor elementare de votare, a fost unită definitiv cu România. *S.Ț.*, ca un instrument inutil, a fost aruncat.

Î: – Pe cine dintre invitații *S.Ț.* care locuiesc astăzi în Basarabia îi cunoașteți?

R: – Nu știu cine azi e în Basarabia, fiindcă în ultimul timp n-am întâlnit nicio persoană dintre foștii deputați.

Î: – Cum au fost răsplătiți deputații *S.Ț.* pentru că au votat Unirea Basarabiei cu România?

R: – Toți membrii *S.Ț.* au primit câte o recompensă – 50 ha de pământ – și toți, fără excepție, au ocupat posturi înalte și se bucurau de aprecierea Guvernului.

Î: – Ce știți despre aderarea unor personalități marcante ale *S.Ț.* la Comitetul refugiaților transnistreni?

R: – Știu că acest comitet se ocupa de refugiații din Transnistria, îndeosebi în perioada 1931-1932, când în URSS s-a început deschiaburirea și colectivizarea.

Președinte de Onoare al Comitetului era Halippa, pe toți refugiații îi lua la evidență biroul de cercetare al Corpului III de armată și selecta dintre ei persoanele indicate pentru a fi trimise în URSS în scopuri de cercetare. Detalii despre aceste locuri nu cunosc.”

Autobiografia sau, cum a numit scriitorul această scriere, Scurte date biografice

„Gheorghe Vasilevici Madan.

Sunt celibatar. Am 68 de ani. M-am născut în 1872 în satul Trușeni, județul Chișinău; descendent dintr-o familie de țărani ajunși clerici (tata a fost psalomșcic).

Am învățat în Chișinău, la Seminarul Teologic, până în clasa treia. Eram considerat suspect și, după percheziția ordinară a jandarmilor, am trecut la 20 noiembrie 1896 râul Prut în România, unde și-au găsit azil numeroși emigranți politici ruși.

La București, am absolvit Conservatorul și am fost primit pe scena Teatrului Dramatic Național. Mă ocupam de publicistică și literatură, publicând din când în când articole și povestiri. În România, ocupam un post neimportant la Ministerul Agriculturii și cel al Învățământului, și de asemenea la Primăria Bucureștiului.

În viața politică a României nu m-am implicat; dar frecventam ședințele publice ale Partidului Socialist în calitate de tovarăș de idei și de prieten al conducătorilor partidului.

În 1906, după manifestul țarist despre amnistierea crimelor politice, am revenit în Basarabia natală, unde, în 1907-1908, am editat săptămânalul *Moldovanul* în limba moldovenească. Din anul 1909 până în 1916, am ocupat postul de cenzor al tuturor edițiilor românești care soseau în Rusia și de corespondent oficial al Agenției Telegrafice din Petersburg pentru Basarabia.

În timpul războiului mondial, din 1916 până la 7 aprilie 1918, am fost translator de limba română pe lângă Statul-Major al Armatei a 4-a Ruse, care acționa pe Frontul Românesc. În momentul când în Rusia a izbucnit revoluția politică și socială, am fost ales președinte al comitetului executiv al soldaților și ofițerilor moldoveni de pe Frontul Român, dar, în februarie 1918, am fost arestat de autoritățile militare române (de la 21 februarie până la 7 martie), deoa-

rece eram considerat periculos pentru interesele românești în Basarabia, unde mi-a fost interzisă întoarcerea până la votarea Sfatului Țării.

În Basarabia ocupată de România, am ocupat timp de cinci ani funcția de secretar al Cărmuirii *Casa Noastră*, instituție creată pentru a înstrăina pământurile moșierești și bisericesti în scopul de a le împărți țăranilor fără de pământ. În consecința unor deturnări produse în instituția noastră și de încălcări ale legislației, eu am părăsit postul și n-am mai dorit să mai fiu în nicio slujbă de stat și am început să mă hrănesc din scris, muncă care mi-a adus numele de scriitor al poporului. Concomitent, mă ocupam de cântecele și dansurile populare moldovenești, ocupație care îmi asigura un câștig modest.

În viața politică nu m-am implicat. Am patru cărți scrise de mine. Din 1929, am pensie de 3100 lei pe lună. Trei ani în urmă, am pierdut auzul urechii drepte și mi-au scăzut tare vederile. În genere, bolnav și bătrân.

Scriitorul poporului din Basarabia, tovarășul Gheorghe Vasilevici Madan”

Imaginea lui în ochii tinerei generații

Generația tânără – N. Costenco, V. Luțcan, S.M. Nica, P. Ștefănuță – vede în el un Creangă al Basarabiei, un Calistrat Hogaș.

Gheorghe Bezviconi a lăsat un portret bine conturat al lui Georghe V. Madan – au fost prieteni și au colaborat la revista *Din trecutul nostru*. În lucrarea sa *Portretov dlinâi read...* (ANRM, 2983, mapa 7), am găsit aceste mărturisiri:

„Nu știu cu ce s-a ocupat Gh. V. după revoluție. Am făcut cunoștință cu el în jurul anului 1932.

Era un bătrân înalt și bine făcut. Daumier¹ desena capul nu știu cărui rege în formă de prăsadă, iar Gogol îi compara pe eroii săi atât de cunoscuți cu niște ridichi. Fie ca eu să fiu învinuit de plagiat, dar Madan se asemena cu

două prăsadă, pe burta mare – prăsadă – era așezată o prăsadă mai mică – capul, iar pe ea o furajcă rusească.

Odată, camionul primăriei s-a ciocnit cu el. Povesteam această istorie într-un cerc de scriitori, am oftat și am adăugat că a fost chemată ambulanța:

– Și ce s-a întâmplat mai departe? au urmat întrebările.

– Ambulanța a remorcat camionul, iar Madan, liniștit, a plecat la club.

La început, Gh. V. s-a ofensat, auzind banul, care s-a împrăștiat repede prin tot orașul, dar mai apoi făcea singur haz...

Locuia Gh. V. în Hotelul *Continental*, pe str. Alexandru, între străzile Armenească și Bulgară. Camera lui era mică și dădea cu geamurile în curte.

«Dimineața, Madan nu putea fi găsit acasă», deoarece dormea. Seara târziu se întorcea din «câmpul verde».

Vara, corpul lui enorm, în costumul lui Adam, stătea tolănit pe un pat mare.

Mi-amintesc, odată am venit la el împreună cu V.I. Popovici, pe atunci un folclorist începător. Gh. V. ne-a vorbit despre obiceiurile populare moldovenești, demonstrând dansuri populare în același costum, concomitent cântând la un fluier ciobănesc...”

Chiril Aldea-Cuțarov l-a cunoscut în anul 1940, după intrarea armatei sovietice în Basarabia. Câteva crâmpoie din aceste amintiri le-a publicat în ziarul *Știința*. Un fragment din aceste memorii, nepublicat până acuma, îl reproducem mai jos.

„Descoperisem numele prozatorului Gheorghe V. Madan, citindu-l în paginile revistei *Viața Basarabiei*, savurându-i umorul viguros, sobrietatea și prospețimea limbii, caracterelor puternice ale personajelor lui de țărani neaoși moldoveni din regiunea Codrilor. M-a fermecat proza lui lirică, împletită cu duioșie nesecată a folclorului strămoșesc, coloritul viu și realismul ei.

¹ Honoré Daumier (1808-1879), pictor, gravor și sculptor francez; autor și de caricaturi, șarje (n.n. – I.C.)

Mi-amintesc de unele titluri: *Puișor, ți-o fi păcat...* – tragedia femeii basarabene oropsite; *Tinerei și străineii* – destinul tragic al tinerilor goniți de secetă să-și caute o bucată de pâine ca zilieri în orașe, precum și *Trușenii de altădată, Așa-i războiul, Golanii Chișinăului, Condrea cel Rău* ș.a.

Doream cu orice preț să-l cunosc.

În toamna anului 1940, am bătut la ușa «apartamentului» din căminul de pe strada Mihai Viteazul, colț cu a Fântânei. Acolo, în subsol, locuia confratele de până Teodor Nencev. Venisem la Chișinău să-l văd pe poet. Toată ziua am discutat pe diverse teme, mai ales, despre creație și munca pe care o depunea pe atunci la redacția *Comsomolistul Moldovei*.

Seara, plimbându-ne pe stradă, Nencev l-a acostat pe un om în vârstă, destul de înalt, grăsuț, care-și făcea siesta înainte de culcare – «promenadul». Era prozatorul Gheorghe V. Madan. M-a recomandat. Scriitorul nu trăia departe, pe aceeași stradă, în clădirea fostului Hotel «Suisse». Ne-a invitat la el.

Era vorbăreț, avea o limbă succulentă, «plină de aromă și dulce ca o pâine», presărată cu cimilituri, snoave, anecdote, o limbă simplă, sinceră a țaranului de la coarnele plugului din Trușenii lui de baștină.

Discuția a durat până hăt după miezul nopții. Răspundea la toate întrebările. Era mult calit. Parcă-i aud și acum râsul homeric, în cascadă, deși trecuse de mult pragul celor 60 de ani.”

Ultimele acorduri...

După 28 iunie 1940, a rămas în Basarabia, dar în iarna aceluiași an, s-a repatriat în România. Publicistul Octavian Ungureanu tipărește în revista *Argeș* (1990, nr. 10, serie nouă) un „portret biografic” al scriitorului și, în final, inserează câteva date și informații mai puțin cunoscute, unele venind în directă contradicție cu cele publicate de alți cercetători, dar acest fapt trebuie doar să ne facă să revenim la momentele care ni se par cunoscute defini-

tiv: „Pe urmă, nu s-a mai aflat nimic despre el până-n 1942, când a fost chemat la Pitești de autorul *Gaițelor*, Alexandru Kirițescu, care-și avea păstrate două camere în casa în care se născuse de pe str. Crinului nr. 22. Ultima parte a zilelor vieții sale de bejenie, Gh. Madan și-a petrecut-o, locuind în casa de pe strada principală – Șerban Vodă, la parterul casei funcționa Tipografia *Artistică* a lui P. Mitu. În urbea dintre dealuri și Valea Argeșului de legendă și-a depus și crucea, la vârsta nu prea înaintată de 72 de ani (n. 1872, aprilie 20 – m. 1944, octombrie 4), fiind înmormântat la Cimitirul central al orașului.”

Conform altor date, s-a stins din viață la 7 noiembrie 1944.

Tot ceea ce a făcut bun Gheorghe Madan va rămâne – fie chiar și în simplele însemnări etnografice.

Tot ceea ce a făcut rău se va șterge, căci cântarul faptelor onorabile este incomparabil mai greu.

Mormântul lui Gheorghe V. Madan, Pitești

O SCRITOARE BASARABEANĂ DE EXPRESIE GERMANĂ

Prozatoarea Eugenia von Mettlerkampf

Literatura basarabească a fost și rămâne a fi una dintre cele mai democratice și accesibile sub aspectul abordării lingvistice și tematice. Neamuri diferite, graiuri diferite, dar toate ele înrudite printr-o singură temă – Basarabia.

Cine se întâlnește cu acest nume de familie profund german – Mettlerkampf nici nu poate bănuși că, de fapt, el a fost purtat de o compatrioată de a noastră și originea ei basarabească poate fi ușor citită dacă recurgem la ajutorul lui Gheorghe Bezviconi și la revista sa *Din trecutul nostru* (1935, nr. 17-20), de unde vom spicui că la origini acest neam este înrudit cu Zamfir Ralli-Arbore.

Iar legătura este următoarea. La 18 octombrie 1823 Mariolița Ralli (? – 1830), a doua fiică a lui Zamfirache Ralli s-a căsătorit cu un ofițer de origine germană Teodor von Mettlerkampf, de prin părțile Hamburgului. În memoriile basarabene ale lui Ivan Liprandi el figurează cu titlul de baron.

Teodor von Mettlerkampf ajunsese în Rusia în 1814, fiind deja căpitan al gărzii naționale germane. În 1823 era căpitan în regimentul Seleginski, încartiruit în Chișinău și se numea deja Teodor Davâdovici.

A participat la războiul ruso-turc din 1828-1829 având gradul de maior. În familia lui Teodor și a Marioliței au crescut doi copii: Oscar și Amalia (1825-1896). Oscar, la rândul lui, s-a căsătorit cu Pulheria Constantin Cazi-mir (1837-1922).

Aceștia au și fost părinții Eugeniei von Mettlerkampf, născută în 1860 în Basarabia, dar educată în Germania. Când s-a descoperit că este posesoarea unei voci lirice deosebite, prim-soprano, s-a crezut că viitorul ei va fi unul fulminant al unei interprete de operă care va străluci pe marile scene europene așa cum s-a întâmplat și cu alte basarabence.

Dar primul concert a fost și motivul îmbolnăvirii și pierderii vocii. Drama îndepărtării de scenă a apropiat-o de literatură. A debutat cu un volum de versuri, iar mai apoi s-a dedicat artei traducerii. Autorii ei preferați au fost: M. Lermontov, A. Ostrovski (*Vasilisa Melentevna*, dramă tradusă pentru teatrul din Dresda).

Ca dramaturg original a scris piese de teatru: *Elend* (în colaborare cu Maria de Witte, pentru teatrul din Stuttgart), *Niania* (în colaborare cu Maria de Witte, pentru teatrul din

Viena), *Iuda* (în colaborare cu Maria de Witte, pentru teatrul din Berlin) și *Steppenmarchen* (scrisă de una singură).

În testamentul său a lăsat ca drama ocultă *Scara divină* să se tipărească după moartea ei. De fapt, și o altă dramă – *Henri Maillard* – n-a fost publicată din motivul că punea în discuție veșnica problemă a relațiilor franco-germane. A mai scris proză din care putem menționa *Povești ruse pentru copii germani*.

Natura ei bogată nu s-a limitat la literatură. Artele plastice au fost un timp domeniul care a pasionat-o. Remarcăm faptul că Eugenia von Mettlerkampf a fost și o pictoriță demnă

de atenție ce a expus lucrările sale la Florența, Geneva etc.

Când Gh. Bezviconi pregătea un studiu despre familia Iliășenco, legată de ea prin rudenie, autoarea germană i-a pus la dispoziție biografia.

Era anul 1935. Ce a urmat, nu știe deocamdată nimeni. Dar astăzi, când există atâtea relații culturale cu Germania, subiectul este foarte bun pentru cercetare și sunt sigur că va fi cercetat.

Și în istoria literaturii basarabene la capitolul literaturii germane va mai apărea un nume – Eugenia von Mettlerkampf.

Chișinăul în epoca Eugeniei von Mettlerkampf

UN POET AL SECOLULUI XXI

C.A. Munteanu este unul dintre fiii anonimi ai Chișinăului. La fel ca și George Meniuc, a venit în literatură din mahalaua Munceștilor, unde s-a născut la 19 ianuarie 1919. A făcut studii liceale la Chișinău, iar licența în Drept a luat-o la Universitatea din București. Dar dincolo de profesia de jurist, el a rămas un captiv al literaturii și doar în ea s-a simțit în deplină libertate și armonie cu propria personalitate.

A debutat cu versuri în 1930 și a colaborat cu poezie și proză în mai multe publicații, dintre care: *Cuvânt moldovenesc*, *Atelier literar*, *Cadran*, *Universul copiilor*, *Pogonici*.

Mersul istoriei însă i-a dictat și temele, și registrul, și felul de a acționa și de a se impune:

„Înfiorat până în tălpi, am tresărit...

Să fie-adevărat?!

Pământul scump, atât de plâns și de cântat

E părăsit?!...

[...]

Ca o fiară rănită contemplant cerul

Culegând adevărul:

*– Ca păsările toamna, s-au călătorit ai noștri
Dinspre zori – către seară...*

Să-i așteptăm:

Au să se-ntoarcă, negreșit, la primăvară!”

[*Amintire: 28.VI.1940, fragmente*]

În cazul lui s-ar cuveni să scriem despre două ființe îngemănate – un poet și un eseist. Poetul metaforic, ușor abstractizându-și sentimentele și dorind cu tot dinadinsul o infiltrare a realității. O codificare secretă pe bază de sentiment. De aici și profilul poetic foarte specific, cu acorduri lirice profunde și personale. Nu se teme să fie catalogat ca tradiționalist, căci în

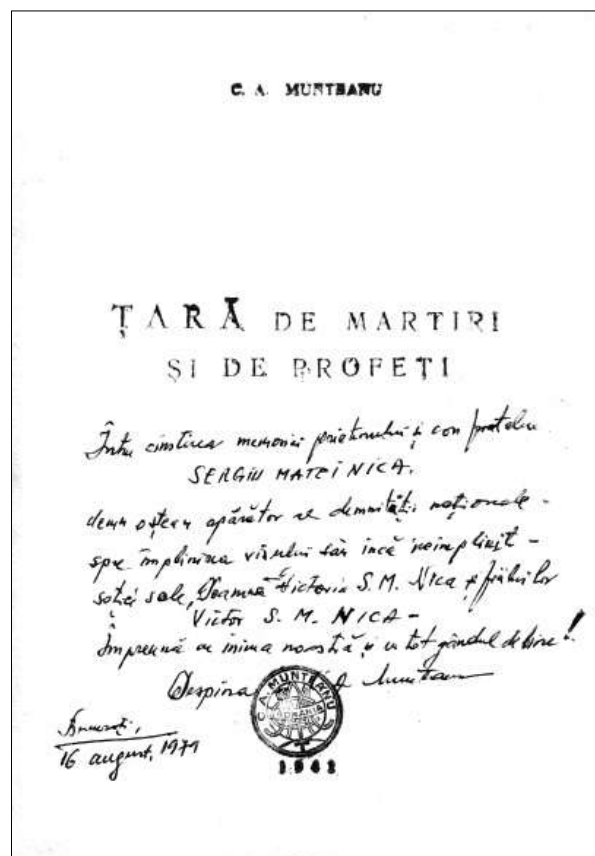
Poetul C.A. Munteanu, portret de N. Mogoș

esență este un adept convins al mesajului poetic. De aici și dragostea pentru eseu, din necesitatea de a se exprima, de a transmite niște mesaje numai de el inițial percepute și descifrate. În cazul lui C.A. Munteanu avem o bibliografie care depășește posibilitățile noastre de a o reproduce într-un spațiu limitat. A fost unul dintre cei mai harnici autori basarabeni, opera lui depășind circa 30 de titluri publicate sub pseudonim sau cu numele lui adevărat.

Mărturisesc sincer că despre C.A. Munteanu am avut multă vreme o închipuire foarte vagă. Informația primară despre existența unui

poet cu acest nume am primit-o indirect printr-un volum de poezie cu autograful autorului, volum pe care mi l-a dăruit părintele Dimitrie Balaur. A doua sursă a fost un alt scriitor basarabean, Mihai Spiridonică, care mi-a trimis câteva răvașe ce se păstrau în arhiva personală. Dar omul, care m-a făcut să scriu despre C.A. Munteanu, a fost doctorul Vlad Bejan de la Iași, care a fost prieten cu C.A. Munteanu: „Ne-am cunoscut în anul 1942 în luna martie, când mi-a adus spre publicare în revista școlară Licurici a Liceului «B.P. Hasdeu», eu fiind redactorul revistei, poezia intitulată Început – Anul I, alegoria evului nou declanșat la 22 iunie 1941. O seamă de școlari și absolvenți grupați în jurul revistei Licurici, actori (elevi și ei) din trupa Teatrului Popular «Muncă și Lumină», mulți neavând unde să se întoarcă acasă, formase o boemă adăpostită la un pavilion al CFR pe malul unui lac de la periferia Chișinăului... Aici și-au încercat talentele literare Vornic Basarabeanu (Vasile Cârlan), Sencine Pușcașu, Sandu Popescu, Leonid Luican, I. Jemăneanu, cântăreții Misail Chiriță, Petrică Spoială, apoi «actorii» A. Zaruba, Serebrian, criticii de artă Igor Crețu, Th. Bebea, C.A. Munteanu, V. Bejan. Pe C.A. Munteanu l-am vizitat acasă, locuia pe un dâmb de lângă șoseaua Muncești – casă de țară cu două încăperi, pridvor și curte mare de țară cu o palmă de loc de livadă și vie. Ne-a primit bătrâna sa mamă care, judecând după bundiță și vorbă, părea a fi bucovineancă. Din spatele casei se vedea panorama Chișinăului, iar Titus cu zâmbetul ce-l caracterizase se mândrea că Munceștii îs o localitate în vecinătatea căreia se află Chișinăul.

Ne-am reîntâlnit în toamna anului 1944 la București, apoi la spitalul militar de la Craiova, unde se afla și el în trecere ca militar. Ne-am scris și ne-am mai întâlnit, dar după 1948 nu am mai știut de el până în 1968, când ne-am revăzut la parastasul comemorativ al Pr. Alecu Mateevici la București. O ducea greu. Am înțeles că i s-a impus după o arestare să înceteze să

Un autograf de C.A. Munteanu pentru poetul Sergiu Matei Nica, 16 august 1971, București

mai scrie în felul cunoscut. S-a dedicat poeziei pentru copii, a devenit membru al Uniunii Scriitorilor, devenise salariat, a primit un premiu, i s-a dat o locuință la București.

După 1973 s-a îmbolnăvit. A fost de trei ori la Iași, ne-am revăzut la București și am purtat o corespondență, așa spune, regulată. Nu lipsea de la reuniunile basarabenilor, dar păstra o oarecare rezervă, pe care o justifica cu același zâmbet din totdeauna. Reamintindu-mi necazurile lui cu boala și poate și altele de care nu mi-a vorbit, am regretul că eu, ca medic, nu l-am ajutat pe cât ar fi avut nevoie...”

C.A. Munteanu este autorul care abia acum va fi descoperit de noua generație. El este un poet al sec. XX, dar care a știut să scrie pentru sec. XXI.

O SCRITOARE EXILATĂ ÎN AFARA TIMPULUI

Una dintre cele mai interesante personalități feminine în scrisul basarabean de la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX a fost Olga Nacco. Chiar dacă n-ar fi scris nimic, biografia ei reprezintă o filă inedită din istoria intelectualității basarabene.

Născută la Odesa în 1840, a absolvit liceul și cursurile pentru învățători. Inițial a studiat în orașul natal într-un pension pentru fete, dar odată cu declanșarea războiului din Crimeea, flota engleză a început a bombarda Odesa și autoritățile au luat decizia de a evacua școala de fete. În 1854 a trecut cu traiul la Voznesensk, în legătură cu evacuarea școlii, și s-a aflat aici până în 1857, momente descrise în lucrarea autobiografică *De la Odesa la Voznesensk*. În 1858 se căsătorește cu istoricul și scriitorul basarabean Alexis Nacco.

Cununia lor a avut loc la Odesa, în Biserica „Sf. Mihail” de pe lângă mănăstirea de femei ctitorită cândva de Roxandra Sturdza. Documentul a fost descoperit de meticolosul cercetător literar Vasile Ciocanu în ANRM, fondul 88, reg. I, dos. 700, fila 13, și descris în cartea *File de istorie literară* (Chișinău, 1989) din care citez: „În adevărînță se scrie, că la 1 decembrie 1858 a avut loc căsătoria ștaps-căpitanului Alexei Nacco cu fiica decedatului consilier de curte Gheorghi al lui Alexandru Gurțov, domnișoara Olga, de religie ortodoxă, în vârstă de 18 ani.”

Ajunsa în mediul basarabean sau, cum s-a exprimat autoarea, „într-o fundătură a Basarabiei”, ea a făcut ceea ce n-au făcut generații de ruși ajunși aici. În câteva luni a învățat limba română ca să poată comunica cu băștinașii și fiind profund impresionată de tradiții, obiceiuri, folclorul basarabean, comunicarea ei s-a

Prozatoarea Olga Nacco

transformat într-o muncă de cercetare și selecție etnografică.

„Am apucat încă în viață câțiva bătrâni, care au fost contemporanii lui Pușkin și care purtau haine naționale din timpurile vechi. Ei prezentau pentru mine un interes foarte mare prin povestirile lor din trecutul Basarabiei.” [Olga Nacco, din *Prefața la Bessarabskie ocerki i rasskazî*, Odesa, 1900]

Om de o veritabilă cultură interioară, ea a început cu ceea ce este mai important – cu studierea limbii băștinașilor „...pe care n-o cunoșteam defel, dar în care foarte curând m-am deprins să vorbesc, studiind viața basarabenilor, a moldovenilor, mai ales, care constituie populația băștinașă. Am studiat, în același

timp, trăsăturile naționale ale caracterului lor, obiceiurile și legendele lor străvechi.” [Olga Nacco, op. cit.]

Itinerarul ei basarabean a fost unul interesant, legat direct de preocupările soțului, care era și moșier, dar râvnea și la un serviciu de stat. Inițial au locuit la Frățești de Sus, localitate din actualul raion Sângerei, contopită cu satul Bălășești, informația se conține în ediția lui P. Haneș *Scritorii basarabeni* (București, 1942).

Un timp au locuit în satul Mânzâteștii Vechi. Cercetătorul Vasile Ciocanu redă exact toponimia de odinioară: „O altă localitate în care a trăit temporar familia Nacco a fost satul Mânzâteștii Vechi, contopit ulterior cu satul Berești, iar Bereștii la rândul lor – cu Ungheonii. Moșia cu satul Mânzâteștii Vechi (numită și Vasilică) O. Nacco a moștenit-o de la părinți (ANRM, fond 88, reg. I, dosarul 700, fila 46) și s-a aflat în posesia ei până la sfârșitul sec. XIX.

Mult timp familia Nacco a trăit la Chișinău, unde Alexis a îndeplinit diferite funcții în administrația regională, precum și la Bender.” [Vasile Ciocanu, *File de istorie literară*, Chișinău, 1989]

Probabil urmând îndemnul poporaniste foarte mult apreciate de intelectualii de atunci, se decide să schimbe orașul pe un târgușor micuț cum era Vilcovo, din sudul Basarabiei, unde se angajează la lucru ca învățătoare.

Vilcovo era un târg așezat pe apă, supranumit și Veneția Basarabiei. O lume aparte a pescarilor în care se simțeau bine atât lipovenii, adică rușii de rit vechi, cât și băștinașii moldoveni, deprinși să facă agricultură.

De fapt, acest fel deosebit de a fi al basarabenilor l-a descoperit cu prisosință și în alte sate din jud. Ismail, unde i-a fost dat să fie învățătoare.

Basarabia și basarabeni au devenit tema ei literară preferată și, desigur, aria de cercetare era foarte bogată.

Teritoriul locuit de români, evrei, ruși, lipoveni, bulgari, găgăuzi, elvețieni, francezi,

germani, ucraineni, armeni, greci, macedoneni, era un amalgam de popoare, un amalgam de tradiții și o sursă deosebită de inspirație, căci în această frământare omenească, fiecare popor vroia să vină în primul rând cu partea lui cea mai frumoasă. Dar desigur, băștinașii erau, în primul rând, în vizorul ei, mai ales, bătrânii, care au fost martorii de fapte și evenimente memorabile, dintr-o epocă care deja apunea.

În prefața pe care o face la prima sa ediție *Schițe și povestiri basarabene* (Odesa, 1900) scriitoarea ne dă explicațiile de rigoare: „...Ei îmi solicitau interesul în cel mai mare grad cu povestirile lor referitoare la trecutul Basarabiei. Moravurile și obiceiurile de atunci, diferite evenimente și întâmplări din viața casnică a multor familii ce ocupă în prezent un loc de seamă prin poziția în societate, mi s-au părut interesante, încât m-am străduit să mi le întipăresc în memorie.

În același timp, eu observam viața popoului basarabean, a populației băștinașe – a moldovenilor. Trăsăturile naționale ale caracterului lor, obiceiurile, vechile ritualuri, superstițiile și legendele lor. Toate acestea dispar cu încetul, se șterg, se nivelează, devin de domeniul istoriei și al poeziei, căci civilizația universală a reușit de acum să atingă cu aripa sa această țară: ea a distrus pădurile seculare, a secătuit solul, a populat-o cu o masă întregă de diferiți răpitori – cosmopoliți, scoate din uz moravurile și obiceiurile, adună totul sub o singură formă generală fără culoare.”

Dar primele ei scrieri n-au fost literare.

În anii '70 ai sec. XIX, a întreprins o călătorie de studii la Varșovia și la Paris, studiind heliomeniatura și chiar a tipărit un îndreptar în această disciplină *Rukovodstvo dlea izucenia gheliomeniaturî* (Odesa, 1882).

Primele ei publicații de inspirație literată au început să apară din anul 1889 în ziarele *Bessarabskii vestnik* și *Odesskii listok*, iar mai târziu în *Novorossiiskii telegraf* și *Odesskii vestnik*. Erau niște schițe, niște impresii culese din cotidian cu mici generalizări trecute în paginile de carte. Se

părea că această învățătoare care locuia departe de centrele intelectuale nu are nicio șansă să se promoveze și să se afirme ca o autoare de proză, dar sufletul ei sensibil, încercarea de a înțelege care este raportul dintre bine și rău în această lume și dorința sinceră de a spune ceva izvorât din adâncimea unei provincii, au convins-o că trebuie să scrie și ea, la rândul ei, a convins cititorii că are despre ce scrie.

Debutul editorial Olgăi Nacco s-a produs târziu, abia în 1900, dar de această perioadă este legat un eveniment foarte important din viața ei, și respectiv, foarte important pentru cultura noastră.

În acel an îi este tipărit la Odesa volumul *Bessarabskie ocerki i rasskazi*. Și din această carte se vede clar că prozatoarea e preocupată nu doar de frumusețea etnografică a plaiului, ci e frământată de gravele probleme sociale pe care le înfruntă cu stoicism populația de atunci a imperiului rus. Ea cercetează și descrie omul cu toate realizările și slăbiciunile lui. Alexandru Kidul în prefața volumului Olga Nacco. *Din trecutul Basarabiei* (Chișinău, 1976) remarcă cu fermitate critică:

„Scriitoare de orientare realistă, Olga Nacco, care înclina spre idealizarea realității de după reformă, a fost nevoită să recunoască faptul că în lumea în care trăia ea și eroii ei stăpâna lăcomia, nedreptatea, mizeria și foamea. Însă Olga Nacco nu avea harul să pătrundă profund fenomenele sociale ale realității descrise de ea, nici să disece lumea interioară a eroilor zugrăviți. De aici motivarea neconvingătoare a comportării personajelor, nerespectarea logicii interioare a dezvoltării caracterelor lor...

Conform părerii scriitoarei, cauzele viciilor și ale marilor nenorociri sociale rezidă nu în

Coperta cărți Olgăi Nacco cu autograful autoarei

însă s-a decis în drum spre Pavlovsk să treacă pe la Iasnaia Poleana și acolo s-a întâlnit cu Lev Tolstoi. Marele scriitor rus era foarte interesat să știe cât mai multe despre Basarabia, căci în planurile lui de evadare de la Iasnaia Poleana, Basarabia era pe primul loc. Pe de altă parte, era interesat să știe cum o rusoaică, locuind în mijlocul moldovenilor, îi învață limba rusă. Și cum învață copiii o limbă străină, când în familie se discută în moldovenește.

Șederea ei la Iasnaia Poleana n-a durat o zi-două, ci s-a transformat într-o găzduire de trei săptămâni, căci dincolo de învățătoare, Tolstoi discuta și cu o scriitoare, deja o bună cunosătoare a tradițiilor și obiceiurilor moldovenești. Aceste zile petrecute în Iasnaia Poleana au fost oglindite și în zilnicul lui Tolstoi din această perioadă, dar și într-o descriere a Olgăi Nacco în schița *La Iasnaia Poleana*: „El se interesa de activitatea mea pedagogică, m-a întrebat, printre altele, cum mă descurc cu predarea limbii ruse copiilor moldoveni, aflând că timp de șase ani am trăit într-un sat moldovenesc.”

realitățile sociale dominante în societatea exploatoare, nu în însăși esența orânduiri feudalo-moșierești, ci în existența oamenilor răi, care prilejuiesc rău altora. Această poziție conciliatoare, această înduioșare și seninătate diminuează valoarea artistică a povestirilor basarabene ale scriitoarei Olga Nacco.

Proza Olgăi Nacco nu e de valoare egală, importanța ei literară oscilează în dependență de ceea ce a precumpanit în povestirile ei – concepțiile naive ale autoarei sau adevărul aspru al vieții.”

În 1903 a fost trimisă în orașul Pavlovsk la niște cursuri de perfecționare. Ea

Trebuie să remarcăm faptul că, dincolo de interesantele tipuri și caractere basarabene, ea a lăsat câteva schițe bazate pe un material factologic și istoric concret, cum sunt schițele dedicate lui Aleksandr Pușkin. În *Zilei de tinerețe*, tipărită în antologia *Sbornik Puškina* (1899), ea a reușit să îl readucă în memoria cititorului pe A. Pușkin cu toată elita lui basarabeană, convingându-ne că la momentul sărbătoririi celor 100 de ani de la naștere a poetului, Basarabia venea cu aportul său inedit la această temă importantă pentru ruși. Ea reușise să întâlnească martori care puteau descrie Chișinăul de pe timpul lui Pușkin și entourage-ul lui. Chiar descrierea casei lui Naumov, în care poetul a fost găzduit un timp, a interiorului ei, a preocupărilor gospodărești ale proprietarilor a permis ca astăzi muzeul „A.S. Pușkin”, să fie reconstituită atmosfera descrisă de Olga Nacco.

Deoarece a locuit un timp și la Chișinău, unde soțul ei, scriitorul și istoricul Alexis Nacco, a fost viceguvernator al Basarabiei și de aceea cunoștea orașul și tradițiile lui. Făcând parte din nobilimea vremii, era cunoscută îndeaproape cu tradițiile de familie ale acestei caste sociale care păstra amintirea despre Pușkin și vremurile de odinioară. Una din trupele teatrale de amatori a avut-o printre protagoniste pe Olga Nacco.

În timpul vieții, opera ei în volum a fost publicată în două cărți omonime: *Schițe și povestiri basarabene*, care au apărut, respectiv, în anii 1900 și 1913, această ediție conținând doar o povestire de proporții – *Băimăcenii*. În 1904 a tipărit un volum dedicat războiului din Crimeea și intitulat *Povestirea unchiului Maxim despre apărarea Sevastopolului în timpul războiului din Crimeea*, iar în 1912 i-a apărut volumul *Povestiri*, tipărit tot la Odesa. Mult mai târziu, la sfârșitul anilor '60 ai secolului trecut, Alexandru Kidel a întocmit un volum selectiv care l-a intitulat *Din trecutul Basarabiei*, carte tipărită la Chișinău în 1970. În limba română cartea ei *Din trecutul Basarabiei* a fost tipărită în 1976.

O bună parte din creația ei n-a fost tipărită în volume și este risipită prin presa periodică a vremii. O încercare de a o readuce în prim-planul interesului public a fost întreprins atunci când cercetătorii Sava Pânzaru și Vasile Ciocanu au tipărit o antologie în limba rusă ce îngloba mai mulți autori care au scris în Basarabia și despre ea: *Iz literaturnogo nasledia basarabskih pisatelei XIX veka* (Chișinău, 1986).

Pentru cititorul contemporan, opera Olgăi Nacco are mai multe valențe. În primul rând, felul ei concret de a scrie, bazat pe buna cunoaștere a vieții, este un material veritabil pentru cei care vor să însușească aerul trecutului basarabean. Fiind un bun psiholog, un om care-și pune probleme filozofice, Olga Nacco a încercat în opera ei să găsească locul exact al noilor relații capitaliste. Viața veche, cu țiganii robi, cu țărani întunecați, venea în contradicție cu lumea capitalistă, care-și făcea loc tot mai viguros. Noțiunile de bine și rău, de dragoste și ură capătă valențe deosebite în lumina noilor raporturi. Au să treacă generații, dar lumea o să deschidă cărțile Olgăi Nacco, anume pentru acest segment în care sunt descriși oamenii vii, cu emoțiile lor firești, cu trăirile lor originale. Îmi pare foarte rău că epocile istorice tot timpul parcă ar avea intenția s-o excludă pe această scriitoare din rândurile veritabililor creatori.

Pe timpurile țariste, tematica ei nu convenea autorităților.

În anii interbelici nu convenea că era o scriitoare ce se afirmase în literatura rusă.

În perioada sovietică nu convenea că a descris cu lux de amănunte trecutul basarabean.

Cred că doar timpurile noastre sunt, din nou, cele prielnice pentru opera și biografia acestei autoare.

A murit în 1919 la Odesa, în plină desfășurare a revoluției și a războiului civil, uitată de lume, deși sunt sigur că merita o altă soartă, căci tot ce a făcut ea a fost pentru schimbarea în bine a acestei lumi, pentru cititorii ei.

UN TRADUCĂTOR

Traducătorul Boris Oxinoit

Boris Oxinoit (1887, Chișinău – 1964, Pskov, Rusia), a fost un medic psihiatru de marcă, intelectual de viță și un excelent traducător. A transpus în limba rusă *Luceafărul* lui Mihai Eminescu, scrierile lui Tudor Arghezi, Cincinat Pavelescu, iar din germană a tradus din opera marelui Heinrich Heine.

În vara anului 1940 a fost pus punctul pe *i* în cariera literară a talentatului traducător.

Doctorul Boris Oxinoit înconjurat de colegi

O CARTE UITATĂ, UN AUTOR UITAT...

Recent un prieten mi-a oferit o carte veche, o ediție rară de care se pare că au și uitat chiar edițiile bibliografice – *Basarabia. Privire istorică* de G. Popa-Lisseanu (București, 1924). În cele 96 de pagini sunt trecute cronologic diferite etape din istoria provinciei dintre Prut și Nistru, dar în comparație cu alte ediții similare aici sunt aduse la zi problemele grave ale Basarabiei, probleme care și până astăzi nu și-au pierdut actualitatea și dau de lucru multor istorici. Dincolo de actul Unirii din 27 martie 1918 a urmat un proces lung și stresant de negocieri pentru recunoașterea acestui act istoric. Și în cartea lui G. Popa-Lisseanu aceste capitole capătă o oglindire veridică pentru momentul când se produceau acele negocieri dificile. Ultimele trei capitole chiar prin capul de afiș elucidează gravitatea problemei: *Tratatul de la Paris în privința Unirii Basarabiei* (p. 46), *Refuzul Sovietelor de a recunoaște Unirea Basarabiei* (p. 53), *Republica moldovenească de peste Nistru* (p. 60).

Și tot la finele acestei cărți sunt reproduse trei adaosuri ce conțin declarații și cuvântări ale marilor personalități ale vremii care au expus părerea lor vizavi de problema Basarabiei. Aceste documente sunt valabile și pentru istoricii contemporani care pot găsi în ele argumente și suporturi temeinice pentru diverse lucrări în tema enunțată mai sus. Ne-am oprit pe îndelete la descrierea acestei cărți deoarece este o lucrare mai deosebită în șirul celor pe care le-a semnat Gheorghe Popa-Lisseanu (2.X.1866 – 14.V.1945), specialist în filologia clasică, care a făcut studii secundare la Brașov, studii universitare la București, și la 7 iunie 1919 a fost ales ca membru corespondent

al Academiei Române. De remarcat faptul că a activat în calitate de profesor secundar (1889-1931). Debutând în pedagogie în calitate de profesor suplinitor la liceele „Sf. Sava” și „Matei Basarab”, apoi este admis ca titular din 1891 la Liceul „Gh. Lazăr” unde a predat limba latină. A ocupat diverse funcții în aparatul Ministerului Învățământului, ajungând chiar director general al învățământului secundar, dar s-a pensionat din postul de profesor la secția pedagogică universitară.

A fost implicat activ și în viața politică, făcând parte din Partidul Liberal, care l-a promovat deputat în anii 1922-1927, iar în 1924 a fost vicepreședinte al Camerei deputaților. Opera lui impresionează fiind vastă și foarte specifică.

Totuși, rămâne o enigmă de ce anume el a scris această carte?

Autorul încearcă să ne expună în prefață mobilul secret al impulsului și poate argumentarea lui va trezi interesul altor oameni de stat care, având girul deciziei, vor consulta și aceste surse expuse în prezenta carte și poate se vor ghida astăzi de aceleași sentimente: „Cărticica de față cuprinde un scurt rezumat al întregii probleme a provinciei noastre de peste Prut și are menirea să trezească în cetitor dragoste pentru Neamul nostru din Basarabia; oropsit, vreme de mai bine de un veac, de o soartă vitrigă și asuprit, neomenește, de un stăpânitor lacom și dușmănos și nu ne îndoim că ea va desmorți, prin înfățișarea dreptății cauzei românești și prin scoaterea la iveală a sforțurilor conducătorilor săi firești, sentimentele de dragoste de neam, înnăscute în sufletul fiecărui bun Român.”

POVARA UITĂRII

Dacă scriitorii cu renume la noi sunt uitați cu ușurință chiar de contemporani, apoi despre criticii literarii nici nu poate fi vorba. În momentul când zăbovesc să se apropie de coala de hârtie uitarea îi acoperă ca un vâl de netrecut. Excepții practic nu există. Acesta este destinul literar al tuturor celor care îndeplinesc în literatură două funcții de bază: de sanitari literari ai pădurilor lirice și de diriguitori consecvenți ori nu prea ai marilor fluvii ale inspirației.

Este o mare doză de nedreptate în această atitudine. Pușkin ar fi avut un alt destin fără Bielinski, Eminescu ar fi fost altul fără Maiorescu...

Literatura noastră a avut un critic bun pe care l-a uitat ușor și pe nedrept. Dar probabil că el trebuie adus din nou în contemporaneitate. Nu pentru multe și interesante cronici fără de care azi nu poți intui cum a evoluat procesul literar de odinioară, cum s-a ajuns la ceea ce s-a ajuns și cum nu s-au atins cotele care trebuiau atinse, ci pentru curajul descoperirii...

Ramil Portnoi este un nume puțin cunoscut chiar de cei care fac critică literară postmodernistă. Dar acest autor are un merit incontestabil în conturarea unei certe valori literare, adică a sesizat la timp venirea unui scriitor adevărat în literatura noastră. El a intuit în scrisul debutantului Ion Druță ceea ce noi am descoperit mult mai târziu.

Alexandru Cosmescu era un interlocutor deosebit. Știa să pornească de la un detaliu și să ajungă la o micronovelă, la o micropovestire foarte interesantă.

Din amintirile lui Alexandru Cosmescu am spicuit aceste rânduri legate de destinul literar al lui Ramil Portnoi: „Eram în redacția

Ramil Portnoi, anul 1939

revistei Octombrie când veni în fugă Portnoi, fluturând niște foi.

– În Moldova a apărut un scriitor!

Numai unde n-a fost Portnoi cu povestirea aceea, scrisă cam agramat, cam stângaci, dar scrisă de Druță. Umbla pe la Comitetul Central să-l elibereze pe Druță din armată. Și dovedea tuturor că el nu-i soldat, că el e scriitor. Mai târziu făcuse câteva recenzii la adresa scrierilor lui Druță. După ce Druță scrisese Moș Cireș, Portnoi i-a spus:

– Ioane, bagă de seamă, nu te încuia numai aici în locul acesta cu umanismul, într-un cerc național, dacă n-ai să te lărgești ai să te pierzi.

Druță s-a făcut foc, n-a mai vrut să audă de Portnoi, deși l-a înțeles perfect și observațiile

i-au priit. După aceea, la câteva adunări, chiar și după moarte l-a pomenit de rău pe Portnoi, iar eu îmi amintesc de ziua aceea de primăvară, cum în îngusta redacție a revistei Octombrie, Portnoi striga:

– În Moldova a apărut un scriitor.”

Biografia lui o reproduc aici ca pe un registru simplu de neuitare. S-a născut la 11 ianuarie 1908 în satul Vărzărești. A studiat literele, filozofia și dreptul la Universitatea din Cernăuți, a fost pedagog la mai multe școli din Basarabia. După război a lucrat la revista *Octombrie*, a fost consultant editorial la Uniunea Scriitorilor și a lucrat la primele ediții ale clasicii, tipărite cu mult greu după război în Basarabia: *Mihai Eminescu* (1954), *Ion Creangă* (1953).

Oricât ar părea de straniu, dar fiind un foarte bun cunoscător al literaturii clasice, având un gust literar desăvârșit, el a debutat cu eseuri critice despre creația lui Leonid Corneanu și Ion Canna. Acesta era spiritul vremii.

Opera lui este destul de voluminoasă și conține: eseuri critice, dramaturgie, monografii și chiar mai multe capitole dintr-o operă foarte reușită *Istoria literaturii moldovenești*, vol. I (1958). Alte scrieri: *Fata cu zestre* (1953), *Cân-*

Ariadna Șalari și Ramil Portnoi la o întâlnire cu cititorii, anul 1958

tecul Lăpușniței (1953), *Ion Creangă* (1955), *Păsăruici nezburătoare* (1957), *Andrei Lupan* (1958), *Analize și aprecieri* (1959), *Ecouri critice* (1963), *Articole critice* (1966), *Piese* (1968), *Pagini alese* (1977).

S-a stins din viață la Chișinău, în luna octombrie 1965.

Și chiar dacă ar fi scris înzecit mai puțin, Ramil Portnoi nu poate fi trecut cu vederea din simplul motiv că a descoperit un scriitor...

Chișinăul în anul 1947

POETUL ENIGMELOR

Alexandru Robot este poetul care s-a născut la București, la 15 ianuarie 1916, iar în luna august 1941, odată cu începerea războiului, a fost dat dispărut, fiind înrolat în Armata Roșie.

Este un poet care a debutat la 16 ani cu o plachetă de versuri foarte promițătoare *Apocalips terestru* (1932) și în 1936 a reușit să mai scoată o plachetă de versuri *Somnul singurătății*. Dar a lăsat în manuscris două caiete de poezii *Îmblânzitorul de cuvinte* și *Plecările și popasurile poetului*. Un roman inedit *Music-hall* și un volum publicistic de schițe, interviuri, reportaje. Avea ideea unui volum selectiv de poezii *A înflorit Moldova*. Desigur că această idee i-a venit după 28 iunie 1940, respectiv și titlul. Este greu de înțeles ce l-a făcut pe acest tânăr bucureștean, născut într-o familie de meseriași să vină în 1935 la Chișinău, unde mediul literar era foarte modest, unde presiunea asupra basarabenilor în problema limbii române era foarte acută, unde se cerea ca tot ce este politic să nu aibă influențe de stânga, căci se bănuia că Basarabia este bolșevizată.

Alexandru Robot a fost angajat la *Gazeta Basarabiei* și a rămas a fi un publicist de stânga. Era foarte harnic, a colindat ținutul în lung și-n lat, lăsând impresii foarte frumoase și mărturii literare și despre Vâlcov cu pescarii săi lipoveni, și despre Chișinăul cuprins de fierberea procesului antifascist al lui P. Constantinescu-Iași.

Alexandru Robot cu soția

Colegul său de generație Nicolai Costenco, alias Rafael Radiana, a publicat în revista *Viața Basarabiei* o recenzie prin care consemna apariția, în 1936, a volumului *Somnul singurătății* (Radiana R. *Recenzie // Viața Basarabiei*, 1937, nr. 1-2.). Era o solidaritate literară justificată, fiindcă ambii aveau simpatii politice de stânga și le promovau cu consecvență.

În plan literar Alexandru Robot era un concurent foarte subtil al lui Costenco, dar aceasta nu-i împiedica să fie foarte generoși ca autori și colegi de generație.

Niciodată n-a încercat să-și mascheze opiniile politice. Era un simpatizant al mișcării comuniste și rămânerea lui în Basarabia la 28 iunie 1940 n-a fost întâmplătoare. Era o decizie conștientă.

Paradoxal, un poet avangardist în esență, cu o profundă subtilitate intelectuală, cu un talent literar veritabil, a acceptat să rămână într-un teritoriu ocupat în speranța că numai în URSS talentul lui avangardist va fi apreciat pe merit. La o adică, dacă ar fi să judecăm liber, Alexandru Robot a fost cea mai elementară victimă intelectuală a propagandei comuniste. El nici nu-și imagina că scrisul lui rafinat va fi contrapus literaturii moldovenești din Transnistria, ce-l avea ca exponent de frunte pe Leonid Corneanu.

Bănuiesc că dezamăgirea lui după un an de viață în regimul comunist a fost una profundă și greu de reparat.

Cine avea nevoie de un poet atât de fin și subtil în care metaforele și comparațiile gâlgăiau ca un havuz, iar fantezia părea nestăvilită?

*„S-a culcat o floare cu un flutur
Și-am pătruns în zi ca-ntr-un năvod.
Lângă porțile cu mult norod,
Am uitat desagii să mi-i scutur.*

*Holde mari își freamătă păcatul.
Știu cum râmele au dat seminți.
(Căile creșteau făgăduinți
Și-ntorceau pe după soare satul.)*

*S-a crăpat nămiaza cu păstaia
Și își coace-aripa zborul crud.
Răstignește inima bătaia,
Cu porumbul din poveste ud.”*

(„Priveliște”)

Întotdeauna am încercat să înțeleg această tendință a unor creatori de a găsi un spațiu

ideal, unde s-ar permite nestingherit să creeze și să se afirme. Eu cred că acest spațiu există numai în visele poezilor, fiindcă orice societate preferă să țină și să controleze foarte rigid cadrul de expresie, fie politice, fie poetice.

Între multele texte eseistice risipite în publicațiile basarabene sunt unele de-o puritate antologică. Sunt mici bijuterii literare care pot fi incluse în orice manual școlar, în orice carte antologică.

Tableta *Mărțișoare* eu o văd ca pe o perlă, ca pe o mostră de scriitură poetică:

„Mărțișoarele sunt simboluri. Primăvara se reflectează în aceste talismane fragile, al căror mister s-a atrofiat, s-a vulgarizat. Taina mărțișoarelor doarme printre povești, a căror amintire s-a pierdut.

Apar odată cu ghiociei. Sunt primele acorduri ale orchestrei verzi din parcuri și poiene, cloroformizate de beția albă a zăpezii. Inimi, ancore, potcoave, forme și contururi ale iubirii, speranței și norocului, mărturisiri gingașe prinse de gâtul femeilor.

Mărțișoarele destăinuiesc inocența primăverii, ale cărei insigne sunt amulete enigmatice, cu un sens actual pur estetic.

Explicația mărțișoarelor? N-o cunoaștem, cum n-o cunoaștem nici pe cea a păcălelilor de la 1 aprilie.

Tradițiile superficiale se păstrează, se continuă. Dar peste neguri seculare rămâne numai gestul. Sensul se pierde.

Ne vom decora gâtul, pieptul cu mărțișoare. Sunt singurele decorații care se acordă fără decrete și fără să implice niciun eroism și nicio virtute.

Mărțișoarele sunt povești ale primăverii. Vești pe care le purtăm câteva zile, ca să trădăm prin prezența lor adolescența naturii, cu ghiociei răsăriți de sub giulgiul zăpezii destrămate de soare.

E atâta poezie în fragilitatea mărțișoarelor, dar o poezie atât de simplă, încât s-a confundat cu banalul.

E destinul anotimpului. Primăverile sunt banale, pentru că ne inspiră aceeași puerilă dorință de evadare.

Și pentru prizonierii vieții citadine mărtișoarele sunt raze care se strecoară printre zăbrelele de fier ale temniței.

Cât de frumos e uneori banalul, dar un mărtișor valorează mai mult decât o metaforă.”

De aceea, ideea lui Alexandru Robot era stearpă de la bun început, era o amăgeală care nu putea să dea roade, chiar și în regimul sovietic.

Scriitorul și actorul Dominte Timonu l-a cunoscut la Chișinău, în anii când asupra concepțiilor lui începuse să domine cele de stânga. Nu este exclus că o anumită influență o exercita și presa sovietică care în capitala Basarabiei se găsea în abundență.

Decizia lui de a rămâne pe teritoriul Basarabiei ocupat de Armata Roșie n-a fost accidentală, a fost o decizie conștientă. În cartea sa, editată postum, *Scara de lumini și umbre* (Chișinău, 2008), Dominte Timonu îi dedică un medalion literar:

„Cu Al. Robot am fost coleg de redacție, la un ziar provincial.

De multe ori, cu o cafea înainte și o țigară fumegândă, stăteam ore întregi la taifas.

Nu, nu era prea vorbăreț, dar ceea ce spunea, avea miez și adâncime.

Uneori se plângea că a ajuns slugă la stăpân, că robește atât pentru alții, dar de cele mai multe ori blestema stările sociale din acea vreme și îndeosebi faptul că un poet ori un prozator, în loc să scrie poezii, nuvele sau romane, este silit să robotească la fițuici de scandal, la reviste științifice sau la buletine municipale, pentru a-și câștiga o biată bucată de pâine.

Nu era mulțumit de munca, care o presta și, ca cel mai evident manifest în acest sens, în cei doi sau trei ani cât a rămas în acel colț de țară și cu toate că a lucrat la două ziare locale, nu știu ca Al. Robot să fi semnat două sau trei articole.

Fusese adus în «orașu-n care plouă de trei ori pe săptămână» de către Al. Terziman, un adevărat lup de mare în presa vremii.

Sfătuit de acesta sau poate din prea mult respect pe care-l păstra, Al. Robot muncea din greu și mult, muncea conștiincios și cu râvnă. Citea materialul primit la redacție, tria ceea ce era potrivit, tăind din el sau adăugând ca să-i dea o formă cât de cât publicabilă.

Tot el se îngrijea de paginația gazetei, de caracterul literar cu care trebuia culeasă o știre sau alta, dar partea cea mai ingrată și respingătoare a meseriei de gazetar era aceea că în atribuția lui de secretar de redacție cădeau și articolele redacționale, așa-zise de fond, care se publicau în prima pagină și care elogiau o anumită dată istorică, o zi națională sau un eveniment politic mai important.

Aceste articole nu prea soseau de afară, de la corespondenți și colaboratori, silindu-l pe bietul secretar de redacție să le meșterească el, ceea ce Al. Robot făcea prompt și conștiincios.

Din pricina aceasta eu îi aruncam câte o înțepătură de viespe, căci, deși nu semna cu numele lui aceste articole, în josul lor punând inițialele gazetei sau, pur și simplu, *Redacția*, el totuși le-a scris cu patos patriotard, venind în conflict flagrant cu celălalt Al. Robot, cel care deplângea că a ajuns slugă la stăpân și care blestema stările sociale din acea vreme.

Aveam impresia că dualitatea aceasta era o stare în care se complăcea.

Eu nu porneam cu înțepăturile de viespe de la cine știe ce principiu sănătos sau de la vreo cauză mai nobilă, nu; dimpotrivă, o făceam de milă, pentru ca Al. Robot era așa de slab și sfrijit, încât munca aceea de adevărat robot nu-l putea aduce la ceva bun.

Nu avea pe nimeni în acel colț de țară și nici nu-l ispiteau petrecerile, chefurile, cu toate că era la vârsta când un om face toate nebuniile.

Am încercat de mai multe ori să-l scot din vizuina lui, să-l atrag în vreo escapadă, dar nu s-a lăsat ispitit.

Când a început să se profileze la orizont spectrul războiului, ne-am trezit amândoi la București.

Evenimentele politice luau amploare și nu prevesteau nimic bun.

Un cumplit semn de întrebare atârna deasupra întregii lumi, iar manifestațiile paramilitare se înmulțeau ca ciupercile după ploaie. Lumea strâmtorată, săracă și alarmată, căuta zadarnic un deznodământ fericit.

Cel de-al Doilea Război Mondial se făcea simțit și de la o zi la alta bătea din ce în ce mai insistent la fiecare poartă, prevestind domnia lui întunecată și sângheroasă.

Într-o zi din acestea, l-am întâlnit pe Al. Robot pe bulevard, colț cu Brezoianu, în dreptul unei cafenele, cu ochii mari, neastâmpărați, întrebându-mă:

– Ce fac, mă? Ce fac?? I se citea pe față o stare de groază, stăpânit fiind de un cutremur nervos, răpus de evenimentele de la orizont.

– Ce fac, mă? era întrebarea care îl chinuia cumplit.

Până la urmă, din soluțiile pe care le-a avut, a rămas să aleagă: să plece sau să rămână în țară.

Rămânând, își primejduia viața. Plecând fără niciun ban, într-o lume străină și necunoscută, era și mai cumplit. De aici se naștea acea aprigă întrebare:

– Ce fac, mă?

Înțelegând ce-mi cerea, mi-am dat seama că nici Dumnezeu din cer, dacă ar fi coborât atunci pe pământ, n-ar fi fost în stare să-i dea o povață.

Al. Robot, ca mulți alții, se găsea în fața celei mai grele clipe din viață.

I-am spus cu sinceră și adâncă durere:

– Să faci, Al., numai ceea ce te îndeamnă conștiința.

Peste o zi sau două, am aflat de la prieteni comuni că Al. Robot plecase din țară.

Târziu, foarte târziu, după ce se potolise marele pârjol, s-a zvonit că Al. Robot a pierit în crâncenul război, pe frontul Odesei, luptând cu arma în mână de partea sovieticilor.”

* * *

Vremea de pe atunci, pe care am petrecut-o în aceeași redacție, cu o cafea dinainte și o țigară fumegândă, se desprinde așa de fidel din:

*„Provincie, tenebre prin parcuri au rămas
Și orele coboară din primării cu ceas.
Ca un convoi funebru, trăsurile la gară
Se duc ca să aștepte un personal de seară!”*
(Provincie)

Lucrările lui au fost publicate, începând cu anii '60, când a apărut o tradiție de a aduce la lumină operele scriitorilor muriți în război, dispăruți prematur din circuitul literar. Dar și atunci, la acea primă selecție făcută de Simion Cibotaru, Alexandru Robot a apărut ca un poet profund original, ca o voce distinctă în toată poezia noastră.

Evident că dispariția acestui poet a fost și rămâne pentru mine ca o enigmă. A apărut din București și a murit undeva, lângă Odesa.

Ani de zile am locuit în aceeași curte cu fosta lui soție, fără să bănuiesc cine este. Îmi părea o bătrânică foarte simpatică și inteligentă, dar mai bătrână decât veacul și simpatizată doar de pisicile ei. Gheorghe Budeanu a făcut un material frumos cu această femeie și cred că, prin ceea ce a mărturisit ea la sfârșitul vieții, nu numai că a întregit portretul poetului Alexandru Robot, dar a sporit și enigma care mai planează asupra acestui poet.

HOMER AL BASARABIEI

Este firesc ca într-o regiune ca Basarabia, unde cultul pământului a fost suprem, poezii să fie țărani.

Doresc să scriu câteva rânduri în apărarea unui poet aproape uitat, clasificat simplu și comod – țaran-poet. O mărturisește chiar Tudose Roman într-o scurtă notiță biografică pe care o încredințează lui Ștefan Ciobanu și, în felul acesta, o putem citi tipărită fragmentar în volumul *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*.

„...s-a născut la 5 ianuarie 1887, în satul Chipercenii de Sus din ținutul Orheiului, scria autorul la persoana a treia; părinții mei, mazăli, plugari sărmani, văzând cât e de greu să trăiești fără ca să știi carte, când eram de șapte ani m-au dat la școala din sat, unde în curgere de opt ani de zile am învățat cu greu două clase (aceste școli aveau, de fapt, șase clase – Ș.C.) în limba rusească.”

După ce a terminat cele „două clase”, a rămas pe lângă părinți ajutându-i în gospodărie, iar „în anul 1905, citind cel dintâi număr al gazetei moldovenești *Basarabia*, nu-mi credeam ochilor, că citesc în limba mea...”

Fără nicio ezitare Tudose părăsește satul și vine la Chișinău. La redacția *Basarabiei* a fost primit bine, în scurtă vreme a deprins a citi cu caractere latine, i-au pus la dispoziție cărți de istorie și, precum afirmă el însuși, „am aflat de unde se trage Neamul nostru”. În paginile acelei publicații și-a văzut tipărite însășiările sale poetice.

De acum înainte devine un fel de fiu adoptiv al redacțiilor moldovenești. Atunci când dispărea ziarul *Basarabia*, el își găsește locul său la *Cuvânt moldovenesc*. În pofida faptului că destinul îl lovise nespuse de crunt luându-i

Poetul Tudose Roman

vederile, T. Roman participă la toate întrunirile cu caracter național, fiind însoțit de unul dintre copiii săi. Versurile le dicta colaboratorilor redacției. Cel mai des îndeplinea această misiune poetul Antonie Luțcan. Chiar și poeziile scrise în această vreme ni-l dezvăluie pe Roman ca pe un poet din tagma lui Homer:

„*Moldovo, Moldovo, iubita mea țară,
Avuta-i, sărmano, o soartă amară,
Ca mama duioasă gemeai de durere
Văzându-ți copiii zdrobiți de putere,
În jugul robiei sub alte popoare,
Meniți de pieire sub grele povoare...
Avut-ai, Moldovo, să-nduri multă jale,*

Să vezi multe rele prin văile tale!...
Dar tot începutul sfârșitul și-l are,
Căci astăzi dreptatea în lume răsare!
Venit-au, Moldovo, azi zile senine,
Și capăt robiei adus-au cu sine.
De azi înainte, Moldovo iubită,
Ai chip și ai dreptul să fii fericită.”

(Țării mele)

O poezie de-o simplitate populară, dar foarte armonios încheată, de o profundă măiestrie poetică. Chiar și atunci când nu mai sunt rânduri pe foaie parcă continui să intonezi ritmul versului. Simplitatea versului mizează pe un anumit auditoriu. Poetul ieșit dintre țărani vine să contribuie la culturalizarea anume a acestei pături de oameni și, ca să fie înțeles, vorbește pre limba lor. Poezia *Craiu dac* e o ilustrare elocventă a acestui gând:

„Vezi, colo, departe, ce movilă mare!
E-ngropat, se zice, un crai dac, călare.
Mai în orice seară, când răsare luna,
Iese din mormântu-i și se plimbă-ntruna.
Craiu de călare țara-n jur privește,
Și mirat în sine, astfel își vorbește:
– Ce vederi străine văd în orice seară,
Ce schimbări sunt astăzi în iubita-mi țară?
În aceste târguri și-n aceste sate,
Cine mai trăiește, când sunt așezate?
Vai de slava mare ce-am avut odată!
Unde mi-i crăiasa, curtea mea bogată?
Unde mi-s ostașii, unde mi-s argații,
Unde mi-i poporul, fiii mei și frații?
Nu cumva romanii mi-au sfărmat domnia
Și pe mândra-mi oaste a căzut urgia?!
Noaptea e senină, luna luminează
Câmpul și pe craiu, care tot visează.
Împrejur tăcere. Dar în depărtare,
În câmpia largă, aude-o cântare.
Craiu dac ascultă cu luare-aminte
Cântecul departe, și-nțelesu-i prinde.
Ș-a înțeles viteazul, cântecul ce-i spune:
– Dacii și romanii, azi s-o națiune...
Craiu dac răsare și încet zâmbește,
Iar când doina tace, împrejur privește...”

Ș-așfel stă viteazul și se uită-ntruna
Pân-ce cânt cucoșii, pân-apune luna.
Calul lui atuncea, speriat tresare
Și viteazul intră în movila mare...”

O poezie actuală, care ascunde în sine o antologie de versuri patriotice. Deși s-ar părea că această temă istorică nu-l mai poate uimi pe nimeni acum când serialele *Daciadei* au inundat paginile ziarelor și revistelor, nu trebuie să uităm că poezia *Craiu dac* a fost scrisă până la 1917. Nuanța de baladă nu e un indiciu că autorul nu ar recunoaște alt vers decât pe cel popular. Evoluând vectorial în planul tehnicii poetice, Tudose Roman își poate permite luxul de a alege pentru temele sale o tehnică poetică adecvată. E cazul similar al pastelului *Iarna*, al poeziei de dragoste *Aduceri aminte* etc.

Și totuși, voi aduce un alt exemplu, o poezie foarte interesantă, scrisă pe o tonalitate eminesciană: *În zadar...*

„Haosul din lumea largă
E prea greu de înțeles,
Însă mintea se încearcă
Să-nțeleagă prin progres.
Toate tainele naturii
Cum se fac, de unde vin,
Cum de sunt atâtea corpuri
În al cerului senin,
Precum fumul se frământă
Când se urcă către cer,
Se învârtește, se sucește
Pân' dispăre din vederi.
Tot așa și mintea noastră
Se frământă uneori,
Vrând să afle taina lumii
Ea se urcă printre nori.
Acolo în largul zării
Printre atomii aprinși
Ea vibrează-n mii de feluri
Pân' se pierde printre dâșii.
Dar să afle începutul
Haosului ne-nțeles
Ori puterea ziditoare
N-o mai poate prin progres.”

*Orișicât ea nu s-ar zbate,
Nu mai trece de hotar
Și-ncercările ei slabe
Rămân toate în zadar.”*

În ultimă instanță, Poezia își alege autorii, și nu contează cine sunt ei. Țăranul e țăran și poezia lui nu-i decât o alinare. Se prea poate că în cazuri concrete așa o fi. Cazul lui Tudose Roman e ceva ieșit din comun.

În 1912 tipărește la Chișinău placheta de versuri *Poezii moldovenești*. O a doua apariție editorială a fost la fel de modestă ca volum. Treizeci de poezii, tipărite în 1919, cu caractere chirilice, au alcătuit placheta adunată sub genericul *Cântecul plugarului*.

Tudose Roman a murit în 1921, fiind înmormântat nu departe de Chișinău, la Step-

Soci. A fost, după Mateevici, al doilea poet al Neamului, care și-a părăsit prematur semenii...

Volumașul de versuri *Cântecul plugarului* al lui Tudose Roman a fost reeditat în 1956. A fost pomenit pe ici, pe colo în paginile memorialistice. O singură enigmă mai plutește – cea *Autobiografie*, care în anii de la urmă se păstra în arhiva lui Ștefan Ciobanu.

Dacă după evenimentele furtunoase ale acestui secol arhiva academicianului a rămas intactă, atunci să sperăm că vom avea surpriza unei întâlniri cu un manuscris original, povestea unei vieți întortocheate și tragice, istorisită chiar de acel care a dus greaua ei cruce.

Și poate e încă o șansă pentru noi de a vedea într-o lumină nouă un poet uitat, pe Tudose Roman...

Tudose Roman (primul din stânga, pe scaun) împreună cu familia

EPISOADE DIN FILMUL UNEI VIEȚI

Valentin Roșca (7.01.1925, s. Alexandreni, r-nul Edineț – 28.09.1987, Chișinău) era un poet care putea fi văzut adesea la Casa Presei, mai ales, la redacțiile pentru copii. Avea o abordare tematică a literaturii. Balansa pe muchia subțire între literatura pură și cea didactică. Redacțiile aveau nevoie de materiale cognitive, iar el cu studiile lui agricole, făcute la Școala agricolă din Brânzeni, era un autor consacrat în acest domeniu. De fapt, aici era și rădăcina polemicilor lui cu Grigore Vieru, polemici uneori chiar violente produse la adunările de la Uniunea Scriitorilor. Gr. Vieru avea o altă viziune asupra literaturii pentru copii și nu prea suporta scrisul angajat pe care-l practica uneori V. Roșca.

Opera lui te copleșește prin volum: *Scrieri alese* (în 2 vol., Ch., 1987); *Amiaza lucrurilor* (Ch., 1982); *Aoleu, e primăvară* (Ch., 1966); *Ce avem mai scump* (Ch., 1985); *Cei șapte pitici*

și pădurea (Ch., 1972); *Cel mai frumos anotimp* (Ch., 1970); *Cine e harnic?* (Ch., 1962); *Câte sunt pe lumea asta?* (Ch., 1979); *Curcubeie* (Ch., 1970); *Cu soarele și cântecul la drum* (Ch., 1961); *Cu vița de-o ființă* (Ch., 1982); *Descântece de dragoste* (Ch., 1977); *Din câte ochii văd* (Ch., 1957); *Din podgoria mea* (Ch., 1978); *Drumul patimilor* (Ch., 1968); *Floare e pământul* (Ch., 1960); *Fantastic* (Ch., 1968); *Întâlnire cu dragostea* (Ch., 1964); *Legenda rândunicii* (Ch., 1958); *Mereu ucenic* (Ch., 1984); *Mintea de pe urmă* (Ch., 1966); *Moș Ion de la Budăi pentru nepoțeei săi* (Ch., 1957); *Nasul Babei-Cloanța* (Ch., 1983); *O sută de ochi* (Ch., 1990); *O vară la Nistru* (Ch., 1961); *Odă entuziasmului* (Ch., 1962); *Patosul potrivit* (Ch., 1980); *Pentru omul harnic* (Ch., 1958); *Plină cu minuni ograda* (Ch., 1984); *Poem de primăvară* (Ch., 1957); *Povestea norocului* (Ch., 1974); *Să fim sănătoși* (Ch., 1986); *Stări și prestări* (Ch.,

Un poet și doi prozatori (de la stânga la dreapta): Valentin Roșca, Ion Constantin Ciobanu și Samson Șleahu în Grădina Publică a Chișinăului. Foto: Nicolae Răileanu. Muzeul Literaturii Române din Chișinău

1991); *Struguri de foc* (Ch., 1975); *Versuri* (Ch., 1975); *Viteazul* (Ch., 1964); *Vremea cireșelor* (Ch., 1972); *Pădure, verde pădure* (Ch., 1983).

Și de aceea, criticul Andrei Hropotinschi l-a definit postum: „Unicul, vulcanic Valentin Roșca.” [*Basarabia*, 1993, nr. 4]

Iar un alt distins cărturar – Victor Gherman – a găsit de cuviință să contureze o altă fațetă distinctă: „Măiestrie artistică, indispensabilă cultură lingvistică.” [Gherman V. *Cultura limbii materne*. Ch., 1984]

Valentin Roșca a pornit spre literatură din viața reală, adică a lucrat învățător, redactor literar la câteva periodice republicane, apoi secretar responsabil la Uniunea Scriitorilor (1958-1965).

Debutază în presă în 1945, publicând schițe și poezii, iar debutul editorial s-a realizat în 1952 cu o plachetă intitulată sugestiv: *Bună dimineața*. Și totuși, scrierile lui de rezistență sunt cele adresate copiilor și cu tematică ecologică, adică el a anticipat ceea ce fac astăzi ecologiștii. Cărțile *O sută de ochi* (1974), *Câte sunt pe lumea asta* (1979), *Pădure, verde pădure* (1982) vor fi reeditate și citate la nesfârșit.

Atunci când i-am văzut bustul de la Cimitirul Central din Chișinău, l-am revăzut aieva, la masa redacțională, cu geanta-i mare de piele maro alături, explicând cu voce tare o temă desfășurată în ultima lui poezie.

Și toate parcă au fost într-un film pe care l-am vizionat ieri...

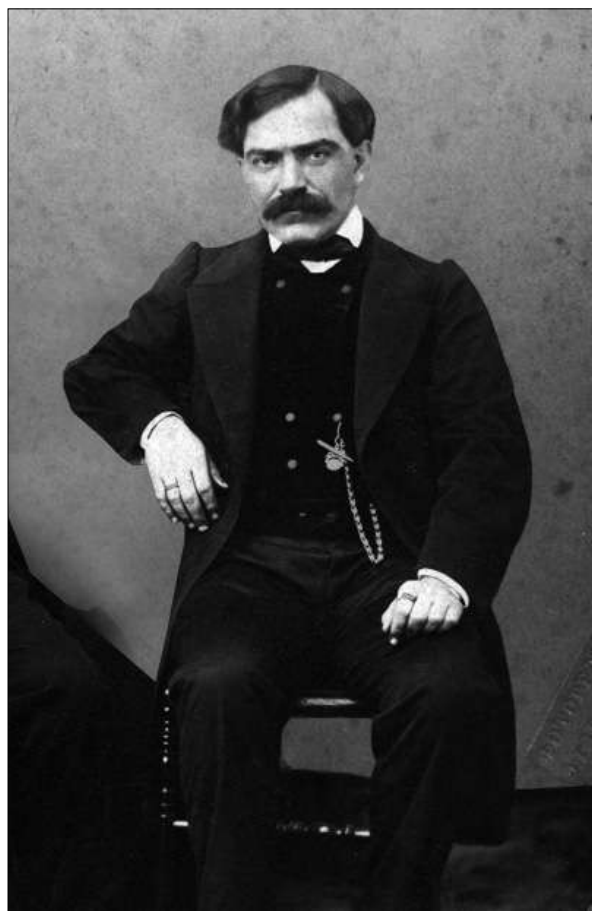
Mormântul poetului Valentin Roșca, Cimitirul Central de pe str. Armenească. Chișinău

UN POET PENTRU TOATE TIMPURILE

Filosofii, sociologii, oamenii politici mai mult discută la capitolul conștiință națională, istoria pare să ne convingă că scriitorii sunt cei care o și au. Desigur că nu toți, dar unii sunt capabili să facă abstracție de bunăstare și confort deosebit în schimbul unei neliniști interioare deosebite. Oricum ar fi, e foarte greu de explicat gestul acestui mic proprietar din Măscăuții Orheiului care ne lasă ca amintire a existenței sale două cărțuții zămislite românește. Și, spre marea noastră surprindere, deducțiile brodate în acele rânduri sunt și astăzi la ordinea zilei: *„Deci, și eu, bunule cititor, nu că asemănându-mă lor, dar nici aceluia grec Erostrat, carele au ars templul Artemidei din Efes, ce era pus în numărul celor șapte minuni ai vechimei, numai ca să-și lasă numele său nemuritor, nu, ci pătruns fiind de scânteia dragostei, carele au atârnat în sufletul meu către fiii românești, mai vârtos, văzând că limba aceasta, fiind fică a slăvitei și vechei mume latine, ar fi de trebuință a o mai înzăstra, atunci, când asemenea lucru se află tălmăcit în multe limbi; eu nu m-am lenevit a le urma lor, și a traduce aceste fabule în limba moldovenească, care socot îți vor fi de folos și cred că de ai avea cea mai mică picătură de sânge român, ai sălta văzând în mânil tale această cărticică... Drept aceea aduc în jitița patriotismului acest mic grăunte, carele încă ce întâia oară ar putea sluji de dovadă și semn al dragostei mele.”*

Rămâne a fi un miracol pentru istoria basarabeană cele două apariții editoriale la tipografia lui Achim Popov din Chișinău. În anul 1851 este trasă la tipar cartea de *Fabule alcătuite în limba moldovenească de d. Ioan Sârbu*, care conține o *Înainte cuvântare* de cinci pagini

Poetul Ioan Sârbu.

Fotografie din colecția cercetătorului Vasile Malanețchi

și 50 de fabule. În 1852 apare în aceeași tipografie volumul *Alcătuirele d. Ioan Sârbu*, poezie, cuprinzând 98 de pagini. În plin proces de colonizare culturală glasul Muzei acestui basarabean avea farmecul unui fulger, ozona aerul. Și poate una din explicațiile care se cer destăinuite e ascunsă în vița lui genealogică. Gheorghe Bezviconi, genealogistul, ne prezintă următorul tablou: „Ca moșier Ioan Sârbu a fost neînsemnat. El a vizitat Iașii și România, de

unde a fost mama sa – Smaranda, fiica vel-căpitanului Costachi Tomovici, ctitorul Bisericii „Sf. Ștefan” din Iași. Tatăl poetului – Gheorghe – a fost căpitan la carantina Basarabiei. El, împreună cu fratele său Ion, născut la Iași în 1796, s-a mutat în Basarabia, unde în 1847 s-a înscris în rândul nobilimii. Sârbu sunt descendenți din sârbi, refugiați în Moldova în sec. XVIII.” [Viața Basarabiei, 1932, nr. 7, p. 62]

Formularul biografic al poetului este destul de modest ca volum. S-a născut la 18 ianuarie 1830, în satul Ignăței, jud. Orhei. În anii 1839-1848 învață la gimnaziul regional din Chișinău unde a avut parte de profesori foarte buni ca: Ivan Handojschi, la literatura rusă, Alexandru Molceanschi, la limba latină, Ioseph Bellin de Ballu, la limba franceză. După absolvire lucrează în calitate de copist și traducător la judecătoria districtuală Chișinău-Orhei. Îndeplinește până în 1856 funcția de asesor din partea nobilimii la aceeași judecătorie. La Chișinău locuia pe Ulița Mare, căci avea casă proprie, fapt atestat și în documente. Ultimii ani de viață i-a trăit la Mășcăuți, fiind înmormântat la cimitirul sătesc pe 10 aprilie 1868. Aici, în conacul lui, au rămas după moarte o impresionantă bibliotecă de carte românească și manuscrisele lui inedite, dar pe toate le-a înghițit focul dezastruos al revoluției din 1917...

Contul activității literare l-a deschis încă pe când învăța la Chișinău. Adică atunci când armeanul Achim Popov cade de acord să-i tipărească în 1851 culegerea de fabule (*Fabule alcătuite în limba moldovenească de d. Ioan Sârbu*), iar în anul următor – o culegere de versuri alcătuite de d. Ioan Sârbu: *Poezie*. (Chișinău, 1852). Un risc destul de mare în acele vremuri asumat de autor și, respectiv, de tipograf, deoarece permisiunea cenzurii pentru asemenea soi de lucrări se obținea cu multă bătaie de cap la Odesa. Deși a continuat să scrie, alte lucrări n-a tipărit. La începutul anilor '50 a scris un poem satiric, intitulat *Beișorul*, publicarea căruia a fost interzisă de către cenzură,

care l-a caracterizat „că are un conținut imoral, este scris, după convingerea cenzorului, cu rea intenție de a defăima onoarea personală a unor fețe cunoscute”. [E.D. Levit, *File vechi, necunoscute...* Chișinău, 1981, p. 153] Acest poem, precum și alte scrieri ale lui Sârbu, n-au ajuns până la noi. Face excepție doar epitaful alcătuit la moartea părintelui său în 1860. Ca fabulist, Sârbu se înscrie în școala lui Donici. Dincolo de Prut aceste apariții editoriale n-au fost trecute sub tăcere, în 1866, scriitorul V.A. Urechia publica la București niște însemnări *Despre fabulă...* caracterizând scrierile autorului român apărute la Chișinău. Aici el menționează că „sunt lacrimile apăsătorului, deși în privirea literară sunt prea în urma literelor române de la data imprimării lor”. În 1910, la Vălenii de Munte, în tipografia lui Nicolae Iorga apare an-

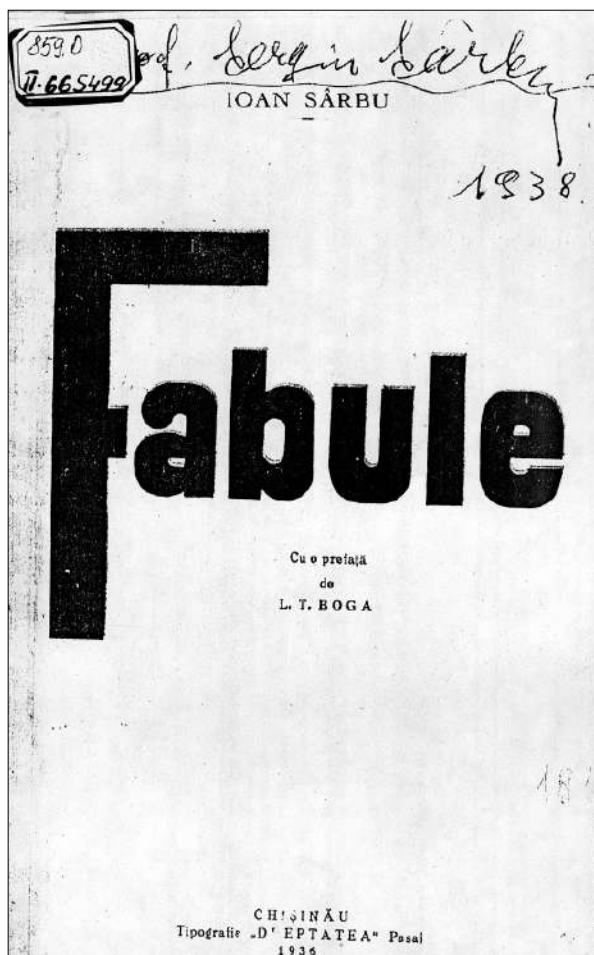

Coperta cărții *Fabule...* de Ioan Sârbu. Chișinău, 1851

tologia *Poeți români de sub stăpânirea rusească*, ediție întocmită după cât se pare de marele istoric.

Versurile semnate de Ioan Sârbu astăzi ni se par departe de perfecțiune. Dar e de datoria noastră să le privim prin prisma timpului când au fost create. Numai astfel vom putea desluși acel nobil semn pe trunchiul veacurilor, lăsat nouă spre veșnică pomenire.

Și acea simplă inscripție de pe piatra de mormânt, din cimitirul satului Mășcăuți, de lângă Orhei, n-o să ne mai pară abstractă și străină: „*Aicea odihnești robul lui Dumnezeu Ioan Sârbu. S-au născut la anul 1830 ghenarie 15 și s-au svârșit la anul 1868 april 10.*”

Coperta plachetei *Fabule* de Ioan Sârbu. Ediția din 1936 cu autograful profesorului Sergiu Sârbu

PS. Aici e vorba de Sergiu Sârbu, ruda poetului Ioan Sârbu.

„Dragă Sergiu,

Scrisoarea D-tale ne-a făcut mare plăcere. Dar din cauza bolii nu stau la masă prea mult și atunci scriu știință, încât deocamdată scrisori lungi nu prea redactez. Altceva când vii aici. Ar trebui să stăm de vorbă ceasuri întregi. Mă simt puțin mai bine. Versurile le animăm noi și avem o colecție destul de frumoasă. Pușkin, Lermontov, Apuhtin, Aghivțev, Severianin, Blok, A.K. Tolstoi, Esenin, Evtușenko, Șevcenko, Nadson, Kotlearevski, Gumiliov, Nikitin, Byron, Jukovski ș.a. Din poezii meleagurilor noastre, am salvat moștenirea literară a lui V.S. Kataranov, dar am trimis-o, ca și volumele de Lașkov, Razu, Mimi ș.a. în orașul nostru, să fie citiți acolo. Versurile tale ne-au plăcut mult. Soția mea a spus că ești «*Lermontov Bas.*». Ai o ușurință de versificație și imagini plastice. *Sonete* și versuri de S. Sârbu apar în *Bes.*?, 2.V.1926 etc. Apoi *Proșcealnoe* și alte versuri, 31.VIII.1931. Când vii, nu uita spița – родословны. Te așteptăm cu drag.

Doamnei omagii. Soția mea vă dorește toate cele bune.

Cu drag Gheorghe.

Avem versurile lui K.R. – frumoasă ediție.”

„Mult stimați și dragi colegi,

Soția mea și cu mine trimitem un gând bun și urări de bine soției Dvs. și Dvs., sperând să veniți la noi. Să ne anunțați la telefon și să stați nu zece minute, ci la o ceașcă de ceai. Ce găsiți din vechituri și spița să nu le uitați printre altele. Încă n-am avut plăcere să văd pe cumnații Dvs.

Cu aleasă considerație,

Gh. Bezviconi”

„Dragă Sergiu,

Nu ți-am scris de mult, deoarece de 2/2 luni așteptăm adresa nouă. București 16, Raion 16 Februarie, Drumul Taberei, Bloc T7, et.

I, ap. 15. Telefon nu avem, încât să ne scrieți când veniți. Noi după-masă suntem totdeauna acasă. Stăm la capătul autobuzului 37, în față la vreo 150 de pași distanță. La casă nouă aștept fotografia poezilor Ion și Sergiu Sârbu, precum și spița lor promisă. Poate găsești și ceva «vechituri»... Te aștept aici, cu doamna, iar deocamdată, când sunt sănătos, scriu câte ceva. Omagii Doamnei.

Soția mea vă trimite salutări.

Cu drag,

Gh. Bezviconi”

„Cu mult interes, dragă Sergiu, ți-am citit scrisoarea. Așteptăm vizita Dvs. Soția mea vă trimite salutări cordiale, Doamnei și D-tale. Orice însemnare, despre trecut, este interesantă pentru istoric, iar la Alexandria câte ceva mai poți găsi, poate și vreo carte încă ne-ajunsă în foc. Aștept așadar foto și spița sau completări.

Cu multă dragoste,

Gh. Bezviconi”

„Dragă Sergiu,

Soției D-tale și D-tale vă trimitem urările cele mai bune cu ocazia Anului Nou. De mult nu avem știri din partea D-tale. Recitesc cele opt volume ale romanului lui Stere. Pentru noi, care nu cunoaștem atmosfera timpului, este foarte interesant, chiar dacă e romanțat și deseori exagerat. Oameni cunoscuți. Totuși, nu am nimic împotriva să fac schimb, neîntârziat, căci altfel am să fac o cheie de descifrare a numelor din roman și mi-l voi schimba. Aș lua pictura lui Iuri Bulat (dacă e iscălită și dacă poți s-o capeți) și pe Hoffmann. Dacă-ți pare prea scump, prefer să rămânem cu jucăriile noastre, fiecare, căci e foarte greu să găsești colecția completă.

Cu drag,

Gheorghe Bezviconi”

„Iubite Prietene,

Sânt 1001 cauze de ce n-am răspuns la ultima scrisoare, dar scriu din ce în ce mai puțin.

Așteptăm venirea D-tale. Acum două zile am telefonat cumnatului d-tale, repetându-i numărul de telefon 71-07-88, dar am aflat că ești suferind și astăzi duminică vroiam să-ți scriu, când am primit scrisoarea D-tale. Soția mea și cu mine regretăm mult că nu vom avea plăcerea să ne revedem deocamdată, să-ți auzim vocea poetică și curgătoare, dar, mai ales, că ești bolnav. Mă simt mijlociu, scriu istorie puțin, citim diverse cărți. Noutăți senzaționale nu avem și ducem relativ nu prea ușor. Totuși, s-apropie primăvara și prin mai sperăm să primim pensia soției mele mărită. A mea tot nu se rezolvă nimic încă. În așteptarea bunei revederi. Soției D-tale mult onorate și D-tale vă dorim multă sănătate și fericire de sărbători.

Cu drag,

Gh. Bezviconi”

„Dragă Sergiu,

Felicitările Dvs. le-am primit. Mulțumiri și soției D-tale. Aștept cu nerăbdare opt fotografii, iar numeroșii admiratori cer poemul despre Institutul «Maxim G.» Mulțumim pentru versurile tale. Telefonul nostru: 7-11-88. E pe numele meu, încât poți întreba și la informații (03). Dacă dorești trimite-mi lista cărților care ar putea să mă intereseze, dar să știi, că romanul are opt, iar nu trei volume. În orice caz, asemenea volume irepetabile fac mult mai mult decât cărțile care se vând azi în 10-12 lei bucata. Nu am nicio supărare, oricât preț dai; la fel, nu e cazul să te superi dacă (cunoscând aici ce pot lua) cer prea mult. Pentru Bulat aș face acest sacrificiu. Nu-mi trebuie. De împrumutat nu pot. Zilele acestea am fost la familia Blinov, vecină cu unchiul D-tale. Mă interesează: istoria, romane istorice, literatura străină, engleză, mai ales, portrete...

Probabil voi aștepta luna martie, deoarece țin la romanele mele și nu-s grăbit să le înstrăinez. În orice caz, scrie-mi lista.

Cu drag,

Gheorghe Bezviconi”

UN POET DESCOPERIT DE BASARABIA

În luna noiembrie a anului 1990 eram la București cu o expoziție din colecțiile Muzeului de Literatură „Mihai Kogălniceanu” din Chișinău.

Cum era și firesc, am făcut o vizită lui Nae Halippa, în casa în care a locuit Pantelimon Halippa, str. Donici 32, din București.

Vila orășenească amintea mai mult de un stat-major, în care la parter niște persoane erau antrenate într-o discuție, în antreu erau depozitate colete cu cărți, cineva intra, cineva ieșea. Nicolae Halippa ne-a primit la nivelul doi al vilei, într-un salon în care mi se păruse că timpul înghețase și pe fiecare lucru plutește o umbră de vechime. Lumina era slabă, afară era ceață, de aceea pozele făcute împreună n-au fost calitative.

Când am terminat discuția, coboram pe scară și m-a oprit un bărbat în etate, foarte energetic, care mă întreabă: „Sunteți de la Chișinău?” Îi spun că da. La care el imediat se înveselește și îmi spune: „Am nevoie să trimit ceva urgent la Chișinău. Mă numesc Octav Sargețiu.”

Eu îi spun: „Nicio problemă. Cui vreți să-i transmiteți mesajul sau coletul?” El îmi spune că lui Iurie Colesnic. La care eu îi spun: „Îl aveți chiar în față.” El face o mimică uimită și spune că nu se poate: „Eu am venit să caut pe cineva de la Chișinău și să dau peste D-voastră, e o minune!”

Așa ne-am cunoscut. Aceasta a fost prima și ultima noastră întâlnire și n-am mai putut să mai iau de la el nici biblioteca promisă, nici arhiva, fiindcă în scurtă vreme a decedat subit.

El nici nu bănuia că eu îi cunosc nu numai numele, ci i-am studiat creația și, îndeosebi, activitatea la revista *Viața Basarabiei*, în

Poetul Octav Sargețiu
pe timpul când se afla în Basarabia

perioada cea mai grea de editare, în timpul războiului din 1940-1944, cât timp revista a apărut la București.

Datele lui biografice, mai bine zis un studiu nu prea mare, l-am publicat în volumul I al *Basarabiei necunoscute*. Atâta doar vreau să remarc că acest fiu al Bărăganului, născut la 23 octombrie 1908, în com. Vlad Țepeș, jud. Ialomița, a fost unul dintre românii care au iubit Basarabia până la sacrificiu. Și tot ce a realizat el a dedicat acestei provincii românești, de care s-a simțit atașat toată viața.

S-a stins din viață la 11 martie 1991 la București, dar nouă ne stă bine să revenim la unele dintre materialele de arhivă, legate de acest om modest și sincer, care n-a dorit altă fericire decât posibilitatea de a ști Basarabia revenită la Patria-Mamă.

În arhiva lui Chiril Aldea-Cuțarov se păstrează un fragment din corespondența pe care cei doi au întreținut-o, fiind amici încă din perioada interbelică.

Această scrisoare pe care o reproducem aici este o mostră literară și un document istoric:

„București, 1 noiembrie 1989

Iubite Chiril Aldea-Cuțarov,

Prietenul meu, Ilie Bulgaru, care a fost recent în locurile natale, la Orhei, unde în vecinătatea Nistrului am petrecut 11 ani și doi în Chișinău, mi-a adus o notiță cu adresa matală și a poeziei basarabene.

Eu am predat câte 10 poezii atât lui Grigore Vieru, cât și lui Dabija, prin Arcadie Donos din București cu ocazia vizitei celor doi de mai sus aci la noi, pentru o antologie ce urmează a fi scoasă ca replică la *Constelația lirei* – apărută la Editura «Cartea Românească» – București și pe care sper că ai văzut-o.

Dacă e vorba de o cu totul altă antologie, văzând că-mi ceri fotografie și date biografice – te rog să-mi precizezi cine întocmește această carte (matală, un colectiv) și, mai ales, dacă eu pot intra în ea, fiind născut în altă parte decât în Basarabia, de care însă sunt legat pe viață, dovadă că am debutat cu volumul *Cântec în singurătate* – poezii numai cu Basarabia, volum premiat de Societatea Scriitorilor Români, în 1942, apărut și în ediția a doua și sper să-l văd și într-a treia, pentru că am scris încă 40 de poezii. Volumul a ieșit în editura revistei *Viața Basarabiei*, al cărei redactor am fost în faza ei bucureșteană (1940-1944), director Pan Halippa. Mă bucur și ne bucurăm de revirimentul pe care-l trăiește actualmente poporul și ținutul Basarabiei.

I-am cunoscut aici pe Vieru, Dabija, Leonida Lari, Andrei Țurcanu, ministrul Poiată, la o serie de reuniuni și banchete, iar eu am revăzut de opt ori Basarabia, începând din 1962, soția mea fiind bolgrădeanca matală. Și Bolgradul l-am revăzut o dată, din talcioc cumpărându-mi o frumoasă căciulă brumărie de astra-han. În Chișinău am petrecut de multe ori cu N.F. Costenco, i-am spus și o epigramă a mea publicată în revista *Epigrame* în care sună așa:

«**Pe volumul Ore de N.F. Costenco**

După ce-i scandezi toți iambii,

Reflectezi cu fruntea-n cute:

– Doamne, iartă-ne pe ambii

Pentru orele pierdute.»

Dacă socoți, poți s-o plasezi în *Literatura și arta*, trimițându-mi-o și mie, decupată.

Sunt membru al Uniunii Scriitorilor din RS România, figurez în *Antologia epigramei românești* de N. Crevedia; sunt solicitat des și particip la numeroase șezători în capitală și în țară, președinte de onoare la două cenacluri, și iată ți-am furnizat aproape toate datele biografice solicitate – adăugând că sunt născut în comuna Vlad-Țepeș, județul Călărași (nu cel de lângă Chișinău, ci din Bărăgan, care seamănă teribil cu stepa matală).

Posed în corespondența mea o scrisoare a matală, cam de prin 1942-43, când anunțasem că lucrez la antologia *Lirica tânără basarabeană*, evenimentele împiedicându-i apariția. Când am vizitat Bolgradul (am stat la o verișoară a soției, Tania Cazacov), tocmai se renovase Soborul și am luat parte la o slujbă frumoasă.

Scrie-mi pe larg. Nu este exclusă o vizită a mea în Chișinău, unde am, ca profesor, pe fiul unui fost elev al meu de la Mârzaci – Orhei, unde am fost director de școală 11 ani, amintit și un nepot în Pașcani, lângă Lăpușna. Nu mai vorbesc de câțiva fini, botezați de mine, acum mari.

De Bolgrad mă mai leagă și colaborarea cu Dragomir Petrescu, la *Bugeacul*, prietenia

cu Vl. Cavarnali (decedat acum 21 ani) și cu Iacob Slavov (trăitor la Tulcea) etc.

Am vrut să-ți scriu patru rânduri lămuritor la antologia ce mă soliciți și, precum vezi, au ieșit patru pagini.

Merită, – evenimentul acestei regăsiri pe calea slovelor ce le aștept și de la matală tot atât de bogate.

Te îmbrățișez cu toată dragostea și îți urez succese.

Octav Sargețiu

P.S. Salutările mele călduroase lui Vieru, Dabija, Lari (am o fotografie cu autograf de la ea), A. Țurcanu și tuturor luptătorilor cunoscuți numai din nume – urându-le realizări pline de succes! O.S.”

Ca un prieten veritabil, Chiril Aldea-Cuțarov a rămas profund mâhnit de dispariția prematură a corespondentului său bucureștean și, în minidosarul pe care l-a deschis, a anexat o foiță, mai bine zis un necrolog minuscul, care i-a fost trimis la 13 august 1991, de către poeta Ecaterina Davidoglu-Cavarnali în care într-o formulă ziaristică ascetică a fost scris: „*Membrii Cenaclului «Ion Creangă» și ai clubului «Femina» din București aduc un pios omagiu celui*

Doi poeți-prieteni: Octav Sargețiu și Nicolae Crevedia care a fost un mare om, dascăl și poet, **Octav Sargețiu** – membru al Uniunii Scriitorilor din România.”

Constatăm cu regret că o viață de om încapse doar în câteva rânduri. Și atunci e firesc să ne întrebăm: unde dispăre restul? Unde este acest sentiment de recunoștință care ar trebui să ne ghideze. Cred că numai memoria noastră poate îngloba aproape tot ce-ar permite să fim recunoscători înaintașilor noștri.

Adunarea generală a Societății Scriitorilor din Basarabia. Sala festivă a Primăriei Chișinău. 24 martie 1940.

De la stânga, rândul I: Gh. Druță (pe scaun), Mihail Curicheru, N. Smochină, Agura, Elena Dobroșinschi, Alexandra Hitov, Nicolae Spătaru, Speranța Tudor, Pan. Halippa, Iorgu Tudor, Vasile I. Chicu, Al. Tibereanu, Octav Sargețiu, I. Moraru; rândul II: Grecov, Nicolae Coban, Vl. Cavarnali, B. Baidan, preot. Portase Prut, Bogdan Istru, Vasile Luțcan, N.F. Costenco, Codin Negulescu; în picioare: Leonid Șeptițchi, Sergiu Matei Nica, av. T. Păduraru

CUM AM DESCOPERIT UN OM

Pe Aurel Scobioală, până în 1992, adică până în anul când a fost numit director al Departamentului de Stat pentru Edituri, Poligrafie și Comerțul cu Cărți, îl știam doar de la distanță. Era un scriitor care nu făcea parte din aria mea de interese, lucra la editură, dar la o secție cu care la fel n-am avut tangență și-n momentul când a fost numit în locul lui Vasile Bahnaru, n-am simțit niciun prilej de bucurie. Sunt tipul de om căruia îi place să lucreze cu echipa și orice schimbare aduce un mare risc de-a strica armonia deja formată.

Evident că cele 13 etaje ale Casei Editurilor vuiiau: „Ce va aduce noua schimbare?” Subalternii, probabil, sperau în taină că vor fi înlocuiți directorii și eu care eram pe atunci director la Editura „Universitas” m-am dus fără nicio emoție la prezentarea noului șef. Nu mi-a produs nicio impresie, fiindcă îi lipsea factura formală a funcționarului, acea răceală tradițională a șefilor, care se cultivă cu pasiune în fiecare structură birocratică.

Abia după primele ședințe ale Colegiului Departamentului de Stat pentru Edituri, Poligrafie și Comerțul cu Cărți el mi-a destăinuit un fapt, poate singurul moștenit de la Vasile Bahnaru, care i-a spus: „Dacă vrei să faci ceva, nu face nimic până nu te sfătuiești cu Colesnic, este unicul în care poți avea încredere în tot sistemul ăsta.” De atunci în toate deplasările de peste hotare, în toate negocierile, în delegații eram și eu prezent și discutam cu miniștri de la egal la egal, fiindcă în doi eram foarte puternici. Aveam chiar și o tactică a noastră care dădea rezultate. Discuția o începea Scobioală cu un banc, destindea atmosfera, după care mă includeam eu cu partea pragmatică a discuției,

încât de noi s-a prins porecla că vine ministrul cu computerul lui.

Plecarea în deplasare era un ritual aparte. Eu care nu folosesc alcoolul, asistam la acest ritual. La primele 100 km ne opream și înșiram toate bunurile pe capota mașinii și făceam acest lucru de trei ori până la București. Și Scobioală știa să scoată din fiecare cuvânt câte-o scânteie, câte-o aluzie umoristică, așa întocmai scoteam noi în copilărie scânteii când băteam două bucăți de cremene. Acesta este primul nivel pe care l-am cunoscut. Nivelul al doilea îmi părea mai complicat, știam că rădăcinile lui vin de la un Andrei Scobiola, fost deputat în Sfatul Țării, fost membru activ al Comitetului Ostașilor Moldoveni din Chișinău, fost lider politic în perioada interbelică, iar o altă rădăcină ducea spre marele istoric Alexandru Gonța, și-atunci mă întrebam cum de-a nimerit el într-un guvern cu Sangheli? Probabil în toate lucrurile există enigme și dedesubturi. Și el, fiind membru al guvernului Sangheli, promova o politică absolut românească în domeniul editării de carte.

Am negociat chiar tipărirea manualelor românești la Chișinău, în ideea că o parte de manuale rămân aici, iar restul merg în Țară. Acest proiect ne-a venit pe drumul dintre București și Chișinău – chiar pe podul de peste Prut și între noi l-am botezat proiectul Crăcănel. Tot el a fost omul care m-a scos de la Editura „Universitas”, fiindcă a obținut de la Sangheli, ceea ce nu s-a putut primi de la niciun alt ministru democrat, bani pentru editarea Enciclopediei Moldovei. Am trecut în 1994 la Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi” și într-un an de zile am reușit să pregătim materi-

Pe holul Uniunii Scriitorilor s-au întâlnit Gheorghe Ciocoi, Aurel Scobioală, Ion Ciocanu și Ion Constantin Ciobanu. Martorul evenimentului – fotograful Nicolae Răileanu. Muzeul Literaturii Române din Chișinău

alele pentru primul volum împreună cu Eugen Lungu, Boris Movilă, Nicolae Misail, dar s-a terminat epoca Scobioală, a fost numit director general Gheorghe Mazilu. Care, fără prea multe explicații, în bună colaborare cu Andrei Hropotinschi, au început să saboteze editarea acelei enciclopedii, iar la 16 ianuarie 1995, am fost nevoit să-mi dau demisia. Și-așa, unul dintre cele mai interesante proiecte ale lui Aurel Scobioală, Enciclopedia Moldovei în 4 volume, nu s-a realizat. Banii au fost iroșiți pentru niște cărți neimportante de care lumea astăzi a și uitat, iar Moldova este unica republică fostă sovietică, care după eliberare nu și-a elaborat o enciclopedie nouă. Democrații din tranziție

s-au temut să fixeze momentul trecerii de la o epocă la alta.

Directoratul lui Scobioală a fost scurt, dar vreau să spun că a fost unul foarte interesant și foarte bun, fiindcă nimeni nu poate anula puterea acelei ziceri tradiționale: „Omul sfințește locul”, fiindcă dacă era un om ambițios s-ar fi implicat în toate proiectele editoriale și ar fi provocat un haos, așa cum s-a întâmplat până la el și așa cum s-a întâmplat după el.

El însă își știa perfect locul și acel postulat care afirmă: „E bun șeful care nu împiedică lucrurile să meargă de la sine”, fiindcă este marea artă a omului de-a nu împiedica pe cineva să facă ceva, mai ales, ceva bun.

DESTINUL, CA O NECUNOSCUȚĂ MATEMATICĂ...

Coperta cărții *Anecdote poporane* de Elena Sevastos

Destinul a vrut ca unul dintre numele de referință ale literaturii române să fie legat pe veci de Basarabia și de Chișinău.

SEVASTOS, Elena Odorica (16.V.1864, Cucorâni, jud. Botoșani – 18.III.1929, Chișinău), folcloristă, poetă, prozatoare, publicistă.

A mai semnat: Odorica (*Rândunica*, Iași, 1893; *Soarele*, 1893); *Rândunica* (*Românul*, 1892); Elena D.O. Herat-Sevastos (*Lumea ilus-*

trată, 1894); Elena D.O. Sevastos (vol. *Călătorii prin Țara Românească*, Iași, 1888; *Omagiu Franței*, 1919).

Și-a făcut studiile secundare la Școala Centrală de Fete din Iași (1876-1886). Luându-și bacalaureatul, se înscrie la Facultatea de litere și filozofie a Universității din Iași (1886-1889).

A debutat în literatură încă în anii studenției. A scris versuri, proză, publicistică, piese de teatru. A fondat revista *Rândunica* (1893), care a apărut pe parcursul unui singur an. A mai colaborat la publicațiile: *Convorbiri literare*, *Românul*, *Românca*, *Viața literară* ș.a. Pentru monografia *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ* (1889), a fost distinsă cu Premiul „I. Heliade-Rădulescu” (1895) al Academiei Române. A fost, un timp, soția poetului Artur Stavri (1869-1929). Este mama scriitorului Mihail Sevastos (1892-1967). A decedat la Chișinău, dar a fost înmormântată la Iași, în Cimitirul „Eternitatea”.

Opera: *Cântece moldovenești* (poezii populare). – Iași, 1888; *Călătorii prin Țara Românească*. – 1888; *Povești*. – Iași, 1892; *Anecdote poporane*. – 1893; *Limba română și autorii evrei*. – 1898; *Ștefan cel Mare în Munții Vrancei* (poem dramatic). – Galați, 1904; *Mijloace pentru îmbunătățirea stării poporului*. – 1905; *Pace, înfrățire*. – 1905; *Dreptul tău* (piesă de teatru, în versuri). – 1906.

Mult timp nu s-a putut scrie despre acest nume, dar noile vremi pe care le trăim ne oferă posibilitatea de a reda istoriei ceea ce-i aparține pe drept – Adevărul Istoric.

O INSULĂ SOLITARĂ...

În fiecare toamnă rătăcesc prin hudițele și ulcioarele Chișinăului de altădată, încălzit de un gând tainic și plătând ca speranța unui îndrăgostit. Visez să-l zăresc pe Constantin Stamat-Ciurea așa cum le-a fost dat să-l admire locuitorilor urbei la 1854, când patru furgoane încărcate cu vânători, câini și cutii cu provizii au purces la o uimitoare călătorie prin Basarabia.

De după fiecare cotitură aștept să-mi răsară înaintea ochilor perechile de cai focosi, încetați de drumeție; vânătorii cu pălăriile pe-o ureche și cu glumele izvorând zâmbete pe buze, iar printre ei să zăresc figura sprintenă, licărul șiret al ochilor aceluia care mai târziu va da glas acestei frumoase aventuri întrată în istoria literaturii drept *O vânătoare în Basarabia*. Însoțit de doi prieteni devotați: de Egor Calmuțchi, care este deja cunoscut cititorilor revistei noastre, și de Victor Dicescu, proprietarul moșiei Gălești și tatăl remarcabilului naționalist și om politic Pavel Dicescu. Ei au purces să lupte cu haitele de lupi care la acea vreme făceau ravagii în Basarabia. Acesta era motivul oficial și pentru aceasta au cerut permisiune să intre în posesiile private, în realitate însă cine cunoaște fanatismul vânătorilor ei toți erau mânați de dorul aventurii. De la această minunată escapadă a avut de câștigat numai literatura. Cum ne-am putea noi imagina Basarabia de odinioară, fauna și flora ei fără descrierea exactă făcută de Constantin Stamat-Ciurea. El a fost nu numai un pasionat vânător, el a fost un savant polivalent și acest lucru poate fi ușor depistat la lectura acelei cărți cu tentă ecologică. Efectul acestei experiențe este însă duplicitar după cum mărturisește însăși autorul aventurii: „*Descrierea primei mele ex-*

Scriitorul Constantin Stamat-Ciurea

cursiuni vânătoarești, publicată în anul 1853, a întâmpinat la cititorii din centrul imperiului cea mai călduroasă primire. Rușii din Basarabia, din contra, mi-au arătat față animozitatea lor, găsind, se vede, îndrăzneța încercare a unui mămăligar – precum binevoiesc ei a ne numi – de a umbla pe căile eroilor literaturii lor. Aceași întâmpinare ostilă a aflat-o mai târziu, chiar la

boierii români din Basarabia, comedia mea Cometa de la 1853, prin care biciuim deplorabila educațiune ce se da copiilor noștri, lăsați pe mâinile unor servitori ignoranți.”

Steaua lui răsărise deasupra Chișinăului la 4 mai 1828, la întretăierea străzilor Pavlovkaia și Haralambie (Frunze), un fragment din casa lor s-a păstrat ca prin minune și acolo e amplasată o prăvălioară de șlefuirea și vinderea oglinzilor. În casa cavalerului Constantin Stamati se născuse un băiat, pe care l-au botezat tot Constantin, fie că din dorință de a-l face să semene cu vrednicul poet, fie că mânduitorul penei visa ca tânărul lăstar să-i poarte slava și prin tărâmurile pe unde el nu trecuse. Mama lui era Ecaterina Ciurea, o frumoasă femeie din neamul vestit în epocă a Ciureștilor. De aceea, al doilea nume al scriitorului este, de fapt, numele mamei.

De educarea copilului Stamati ce ocupau doi profesori: un francez și un neamț. Aceștia erau învățătorii lui salarizați, dar mai erau și alți profesori: amintirile contemporanilor și celor ai casei despre faptele de vitejie din istoria Moldovei, despre Alexandru Pușkin, exilat la Chișinău, despre scriitorul Pavel Svinin (1788-1839), care în anii 1815-1816 a locuit în casa lor. Dar parcă însuși orașul nu era un învățător de minune?...

Va rămâne totuși o taină faptul cum tânărul C. Stamati-Ciurea, pentru un asemenea oraș cum a fost Chișinăul, a părăsit fără prea multe regrete marile capitale ale lumii: Paris, Berlin, Londra, Viena... A lăsat parcă într-o altă viață relațiile cu elita mondenă, balurile, teatrele, recepțiile diplomatice și duelurile în schimbul unui orașel de gubernie, care trăia mai mult pe hartă decât materializat în străzi și clădiri.

O fi auzit cu inima chemarea baștinei... Ori poate marile orașe îl oboseau cu urbanismul lor, el preferând libertatea câmpiilor întinse, lătratul câinilor de vânătoare și aerul neprihănit al libertății.

Viața lui a fost un punct de tangență a doi arbori genealogici vechi, boierești, două neamuri moldovenești – Stamati și Ciurea. În virtutea unei ambiții, cavalerul Constantin Stamati a ținut cu tot dinadinsul să-i dea fiului o pregătire aleasă, gășind că cel mai potrivit loc pentru studii e numai Parisul.

S-a cufundat fără teamă în lecturi și discuții, descoperind farmecul științelor naturale, filozofiei, dreptului și, desigur, al limbilor străine. Preocupările lui științifice l-au făcut cunoscut cu savanții de renume Alexander von Humboldt (17 scrisori ale căruia se păstrau în arhiva de la Caracușeni și au ars împreună cu conacul în timpul răzmeriței din 1917), naturalist, geograf și călător german, Dominique François Arago, astronom și fizician francez.

Dar nu numai faptul că vorbea patru limbi și că era savant de o erudiție și fantezie deosebită i-a făcut renume în cercurile apusene. Era o fire romantică, un vestit duelist. Semnătura unui glonț a purtat-o imprimată pe partea dreaptă a feții ca pe un semn de cupaj și vitejie. În timpul unui bal la Paris un conte și-a permis în glumă să mute scaunul domnișoarei care dansase cu C. Stamati-Ciurea. Domnișoara a căzut. Lumea s-a amuzat o clipă, dar cavalerul basarabean, cum era și firesc, a cerut contelui satisfacție la duel care a și avut loc în pădurea Bulonia. Contele era vestit țintași și duelgiu și fiind extrem de trufaș a promis adversarului că-l va ochi în ochiul stâng. La rândul său C. Stamati-Ciurea i-a promis un glonț în inimă și s-a ținut de cuvânt. Contele însă a greșit nițel, glonteile lui a atins fața ceva mai jos mutilând-o din care cauză viitorul scriitor până la sfârșitul vieții a fost nevoit să poarte mustați și barbă.

O vreme s-a aflat încadrat în serviciul diplomatic al Rusiei în calitate de secretar de ambasadă la Paris, Berlin și Londra, dar, în cele din urmă, este numit funcționar cu însărcinări speciale pe lângă cârmuitorul Novorosiei și Basarabiei. În 1853 a locuit la Odesa. A participat la stabilirea hotarului sudic al Basarabiei, gă-

sind rezolvarea unor probleme delicate în actele vechi păstrate în arhivele tatălui.

În 1860 se căsătorește cu una dintre cele mai frumoase femei ale vremii – Maria Fischer von Albach (1839-1899). Din timpurile deja apuse, până la noi răzbat ecourile unor legende despre o conjugare a două inimi îndrăgostite, despre două inimi înnobilate de poezie. Alegearea soției s-a făcut din întâmplare. Cu ocazia terminării construcției conacului a fost dat un bal la care printre altă lume bună a fost invitată și domnișoara Maria, care observând că servirea mesei s-a făcut nu suficient de elegant a încercat să rearanjeze tacâmurile când nimeni nu era prin apropiere. Acest gest al ei însă a fost remarcat de stăpânul conacului care în scurt timp i-a propus să se căsătorească. Au avut zece copii. Și din blânda domnișoară de odinioară n-a mai rămas nimic. Ea a devenit o stăpână autoritară de care se temea toată lumea. Și Constantin Stamati-Ciurea, care a plecat în Franța, unde s-a înscris în legiune ca să meargă în Africa să vâneze lei de atlas, și prietenii lui remarcaseră curajul lui ieșit din comun, în prezența soției devenea ascultător ca un mieluşel. El se temea de caracterul ei și prefera să scrie, căci doar în scris putea să viseze nestingherit și să simtă profunda plăcere a libertății absolute. Așa că datorăm scrierile lui C. Stamati-Ciurea, în primul rând, soției lui Maria Fischer von Albach.

Tinerii aleg moșia tatălui, Caracușeni, drept loc de reședință. Această moșie o moștenise conform legilor Andronache Donici.

C. Stamati-Ciurea dă dovadă de mult spirit gospodăresc: el, **arhitectul**, deprins cu modelele franceze, proiectează un castel în stilul „Ludovic al XIV-lea”. Nepoata lui Maria M. Economu (Stamati-Ciurea) descrie casa care a fost distrusă în timpul revoluției din 1917: „Conacul lui, împrejmuit de terase și verande, se afla în apropierea satului într-un parc imens care ajungea până la un iaz întins. O alee lungă, cu copaci falnici pe margini, ducea spre aceas-

Constantin Stamati-Ciurea, autoportret

tă frumoasă casă, în fața căreia, printre pașiți verzi, parterele aranjate de către grădinari francezi, își etalau masivele de flori și plante cu frunziș viu.

Odaia cea mai somptuoasă a acestei case o constituia un salon spațios, o parte a căruia era construită în relief față de clădirea principală. Lumina zilei pătrundea aici prin cele patru uși-geam, care dădeau spre terase. Mobilierul tapisat cu damasc roșu era aranjat pe covoare moi de culori spălăcite, ce acopereau parchetul.

Un înger cu aripile întinse, sculptat în basorelief, în mijlocul tavanului, părea că privește din orice colț al camerei. Printr-o ușă cu geamuri vedeai luxurianta vegetație a unei grădini de iarnă.”

El, **naturalistul**, cu ajutorul grădinarilor francezi amenajează un parc și câteva sere cu plante exotice și flori rare. El, **astronomul**,

amenajează un mic observator, iar comunicările lui sunt așteptate și bine apreciate în cercurile științifice, el, **cutezătorul**, primul în ținut începe să se ocupe cu descifrarea tainelor fotografiei, el, **medicul**, practică medicina, tratând locuitorii băștinași și pe cei din satele din apropiere, el, **artistul plastic**, se lasă ușor furat de vraja culorilor, iar contemporanii găseau pentru lucrările lui calificativul – excelent! Unele pânze păstrate printr-o minune în colecțiile particulare și, probabil, ar putea fi găsite și expuse drept argument pentru acei ce pun la îndoială mișcarea penelului său. În orice caz, memoria Mariei M. Economu a fixat pentru eternitate fragmente din colecția scriitorului:

„Pe perete atârnau câteva tablouri și portrete de familie în rame cu stratul de aur șters.

Era opera bunicului meu, pentru care pictura fusese în tinerețe una din preocupările sale preferate. Cea mai mare pânză, așezată în mijlocul unui panou, reprezenta un senior galant cu freză, pantaloni scurți și ciorapi de mătăasă neagră, care cânta la mandolină, privind o tânără și frumoasă femeie stând în preajma sa.

Acest tablou, copie a unei picturi celebre, reținea privirile îndeosebi.” [Literatura și arta, nr. 21, 19 mai 1988]

Astăzi noi putem să ne facem o părere despre măiestria lui plastică doar după o fotografie a unui autoportret.

Și totuși, aceste preocupări nu sunt decât niște linii de contur la portretul bravului cavalier. Toată viața l-au măcinat două mari pasiuni – scrisul și vânătoarea. Dragostea lui a fost atât de mare, încât s-a încumetat să le unească între paginile unei cărți – *O vânătoare în Basarabia*, unul dintre primele studii ecologice și economice despre Moldova. Dovada e ascunsă chiar și în aceste rânduri: *„Cu desștelenirea câmpurilor, cu înmulțirea satelor pe locuri odinioară pustii, nu extirparea pădurilor, apoi cu vânătoarea arbitrară de oricine și în orice timp, fără restricțiuni sau vreun regulament, se-nțelege că actualmente vânatul este mai de tot stârpit și o*

excursie vânătoarească nu va aduce nici rezultatul dorit, nici vreo plăcere.”

La exemplul ce se referă la ecologie mai alăturăm și o mostră de gândire economică: *„Călătorind prin Bugeac, nu o dată stam uimit, privind cu admirare la acele colosale cârduri de oi, în turme de la 20 până la 30 de mii de capete, iar cai până la o mie într-o herghelie, prin care zburdau armăsari aduși din Africa și Abisinia, în preț de 10 până la 12 mii de ruble armăsarul. Iar printre oile de Merino, albe ca omătul, cu lână mătăsie, săltau berbeci de angora și Asia Mică, în preț de 300-500 ruble berbecul.”*

Multiplele preocupări trecute prin prisma nobilă a sufletului și îmbogățire cu praful de aur al inspirației s-au așternut pe paginile cărților și manuscriselor lui. Dar poate, mai degrabă, erau niște urme de lumină, caligrafiate de steaua celuia care s-a chemat Constantin de Stamati-Ciurea: *„Dedicându-mă literaturii, n-am vânat glorie sau profit. Am scris pentru că-mi plăcea a scrie.”* [Răsunete din Basarabia, 1988]

Impresionează volumul lucrărilor, domeniile de acțiune, dramele și tragediile eroilor, peisajele descrise cu o măiestrie uimitoare, dar cel mai mult, poate, impresionează un gest făcut la apusul vieții, când el, scriitorul cea scris în patru limbi, și-a tradus opera în moldovenește și a lăsat-o moștenire pentru posteritate: *„Genii renumiți împodobesc altarul patriei cu cununi nemuritoare, cu trofee cucerite în luptă cu dușmanii, cu comori de mare preț. Eu însă, neavând alta nimică, îi aduc lumânărică săracului, ce o lipesc de altarul ei, aprinsă de flacăra unei sincere iubiri. Și dacă invidioșii sacrificatori ai aceluia altar vor găsi de prisos modesta mea jertfă, apoi trimită-i o mică suflare, nefiind nici stea, nici luceafăr...”*

Dacă e să credem până la capăt zicerea mi-
 oritică că fiecărui om pe cer i se raportează o stea și că odată cu stingerea lui și astrul își părăsește locul de pe imensa hartă a bolții, atunci putem spune cu toată siguranța că la moartea lui Con-

stantin Stamatii-Ciurea, produsă la ora 11 seara, la 23 februarie a anului 1898, din constelațiile cerului s-a rupt lunecând spre veșnicii o stea de primă mărime. A fost înmormântat în cripta familiei la Caracușenii Vechi, r-nul Briceni.

În anul morții lui a scos de sub tipar volumul *Răsunete din Basarabia*. În *Introducerea* ce deschide volumul el face o mărturisire de credință care are valoarea unui testament literar: „*Renunțăm autorii Turgheniev și Gogol au descris cu măiestria lor până vastele stepe ale patriei lor. Turgheniev în Memoriile uni vânător și Gogol în Taras Bulba. Aceste admirabile opuri ce le-am citit încă în tinerețele mele, m-au îndemnat să scriu și eu impresiunile mele de vânătoare, săvârșite de mine în tovărășie cu mai mulți amici ai mei, prin Basarabia, patria mea mai restrânsă, începând de la Chișinău și cutreierând stepele bătrânului Bugeac până la gurile Dunării.*”

...Poate că limba din scrierile mele române va face asupra cercurilor noastre literare, mai ales însă asupra supremului nostru areopag literar de pe malurile Dâmboviței, o stranie impresie. N-am putut scrie altminteri. Limba română rustică, precum o vorbește poporul nostru din Basarabia, a fost singurul izvor din care m-am adăpat; nicio școală populară măcar; am fost și sunt o insulă solitară în imensul ocean al slavismului. Mai mult nu zic.

Ofer iubitorilor cititori români în aceste pagini, scrise fără nicio pretenție, narațiunea unei vânătoare prin Basarabia. Doresc ca amintirile mele să dea vânătorilor români, care nu cunosc încă Basarabia, o idee despre bogățiile, ce le-a conținut acest binecuvântat petic de pământ, înainte cu 40 de ani, bogății ce azi sunt dispărute, lăsând în memoria încărunțitorilor băștinași impresia unui vis fermecător.”

Bustul scriitorului Constantin Stamatii-Ciurea, Caracușenii Vechi, r-nul Briceni, 1993

REÎNVIEREA LUI STERE

Constantin Stere

De ce totuși Stere a rămas ca o enigmă pentru oamenii politici și la fel de enigmatic pentru criticii și istoricii literari?

În opera lui politică parcă ar rămâne ceva nespus, nerostit, neaccentuat. Parcă mai este un acord ce mai are a răsună, există o așteptare, o ivire a minunii. Aceeași senzație o au literarii care încearcă să descopere mobilul acestei erupții vulcanice în literatura română care se cheamă *În preajma revoluției*. Cred că politicianul Stere, mai bine zis – conturul lui politic

definitiv, trebuie căutat și descoperit în opera lui literară. Respectiv, germenii literaturii lui sunt răsădiți în preocupările lui politice.

Odată ce politicienii au studiat doar opera politică, lăsând în afară interesele operei literare, ei n-au reușit să sintetizeze adevăratul portret politic al lui Constantin Stere, ci numai l-au conturat și l-au argumentat. Nuanțarea lipsește, este ca un portret în alb-negru, pe când Stere prezintă o erupție de nuanțe.

Respectiv, același lucru s-a întâmplat cu criticii și istoricii literari, care au căutat să-l descopere pe Stere numai în opera lui literară, fără să aibă curajul a privi în ansamblu personalitatea lui. Nu mă refer la studiile în care se trece în revistă activitatea lui politică, ci la faptul că în momentul când a intuit limita evoluției politice, când dincolo de această limită se contura clar eșecul politic, el a făcut o fantastică joncțiune cu literatura. Și în momentul când se părea că omul politic Stere e mort, de fapt în scena opiniei publice se urcă un scriitor de primă mărime, care îl umbrește pe omul politic.

În concluzie, Constantin Stere trebuie privit ca o personalitate integrală. Orice încercare de a-l fragmenta va conduce inevitabil la concluzii neobiective.

Este un paradox că în literatura interbelică, aproape concomitent, au apărut doi mari romancieri: Liviu Rebreanu din Ardeal și Constantin Stere din Basarabia. Două provincii alipite, revenite la matcă, au adus cu ele specificul românesc și problemele cu care s-au confruntat pe parcursul asupririi străine. Era o tematică cu totul nouă pentru literatura română. Unul descria realitățile din Imperiul Habsburgic, celălalt se ocupa de viața basarabenilor din im-

periul țarist. Procesul îndelung de acumulare a conștiinței naționale, până la urmă, s-a afirmat prin conștientizarea propriei valori, unirea Basarabiei, unirea Ardealului, au fost niște procese izvorâte din conștiința poporului.

Vanea Răutu trebuia să vină în literatură, era chipul basarabeianului care primul trecuse Prutul și se integrase în sistemul politic românesc. Era o experiență unică în viața acestui personaj. Și tot ea era o lecție pentru istoria formării României Mari.

În literatura basarabeiană romanul lui Stere a cunoscut un precedent. Mă refer, în primul rând, la romanul lui D.C. Moruzi, adică la romanele lui sociale: *Pribegi în țara răpită* (Iași, 1912), *Înstrăinații* (1910). Concomitent, remarcăm faptul că după romanul lui Stere *În preajma revoluției* a apărut un roman foarte apropiat ca tehnică literară, *Ultimul om de prisos* de Gheorghe Bezviconi, ceea ce demonstrează că în literatura de peste Prut el s-a manifestat ca un fenomen firesc, făcând parte integrantă din mediul în care a răsărit.

În *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* (Chișinău, 1997), criticul Mihai Cimpoi face o observație principială de la care trebuie să pornim atunci când analizăm romanul-fluviu *În preajma revoluției*. Este punctul de pornire pentru a descifra și personalitatea autorului:

„Sunt trei romancieri în romancierul Stere: unul al condiției umane propriu-zise, cel de-al doilea al condiției subumane (al lumii penitenciarelor și satelor siberiene) și cel de-al treilea al condiției supraumane (al firilor morale superioare). Arta romanescă steristă excelează atât în toate aceste trei sfere, cât și în relațiile dintre ele, în așezarea lor în contratema ce dă naștere contrapunctului simfonic.”

Autorul a explicat simplu geneza apariției romanului său:

„– Ce v-a îndemnat să scrieți *În preajma revoluției*?”

– Bătrânețea. Tinerii trăiesc cu nădejdea, bătrânii cu amintirile...”

Însă firea lui complexă nu-i permite să ne dea o relație direct proporțională cu o relatare care parcă se impune de la sine. În alt interviu el parcă s-ar contrazice.

„– Memoriile mele... Nu le pot face. Eu n-am jucat în viața publică un rol așa de însemnat, încât să merit a întreține publicul cu persoana mea. Apoi mai cred că niște memorii cinstite nu pot fi decât acelea care se publică în cincizeci de ani de la moartea scriitorului și de la epoca la care ele se referă. Altfel, memoriile devin niște instrumente de jignire sau de lingușire, niște necuviințe pe care eu nu le pot comite. Chiar Jean-Jacques Rousseau, care spunea despre *Confesiunile* sale că sunt o carte cu care se va duce «înaintea lui Dumnezeu», nu s-a putut sustrage de la unele aprecieri defavorabile...”

Așa că memoriile eu nu voi scrie...” [O istorie autobiografică. În: *Romanul românesc în interviuri*. Antologie de Aurel Sasu și Mariana Vartic. București, 1988, vol. III, (R-S), partea II]

Dar, pe de altă parte, dacă ne gândim bine, acceptăm ideea că o asemenea experiență unică de viață nu se putea pierde fără urmă în neant. Ea venea în contradicție chiar cu principiul său împrumutat, ca postulat, de la Kant: „*Nicio picătură de energie morală nu se pierde în univers.*”

Atunci, evident că C. Stere nu putea să nu-și scrie memoriile, în el sălășluia duhul mărturisirii, dar spiritul lui opozant nu putea proceda direct, rectiliniu și formula de roman a fost salvatoare.

A merge în pas cu timpul ori poate chiar înaintea lui – acesta era crezul lui. Memoriile publicate peste 20-50 de ani ar fi produs o explozie fără participarea memorialistului, el însă era curios să cunoască rezultatele, să verifice efectul imediat al celor scrise.

Așa a apărut romanul *În preajma revoluției*. Ion Codreanu este unul dintre martorii care confirmă caracterul autobiografic al romanului:

„Sunt și eu descris de către Stere în unul din cele opt volume masive, care compun romanul neterminat sub titlul *În preajma revoluției*.

Eu figurez sub numele de Ioniță Cornea. Când l-am văzut pe Stere ultima oară, bolnav greu, la sanatoriul «Regina Maria» din București, mi-a spus cu o voce slabă: «Moș Ioane, tocmai când trebuie să te descriu mai bine pe Dumneata și viața Dumitale, în volumul al nouălea, iată că autorul moare și nu poate să-și termine lucrarea.» I-am răspuns: «Constantin Egorovici, tu nu vei muri și nici nu trebuie să mori», amintindu-i de o nuvelă a lui Anton Cehov, care avea drept subiect îmbolnăvirea unui scriitor care nu-și poate termina opera începută și, de pe patul suferinței, s-a rugat lui Dumnezeu să-l facă sănătos, ca să-și termine lucrarea. Dădeam a înțelege prin aceasta că se va face și dânsul sănătos. A dat însă din cap, având aerul să spună că-și cunoaște boala și știe că nu are leac.» [R. Marent, *Cu moș Ion Codreanu, despre Constantin Stere. Amintirile lui Ion Codreanu despre Constantin Stere. În: Viața Basarabiei*, 1939, nr. 4]

„– Și totuși, Răutu nu sunt eu! – afirma categoric C. Stere. – N-am avut roman cu Ilenuța, nici soția mea n-a murit.

Vanea Răutu era un revoluționar rus. La întoarcere din exil în Basarabia, el găsește decăderea gospodăriei moșierești și înlocuirea elementului dinainte cu elementul venetic, arendaș-armean...

El trece în România și parcă cade pe o nouă planetă: totul e altfel...

Va urma răscoala țăranilor în România, suprimarea ei... războiul mondial. După război Răutu moare, împușcat de patrioții români.

Dictez într-o lună un volum de roman. Dacă voi trăi, în trei-patru luni îl voi termina.

– Rolul în războiul mondial era mult mai complicat...

– Eu sunt român; tatăl meu nici nu vorbea rusește. Răutu însă era revoluționar rus, lupta împotriva imperialismului rusesc și nici

într-un caz nu vroia să meargă alături de Rusia țaristă, văzând în distrugerea ei victoria idealului său. Deși educat în Rusia, era cetățeanul lumii!” [*Constantin Stere. Impresii În: Din trecutul nostru*, 1934, nr. 7-8, material neșemnat, dar scris de Gheorghe Bezviconi]

L. Leoneanu, unul dintre stenografi care au participat la înregistrarea textului romanului, dictat de către autor, care avea senzația că se află la catedră, consemna într-un interviu:

„... D. Stere mi-a dictat *Preludiile*.

...Plimbându-se prin casă, la început nervos, sub năvala ideilor, vedeam cum fața i se înseninează cu încetul, accentuând din ce în ce în expresie inspirația. Prima frază pornea mai greu, celelalte urmau apoi ca un cântec prins în siguranța glasului unui artist...” [*O istorie autobiografică*, op. cit.]

Pornit de pe tărâmul memorialisticii, trecut treptat pe tărâmul ficțiunii, rătăcind adesea prin lumea satiricului și a șarjei, acest roman totuși ne aduce în față o impresionantă galerie de personalități reale, care au existat aieva. Descifrarea personajelor și găsirea corespondențelor reale a fost preocuparea cititorilor chiar din momentul apariției primului foileton din roman și continuă și astăzi.

Gheorghe Bezviconi scria în articolul *Vanea Răutu la Liceul Regional*: „Acum 70 de ani Vanea Răutu sosește la Chișinău. Totuși, autorul, născut abia în 1865, povestește întâmplările de mai târziu, când el însuși devine elev al Liceului Regional.

Educația sa, ca și a majorității copiilor de boiernași de pe vremuri, începe la pensionul pastorului R. Phaltin, la care Răutu face cunoștință cu viitorii săi profesori liceali: Ivan Feodorovici Kemritz (l. franceză), Adolf Friedrihovici Wintzgerode (l. germană) și Ivan Semeonovici Livițki (la dl Stere zis: Malcen-co), cunoscut poet ucrainean, profesor de limba rusă.

La Liceul Regional („B.P. Hasdeu”) dl Stere studiază, împreună cu regretatul Gh. Const.

Constantin Stere împreună cu secretarul său literar
L. Leoneanu

Grossu (Sașa Lungu), venerabil notar, decedat în 1932, și pe a cărei soră autorul o ia de soție.

Petrea Stan este Petre Stanevici, fratele magistratului F.M. Stanevici. Stan, suferind de oftică, moare în 1886. Coleg cu ei mai era venerabilul Andrei Hrist. Gheorghiu, decanul baroului din Chișinău.

Director al liceului, între anii 1881-1904, era Vasile Lvovici Soloviev, care figurează sub numele de Orlov. Tipurile profesorilor negativi: Șimanski (l. rusă) – Alexandru Nikiforovici Șimanovski, mai apoi vicedirector al băncii orașului din Chișinău; Scaenitz (l. latină) și Slovic (l. greacă) – ar trebui să fie slavii din Austria, Lavrentie Mateevici Lescovetz, licențiat la Viena, și Frantz Iacovlevici Rebetz, supus austriac. Însă, după afirmația autorului, prototipul lui Slovic era profesorul Lașcu... [Din trecutul nostru, 1934, nr. 7-8]

De la apariția romanului în foiletoane, în 1931, și până în zilele noastre continuă discuția

despre gradul de ficțiune și de memorialistică care se conține în roman și cine prevalează. Una este clar: ieșenii s-au supărat pe autor pentru descrierea Ciubăreștilor în care ei au recunoscut urbea lor. Iar criticii care întotdeauna au bune relații cu realitatea imediată au și întocmit liste de personaje care pot fi ușor recunoscute: Vasile și Sica Credință = Ion și Sofia Nădejde, Vasile și Margot Gârlă = soții Baltă, Ciorbadgioglu = G. Ibrăileanu, A. Vădrășcan = D. Pătrășcanu, Raul Dionide = Georges Diamandy, N. Șoltuz = N. Quinezu, Al. Temistoclide = Al. Philippide, Jean Lascaride = I. Cantacuzino, Gherasie Bivolaru = Al. Bădăru, Aurel Cernea = Dim. Grecanu, Demetru Jonea = N. Gane, D. Crăsneanu = Ionel Brătianu, Knix = Leopold Hax, Ilie Turcu = Ion Botez, Sidonia Alexe = Izabela Sadoveanu-Andrei, Gh. din Suceava = Gheorghie din Moldova, M. Pădureanu = M. Sadoveanu, Gr. Popologeanu = G. Topârceanu, Dionisie Partenie = M. Sevastos, M. Nastia = M. Pastia, Gh. Chiriuță = Niță Pițurcă, Gh. Războiu-Vrâncianu = C. Dobrogeanu-Gherea, Bran Caroiț = V. Morțun, Toni Baclava = Toni Bacalbașa, Miron Osmanli = I.L. Caragiale, Cristophor Arghir = N. Iorga, Nitză Vasilescu = Take Ionescu, T.T. Fluor = P.P. Carp, Carol Peters = Petre Poni, Filip Dresu = N. Fleva, Petre Rășinar = Octavian Goga, Anibal Ionescu = Stelian Popescu, Mircea Ionescu din Argeș = Barbu Ștefănescu Delavrancea, Octavian Petrovici = Aurel Popovici, Leonida Cipacea = Eugeniu Carada, Ipolit Mircescu = Titu Maiorescu, Nazarie Mreană = Gh. Panu, Hariton Spirescu = Spiru Haret etc. etc. [Din cărțile: Z. Ornea. *Viața lui C. Stere*, vol. 2, 1991; C. Stere. *În preajma revoluției*, 1991]

Romanul a rămas neterminat și autorul a luat cu sine destinul eroilor. Totuși, epilogul romanului a fost salvat printr-un miracol.

Aurel Ștefanelli a fost fiul lui Theodor Ștefanelli, prietenul și colegul lui Mihai Eminescu. Soarta a făcut ca el să ajungă primar al Sorociei, de unde, la începutul lunii august 1940, a fost arestat.

În fișa lui biografică, completată la NKVD și inclusă în dosarul nr. 1038 deschis la 30 iunie 1940 și încheiat la 9 septembrie același an, ne mărturisește mai multe curiozități, dar pe noi ne interesează îndeosebi două momente: data nașterii – 1 ianuarie 1891 – și faptul că la rubrica profesiunea a scris avocat, iar la punctul următor, prin care era întrebat de locul serviciului, a răspuns: primar al orașului Soroca și apărător.

Deci, dintre toate posturile pe care le-a ocupat, Aurel Ștefanelli a preferat să se menționeze numai două, deși a activat în Parlamentul țării (1932-1933), a fost și prefect de Soroca (1938).

Cum era și firesc, în acea vreme mult polarizată a făcut parte din două partide. Din 1931 până în 1938 a fost membru al Partidului Național Țărănesc, iar din 1938 – al Partidului Renașterii Naționale.

Istoria acestei biografii are niște răsuciri clasice. Avocatul Aurel Ștefanelli, membru al Partidului Național Țărănesc, a apărut în procese comunistii, dar ei n-au ținut cont de gentilența lui și l-au băgat în gulag.

Astfel, fostul primar și potențialul scriitor s-a pomenit în Siberia, în Ivdel-lag, unde la 31 ianuarie 1945 i-a fost cusută în dosar ultima filă cu nota nr. 56819, care spune că la 30 ianuarie 1945 Aurel Ștefanelli a murit.

Este important faptul că în cazul prietenului său Roman C. Stere, Aurel Ștefanelli a procedat foarte corect, salvând pentru posteritate epilogul romanului lui Constantin Stere *În preajma revoluției*.

Îndemnat parcă de un resort interior, el publică în revista *Viața Românească*, nr. 4-5 din 1937, un material literar deosebit de valoros, cu un comentariu la obiect.

„În numărul din urmă al *Vieții românești*, închinat în întregime memoriei lui C. Stere, a apărut un articol datorită bunului meu prieten Roman C. Stere în care acesta publică sfârșitul romanului *În preajma revoluției*, așa cum l-a schițat grăbit defunctul C. Stere în câteva cuvinte și câteva note fugare cu creionul. Simțea

că se apropie, nemilos, sfârșitul, care nu-i mai dădea răgazul să închege în roman materialul abundent ce urma să formeze volumul 9 și ultimul din seria romanelor sale.

Cred că aduc o contribuție prețioasă publicând aici *Epilogul* vastului roman social, așa cum mi l-a comunicat Roman C. Stere la scurt timp după moartea regretatului său părinte.

Trimisesem prietenului meu o scrisoare de condoleanțe, în care, între altele, îl rugam să-și ia sarcina de a da o formă definitivă și de a publica manuscrisele, ce, desigur, au rămas în urma lui C. Stere.

Făceam acest demers știind că Roman Stere are talent de scriitor și că numai o modestie dusă la exces sau un spirit exagerat de autocritic au împiedicat manifestarea sa pe terenul literaturii românești, tot așa cum știam că numai la insistența unui consacrat scriitor român el a consimțit să publice câteva schițe bune, sub pseudonim însă.

Răspunsul la demersul meu este scrisoarea de mai jos a lui Roman C. Stere.

Cer iertare bunului meu prieten pentru această indelicatete de a publica scrisoarea fără a-i avea consimțământul.

Multă vreme am vrut s-o țin numai pentru mine, ca un document prețios și ca o dovadă de afecțiune din partea lui.

Este un crâmpei rupt din sufletul său și nu ar trebui tocmai eu să-l divulg.

Îmi dau seama că pentru mine această scrisoare aduce lumini vii în ultimele momente de creație ale lui C. Stere.

Încheierea dramatică a operei marelui dispărut trebuie să devină bun comun al tuturor admiratorilor săi.

De aceea, cu strângere de inimă, dar și cu conștiința împlinirii unei dorinți, public aici scrisoarea:

«Dragă frate Aurel Feodorovici,

Am lipsit vreo zece zile de acasă și la întoarcere am găsit scrisoarea cea bună pe care mi-ai trimis-o. Îți mulțumesc.

Am să-ți răspund, începând de la coada scrisorii.

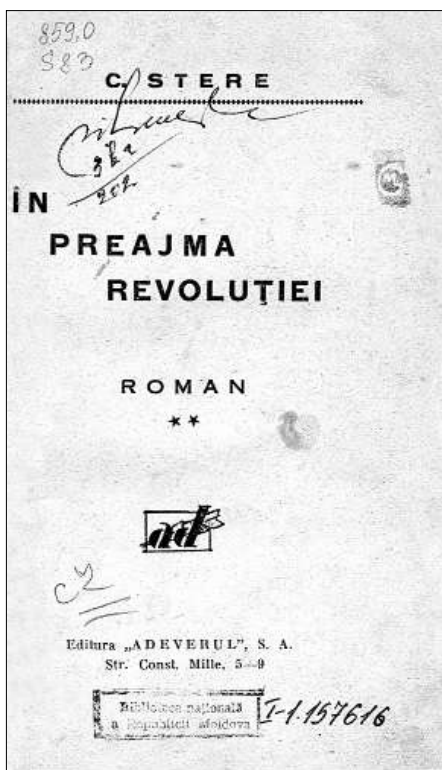
Închipuiește-ți că patru zile înainte de moarte, bătrânul a avut același gând ca și Mata. A chemat pe doctorul care îl asista și l-a pus să scrie pe o bucată de hârtie, pentru că el nu mai putea mâinii condeiul: «Manuscrisele mele să le ieie băiatul meu cel mai mare și să vadă ce poate scoate din ele.»

Această încredere m-a mișcat, cum poți să-ți închipui, până într-adânc. După moarte am căutat cu toții, cei de aproape, manuscrisele și, spre surprinderea tuturor celor pentru care voința lui a fost un lucru sfânt, nu am putut găsi nimic din materialul pregătit în vederea volumului ultim, deși auzisem că avea un capitol în întregime scris, iar lui Gică, fratele al doilea, îi spusese că avea gata cam un sfert din volum. Ce s-a făcut cu acest material, până acuma rămâne un mister.

Cu vreo trei luni înainte de moarte, într-o zi când suferințele se arătau mai îndurătoare și bătrânul începuse a spera din nou că-și va putea termina volumul al nouălea, dar mai avea destulă speranță că va putea pune pe hârtie epilogul proiectat, m-a chemat și mi-a schițat planul acestuia.

Iată, aproape neschimbate, vorbele lui din *Epilog*:

«Au trecut mulți ani de când nu mai există Ion Răutu. A fost uitat de toți. Numai ideile pe care le sămănase și lozincele aruncate de el în luptă își croiesc drumuri cotite și din când în când izbucneau la lumină în unghere răzlețe de țară. Dar de ființa lui fizică nu-și mai aducea nimeni aminte.

Coperta romanului *În preajma revoluției* de Constantin Stere

Și numai într-o seară de toamnă, nepoții lui Ion Cornea din Năpădeni, care își făcuseră obișnuința să urmărească pe bătrân pretutindena prin gospodărie, cotrobăind printr-un cotlon, au scos la iveală un pietroi de formă ciudată și un hârb de mărime neobișnuită.

Nici Ion Cornea nu mai știa de unde le avea, dar, zgândărit de întrebările copiilor, se așează pe prispă și, privind asfințitul, prinse a descâlci firele amintirilor.

Își mai aduse aminte că petroiul și hârbul acela nimeriseră la el de când cu vânzarea celui din urmă petec din moșia Răuteștilor.

Își mai aduse aminte că mai avea ceva. Și, scotocind

pe o grindă din casa veche, găsi o carte colbăită.

O scutură de stâlpul prispei și o deschise.

Pe întâia pagină desluși o însemnare de mână, cu slovele spălăcite de vreme: «Nicio picătură de energie morală nu se pierde în zadar!» Și dedesubt o semnătură îndesată.

Moș Ion închise o clipă ochii și, dintr-odată, din străfundurile amintirilor, i se înfățișă năvalnic un chip de luptător: Ion Răutu.»

Frate Aurel Feodorovici,

De câte ori îmi rememorez acest epilog, mă simt cu totul zdruncinat. Cred că ți-am răspuns la scrisoare. Mai mult nu mai pot continua.

Cu dragoste,
R.C. Stere»”

Conștient că va reveni pe soclul pe care îl merită, recunoscând doar un singur judecător onest și obiectiv – propria-i conștiință, C. Stere a scris profetic, parcă vizând generațiile noastre.

UN FILOZOF – POET

Mai mult filozof decât poet, mai mult gânditor decât publicist, Victor Teleucă (19.01.1933, s. Cepeleuți, jud. Hotin – 12.08.2002, Chișinău) va rămâne în epocă o personalitate inconfundabilă.

L-am cunoscut târziu, l-am apreciat și mai târziu și simt o vină pentru timpul care curge prea repede. Fiindcă am discutat prea puțin problemele filozofiei existențiale, fiindcă am făcut schimb de prea puține cărți și ne-am oferit unul altuia prea puține rânduri pentru lecturi.

A fost omul care a mers de la sine înapoi spre sine. Dincolo de traiectoria cunoscută –

oficială – a avut orbita lui secretă și regretul că prea târziu a început să fie preocupat de problemele veșnice ale omenirii. Că ele doar, aceste probleme, reprezintă veritabila moștenire a omenirii, restul este o apă și-un pământ.

S-a dus dintre noi prea devreme și întrebările pe care și le-a pus au rămas fără răspuns, poate și cum trebuie să fie, să vină alții din urmă, să-și spună din nou aceleași întrebări și să caute răspunsurile lor.

V. Teleucă a plecat, iar eu am rămas cu senzația că el a fost mai mult filozof decât poet, că a fost mai mult gânditor decât publicist.

Victor Teleucă la vernisajul expoziției elevilor Liceului „Igor Vieru”.
Casa Cărții „Mitropolit Petru Movilă”. Anul 2000

A PLECAT LA CELE VEȘNICE CONUL VASILE...

La numai câteva zile după ce și-a scris pe răboj al 82-lea an de la naștere, pe neprins de veste s-a prăbușit un stâlp al literaturii noastre.

Vasile Vasilache ne părea același, neschimbat, începând de la prima carte *Trișca*, tipărită în 1961, și până la una din ultimele cărți *Elegie pentru Ana-Maria* (1983), *Navetista și pădurea* (1989).

Ne-am deprins cu vorba lui șagalnică, ce venea dintr-o mare răbdare de-a nu vorbi pripit și de-a nu regreta cele spuse. O dragoste pentru cuvânt cum a avut-o Vasile Vasilache mai rar se întâlnește – și pentru cuvântul rostit și pentru cuvântul scris.

Cu toate acestea, el a reușit să dea lumii esența esenței, să facă mărturisirea de conștiință prin romanul *Povestea cu cocoșul roșu*. Toată natura basarabeanului, toate aspirațiile și îndoielile lui, toată drama existenței între două maluri de râuri – Prut și Nistru – au fost expuse cu migală, cu teamă, cu curaj, cu sacrificiu, cu îndoială și cu speranță. Și a avut dreptate, căci o literatură întregă s-a format pe baza acestor sentimente, pe care autorul le-a semănat printre rândurile acestui roman.

S-a schimbat epoca, dar eroii cinstiți ai lui Vasile Vasilache vor rămânea în literatura română cu fizionomia proprie, cu caracterul neștirbit întru tocmai cum a fost și creatorul lor. Era un enciclopedist deghizat, un om de-o curiozitate mai rar întâlnită și care, ca și un copil, își punea mereu întrebări și tot el era acel care căuta răspunsuri.

Mă suna pe neprins de veste ca să mă întrebe ceva și dacă nu aveam răspunsul prompt, discuția noastră se transforma într-o căutare. Era o plăcere să-i urmărești firul gândului și nu

Prozatorul Vasile Vasilache

se supăra când îl întrerupeai sau aveai o altă opinie. Avea o democrație înăscută pe care o au doar înțelepții. De aceea, am și pus în capul acestui necrolog cuvintele de adio, fiindcă odată cu el pleacă un mare Domn și un mare Înțelept – Vasile Vasilache, care de acum încolo ne va lipsi și salvarea noastră vor fi doar cărțile care rămân în locul lui, gata pentru un dialog sincer și profund...

UN DESTIN MUTILAT

În literatura noastră nu cred că este un destin mai dramatic, mai tragic chiar ca cel al lui Ion Vasilenco. Sunt oameni pe care soarta îi pune nemilos la încercare și le compune cazne peste cazne ca să se vadă, ca să se convingă – vor rezista ori nu? O personalitate cu asemenea dimensiune a destinului a fost Ion Vasilenco.

Originar din Pașcani, din orașelul pe care l-a cântat atât de frumos Mihail Sadoveanu, născut la 20 ianuarie 1926, Ion Vasilenco a murit la Chișinău la 13 martie 1977. Între aceste două cifre există destinul unui savant care de la bun început a promis foarte mult. Rămas în Basarabia după război, își face studiile la Universitatea de Stat, doctorantura la Institutul de Literatură „Maxim Gorki” din Moscova și în 1956 susține teza de candidat în științe, adică de doctor. Individ foarte capabil, el chiar din debut s-a remarcat ca un savant cu un potențial extraordinar de mare și pentru studiul filologic, și pentru studiul literar.

Dicționarele moldo-rus și rus-moldovenesc, apărute la Moscova, au fost redactate în mare parte de Ion Vasilenco. Și tot el a fost omul care a scris în colaborare *Istoria literaturii moldovenești* (vol. I, 1958), a îngrijit și a editat edițiile lui Alecu Russo: *Opere alese* (1955) și *Izbrannoe* (1959).

Și atunci când se părea că în fața lui se deschide o carieră literară greu de pus la îndoială, viața i-a aruncat un delicat obstacol de încercare, o verificare foarte grea pentru un om onest, cinstit cum era Ion Vasilenco.

Erau anii dezghețului hrușciovian și în acei ani se încerca reabilitarea (în măsura în care se putea) literaturii române și, desigur, a literaturii interbelice. Unii savanți se apropiau

Ion Vasilenco

foarte modest de aceste teme, preferând să nu-și riște viitorul, știind prea bine că oricând politicul poate servi niște surprize neașteptate. Și ceea ce era bun ieri, astăzi nu mai este. Și ceea ce era valoros ieri, azi tot nu mai este. Și din contra: tot ce ieri am neglijat, astăzi a revenit în prim-plan.

Cine s-a aventurat să riște, a greșit. Pe-deapsa a fost cea mai cruntă posibilă. Un Ion Gherman, un Ion Vasilenco pentru totdeauna

au fost trecuți în umbra istoriei din cauză că au încercat, au năzuit să dea o interpretare obiectivă literaturii basarabene.

Ion Vasilenko a publicat în revista *Cultura Moldovei*, la 17 ianuarie 1963, un material intitulat *Constantin Stere*. Era convins că acest mare autor de proză, că acest fondator de publicații literare, născut în Basarabia, nu putea să rămână un necunoscut. El trebuia prezentat tinerei generații care venise în literatură, fără cunoașterea lui Stere era imposibil să-ți faci o opinie obiectivă despre literatura română și despre autorii basarabeni.

Citit astăzi, articolul lui Ion Vasilenko este unul aproape nevinovat, pe când în acei ani ai dezghețului hrușcirovian, articolul lui a fost calificat drept o diversiune ideologică, drept o încercare de a submina, de a demola fundamentul noii literaturi sovietice, o încercare de a revizui istoria literaturii moldovenești.

Nu avem acces la aceste arhive, deocamdată nu avem acces, dar suntem siguri că vigenții care au scris referințe la acest material, erau tot colegii lui Ion Vasilenko, scriitorii, savanți, ziariști. Reacția autorităților exprimată prin pana unor comuniști dogmatici, preinși savanți cum era Iosif Varticean, n-a întârziat să vină și a fost una nimicitoare. Acesta a publicat un articol tot în *Cultura Moldovei*, la 21 aprilie 1963, și chiar din titlu se vede atitudinea față de tema abordată: *Mai multă maturitate politică și răspundere cetățenească*. În felul acesta tema *Constantin Stere* a rămas închisă încă pentru aproape trei decenii.

Deși în articolul lui Ion Vasilenko se conțineau niște sugestii principiale, necesare generației artistice care se afirma; mă refer la generația Druță – Vieru în literatură, generația Ungureanu în teatru, generația Grecu în artele plastice, generația Loteanu în cinematografie. Aceste principii, expuse prudent, deoarece au fost trecute prin lupa cenzurii, sunt valabile și astăzi și ne mărturisesc despre un curaj deosebit al autorului:

„Foarte prețioase pentru istoricii literari sunt și vederile lui C. Stere cu privire la literatură și artă. Privind arta ca o «manifestare a vieții sociale», scriitorul subliniază și caracterul ei de clasă. El combate teoria «artei pentru artă», arătând că arta nu poate fi fără tendințe sociale și declarând deschis: «Noi ne luptăm contra unei teorii false, care sub firma «artei pentru artă» încearcă să ne treacă niște tendințe sociale foarte bine pronunțate și asupra mirosului și culorii cărora nu mai încapе îndoială; și știm foarte bine, în același timp, că în realitate «arta pentru artă» e un mit, o nălucă, născocită de cei care ar vrea să eternizeze actuala stare de lucruri, cu întreaga-i clădire a noțiunilor de bine, frumos, drept etc.»

Punând întrebarea «Cum trebuie să fie limba literară și ce e de făcut pentru ca să fie cum trebuie?», C. Stere sublinia că ea trebuie să fie îndestul de bogată pentru a putea «îmbrățișa întregul material cultural și intelectual al omenirii, fiind în același timp «*potrivită cu legile și spiritul limbii*» naționale.»

Dorința de parvenire și marea lașitate, defineau carierele multor pseudosavanți, pseudopubliciști de atunci. Lovitura aplicată lui Ion Vasilenko fusese atât de puternică încât el s-a pomenit la ospiciu, la casa de nebuni.

Este o mare nedreptate, este o mare cruzime în încercarea de a opri o mare personalitate să se realizeze, să-și descopere plenar potențialul și să dea lumii ceea ce se poate da.

Cazul lui Ion Vasilenko este cazul omului căruia i s-a luat șansa, căruia i s-a substituit destinul. El a reușit să publice și după 1959, *Schiță asupra istoriei literaturii sovietice moldovenești* (1963), *Din trecutul literar și cultural al poporului moldovenesc* (1969), dar marea invidie a fost acel virus ascuns care i-a distrus personalitatea.

La începutul anilor '90, tot pe timpul când eram director la Muzeul Literaturii, la Chișinău a sosit sora lui Ion Vasilenko, o femeie energică, convinsă că foarte talentatul ei frate

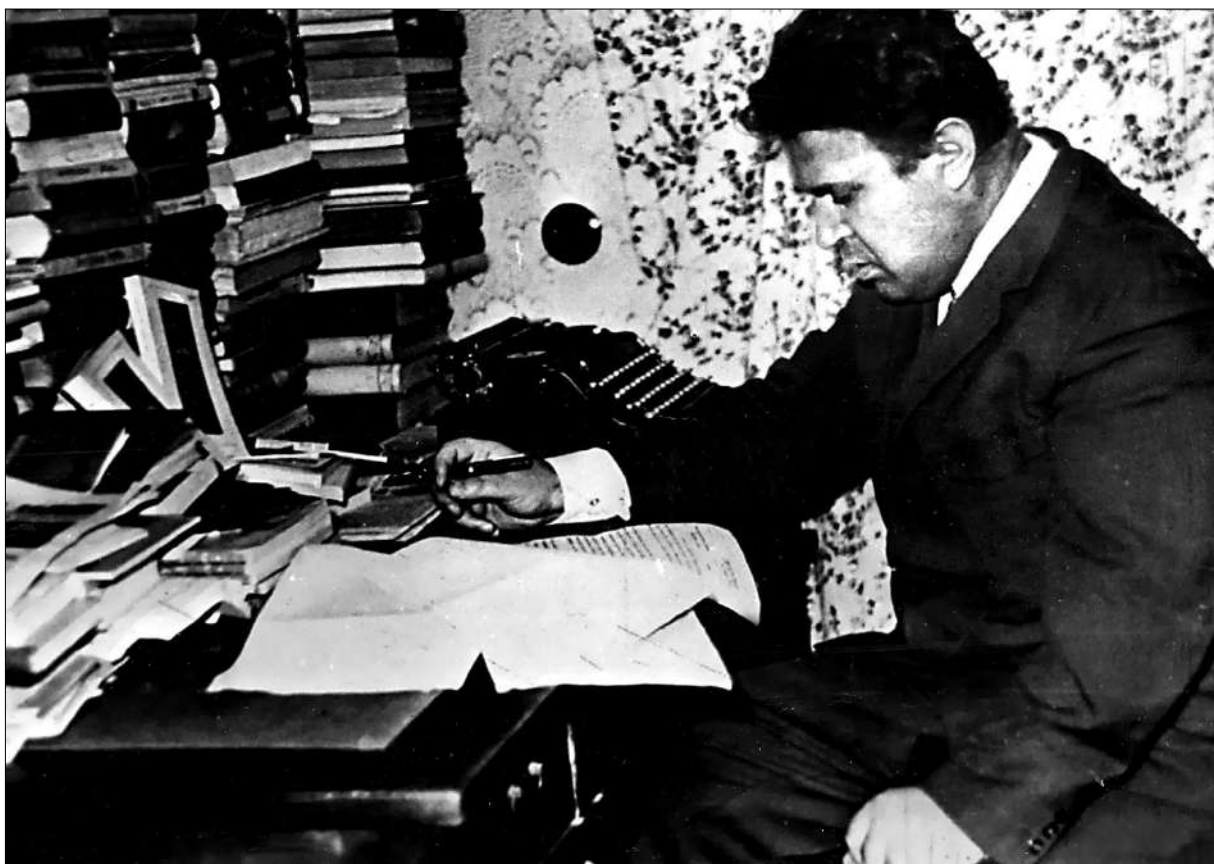
a fost victima unor intrigi, că a plecat prea devreme în mormânt și că este o mare nedreptate ca el să rămână un anonim într-o literatură pentru care a făcut tot ce i-a stat în puteri. Din tot ce-am reușit să realizăm atunci, la insistența surorii lui a fost doar instalarea unei plăci comemorative pe casa în care el a locuit. A fost un gest frumos de reabilitare, dar un gest insuficient pentru a-l readuce în circuitul mare al literaturii.

Istoriile de astăzi se limitează doar la câteva rânduri în care pomenesc anii nașterii și morții și lucrarea despre Alecu Russo, uitând că volumul I al *Istoriei literaturii moldovenești* a fost o ediție extrem de îndrăzneță în care pe lângă clasicii recunoscuți au fost prezentați și autori la care mai târziu nu s-a mai revenit ori

s-a revenit foarte sumar: Zamfir Arbore, Alexei Mateevici, Sergiu Victor Cujbă ș.a.

Sunt convins, un istoric literar al viitorului, o să revină la destinul lui Ion Vasilenco și o să încerce să-i descifreze curajul, să-i aprecieze opera și poate să-i numească pe acei care au avut impertinența să-l arunce în ghearele poliției secrete, prefăcându-l pe un savant potențial intelectual select într-un anonim.

Există în destinul cărturarilor basarabeni o legătură directă între hotărârea de moment, decizia subită și mersul roților de tren. Sub roțile unui tren și-a terminat viața un cărturar excepțional, Alexandru David, și tot sub roțile necruțătoare ale unui tren din gara Visterniceni a pus ultimul punct din destinul său istoric și criticul literar Ion Vasilenco...

Ion Vasilenco măcinat de boală

UN POET VRĂJIT DE FORMULE

A surprinde în rândurile unei poezii chipul complex sau, mai bine zis, lumea interioară atât de complexă a unui om precum a fost Ion Vatamanu este un mare risc. A fost poetul care și-a construit poezia cu modelul clar al formulelor chimice, pentru a avut două mari pasiuni pe care le-a împăcat cum n-a putut-o face la noi nimeni altul. Poate că a avut străluminarea minunatului poet și matematician Ion Barbu, care n-a vrut să părăsească tărâmul miraculos al matematicii în favoarea poeziei și n-a vrut să părăsească poezia în favoarea formulelor matematice.

Ion Vatamanu a adus în literatura noastră suflarea științelor exacte la un moment de grea cotitură, când venise dezghețul hrușciovian și în toată Uniunea Sovietică se discuta aprig cine vede mai bine viitorul, cui aparține acest viitor. Vor învinge fizicienii care pe atunci

erau în mare vogă, fiindcă descătușaseră atomul, creând bomba de hidrogen, ori liricii, care credeau că numai frumosul poate salva lumea, care erau convinși că numai frumosul poate oferi o șansă de supraviețuire umanității.

Ion Vatamanu a venit ca o tangență, ca un punct de întâlnire a fizicii și liricii.

Poetul Constantin Rusnac a mers ca un detectiv pe urmele acestei confruntări interioare, acestei lupte permanente, acestei căutări de sine și spre mare a noastră satisfacție a reușit să ne descrie cu lux de amănunte toată drama acestei confruntări. Convingător, bine argumentat, stăpânind toată gama de titluri și formulări specifice lui Ion Vatamanu, acrostihul construit ca un turn, amintind nu numai de opera poetului Ion Vatamanu, ci chiar și de ființa lui fizică, care astăzi ne lipsește.

ION VATAMANU

Inima-i *cu păsări în priviri,*
culese-n „*Basmaua*” de-acasă, a
Impărțit-o cu sufletească
dăruire.
Ocnaș al facerii –
benevol prizonierat –,
Obsedat a fost de două patimi,
cum bobul între pietre-i măcinat:
Navigând prin iamb,
troheu, dactil,
Nopti în șir
da versului
sclipire,

cu
 Verdele din frunză chemându-ne-n spre datini;
 Valid,
 ca printr-un
 Atrium intra în zi-n valențele
 chimiei,
 Ardent cioplind formula seacă,
 cu migală, și
 Totul pentru el se transforma
 într-un
 Teluric zbor pornit din *dorul de părinți*,
 de grai, de glie, de pământ, *de țară*.
 Amintindu-ne de *inima lumii*
 care-ncepu să-l doară,
 Avertizându-ne prin strofa-i ce vibrează
 neliniște,
 Murea zi de zi în cuvânt
 ca pasărea-n bobul din
 Miriște, pentru-a se naște dinnou într-un cânt –
 răspuns la strigătul disperat al acestui pământ.
 A încercat a scoate prin *neodihna cuvintelor*
 lăstari din rădăcini cu sevă
 Ancestrală, ca să aibă unde chema păsările,
 să-nprimăvărească țara.
 N-a murit...
 Poetul care vru să sădăm soarele-n
 Noi, să-l picteze în cuvinte, ca drumul acasă
 să nu-l dăm uitării, mereu să-l ținem minte,
 Uite-l, în zare..., *bătut de dor în ținte*,
 a închis doar ochii, să viseze, și
 Undeva, *de-acolo, din vecie*,
 mai are-a spune
 și a scrie...
 P.oetul n-a murit...
 el a plecat neîmpăcat
 P.e urmele strămoșilor în ceruri, ca-n povești,
 cu
 S.ufletul rănit încă de-atunci, din anii patruzeci,
 de
 S.ârma cea ghimpată, îndrăgită numai de rugină,
 ce trasă-a fost hain prin dulcea lui (si-a noastră)
 cu iz de mărar grădină
 a neuitatei case părintești.

Dacă cândva se va întocmi o ediție a scrierilor lui Ion Vatamanu cred că toate prefețele posibile ar putea fi înlocuite prin una singură, prin acrostihul lui Constantin Rusnac pe care-l găsesc ca pe o cheie nemaipomenită pentru opera și omul Ion Vatamanu.

L-am cunoscut îndeaproape pe poetul Ion Vatamanu în momentul lui de glorie. Era parlamentar, era unul din cei doi conducători ai revistei *Glasul* și eu, angajat ca redactor, participam la elaborarea acelei reviste de mare autoritate pe atunci. Și dacă Leonida Lari prin felul ei aprindea spiritele, Ion Vatamanu prin

calmul lui olimpic le domolea și publicația avea numai de câștigat din urma acestei sincere colaborări a celor doi poeți.

Îmi făcea plăcere să-l ascult, să-l văd alături să știu că există o persoană care nu numai poate emite idei originale, dar și te poate apăra argumentat atunci când e nevoie.

Eram deja director la editura *Universitas* când vestea morții lui m-a lovit ca un trăsnet. Eram convins că un asemenea Om nu se poate prăbuși cu mult înainte de sorocul lui, dar am greșit...

Mormântul poetului Ion Vatamanu. Cimitirul Central, Chișinău

DESTIN ASEMĂNĂTOR CU VÂNTUL...

Cercetătorii literari au remarcat că David Vetrov, pe numele adevărat David Fiksman (22.6.1913, Chișinău – 22.9.1952, Chișinău) a colaborat la publicațiile României Mari: *Tim-pul, Lumea, Jurnal literar, Iașul*, fără să observe că numele lui apare și în lista autorilor de la *Viața Basarabiei*, chiar de două ori. Prima oară e fixat când publică poezia *Dimineața primă-verii* (1936, nr. 10, p. 14), iar a doua oară când Inza Chin îi dedică poezia *Rânduri pentru des-părțire* (1937, nr. 7-8, p. 134).

David Vetrov și-a luat acest nume de împrumut, căci a colindat lumea la fel ca vântul, căci aceasta este semnificația pseudonimului lui ales din limba rusă în care, de fapt, și-a scris opera. A făcut studii la Facultatea de medicină la Toulouse (Franța, 1930), dar nu le-a terminat și s-a oprit la Iași la Facultatea de tehnologie (1932). A făcut parte din mișcarea antifascistă și asta l-a determinat să ajungă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial tocmai la Moscova, unde lucra la postul de radio, pregătind emisiuni pentru Moldova și colaborând la redacția gazetei *Moldova socialistă*.

A debutat editorial în 1946 cu cartea de versuri *Doroga v Moldaviu (Drum spre Moldova)*. În 1947 publică povestirea *Nicușor Sârbu*, care este inclusă în manualele școlare, iar cea mai mare reușită în proză fiind povestirea *Prie-*

Scriitorul David Vetrov

tenii pornesc la drum (1952), scrisă în limba rusă. Apropo de prieteni. Nu-i prea avea printre scriitori din cauza caracterului lui și poate a trecutului antifascist, precum și a unor bănuieli că era în relații cu anumite servicii...

UN PROMOTOR AL AUTODAFEULUI LITERAR

Gheorghe N. Viforeanu face parte din generația interbelică a scriitorilor basarabeni. A avut un destin aproape comun cu mai mulți frați de condei și de generație. Cum poate fi explicată tăcerea lui de 30 de ani, survenită după instaurarea comuniștilor în România în 1944? Unui străin deprins cu mofturile democrației n-o să-i poți explica niciodată. Te poate înțelege numai omul care a gustat din „raiul” comunist.

Pentru unii poate în situația lui e una puțin importantă, pentru alții poate e mult prea interesantă, eu însă cred că omul se naște ca să se realizeze ca personalitate. Iar o personalitate se află acolo unde-i este harul:

„Autobiografie

Am văzut lumina zilei la 1 februarie 1911, stil vechi, în satul Cubolta din județul Soroca, din părinți români. După mamă, sunt urmaș de răzeși.

La 15 septembrie 1918, am intrat în școala primară pe care am absolvit-o în primăvara anului 1922 cu media 9,77, fiind clasificat întâi din cei nouă absolvenți.

În toamna aceluiași an, am intrat în Școala medie mixtă «Vlad Țepeș» din satul Nădușita, reședință de plasă, din județul Soroca, pe care am absolvit-o în primăvara anului 1926 cu rezultate excelente.

După absolvirea Școlii medii, am fost înscris în clasa a cincea a Liceului de băieți «Ion Creangă» din orașul Bălți.

Am absolvit cursurile liceale după patru ani, când am reușit să-mi iau și diploma de bacalaureat.

Din toamna anului 1930 până în primăvara anului următor, am fost meditator în familia

Scriitorul Gheorghe Viforeanu

latifundiarului polonez Iosif Bâstrățki, la doi băieți, din satul Iezăreni, județul Bălți.

Am debutat în presă, publicând un articol în gazeta *Vorbă și faptă* din Bălți, anul 1, nr. 2, din 12 iulie 1931, editată de profesorul George Burdun de la Școala normală de învățători din localitate.

Articolul l-am intitulat *Din carnetul meu*. L-am semnat cu pseudonimul Ion Românaș.

La 1 noiembrie 1932, am fost încorporat la Regimentul 1 Căi Ferate din Iași, pentru satisfacerea stagiului militar.

La 27 februarie 1933 am fost trimis la București să copiez niște hărți cu caracter secret, la Marele Stat-Major.

Achitându-mă bine de această sarcină, am fost oprit ca furier la Batalionul II Exploatare CF din capitală, comandat de maiorul Baban Mihail.

Înainte de eliberare însă, aflând că la Liceul «Ion Creangă» din Bălți a luat ființă o revistă cu denumirea *Cuget moldovenesc*, am trimis un reportaj, la adresa acesteia, intitulat *Cu trenul*.

În acest articol evocam un drum cu multe peripeții, pe care l-am făcut cu ocazia Sfintelor Sărbători de Paști, în primăvara aceluiași an, pe direcția București, Galați, Basarabeasca, Chișinău, Ungheni, Bălți, ales în mod special pentru a cunoaște sudul și centrul ținutului meu natal, Basarabia.

Reportajul l-am semnat cu pseudonimul Alexandru Vicol, ca să nu aflu conducerea revistei că autorul era un fost elev al liceului, în caz de eșec.

Spre surprinderea mea, am primit revista la unitatea militară, unde figuram cu numele meu de familie. Reportajul a apărut semnat cu pseudonimul menționat.

Între timp, am mai publicat un foarte scurt reportaj în *Viața Basarabiei* din Chișinău sub titlul *Pe Hurez*, cu semnătura Gh. Scutelnic și altul în revista *Tinerimea studioasă* din Săneni, județul Dorohoi, sub titlul *Noapte* cu semnătura Gh. C.

Rămânând în București, după lăsarea la vatră, am continuat să colaborez la revista din Bălți cu reportaje, studii și eseuri. Tematica se referea la viața Basarabiei sub aspect politic și literar.

O întâmplare a făcut ca prim-redactorul revistei, profesor de logică și psihologie, să afle cine este misteriosul colaborator din București, când am apelat, prin corespondență, la un frate

al meu, să-mi facă rost de un exemplar din revista unde bănuiam că trebuie să-mi apară un articol.

S-a prezentat, așadar, la redacția revistei, unde l-a găsit pe primul redactor, în persoana lui Petru Stati.

A urmat dialogul:

Pentru cine vreți să cumpărați revista?

Pentru fratele meu din București, care este colaboratorul Dv.

Cum semnează?

Alexandru Vicol.

Din ziua aceea, de câte ori venea la București, distinsul meu profesor îmi dădea întâlnire la hotelul «Lido-Veneția» de pe bulevardul Regina Elisabeta, unde trăgea de obicei.

În anul 1941 am publicat o selecție din studiile și eseurile mele apărute în *Cuget moldovenesc*, cărora le-am dat titlul *Priviri asupra Basarabiei*. Cartea a apărut la tipografia «Bucovina» lui I.E. Toruțiu, din București.

Începând războiul din Est, am fost nevoit să întrerup scrisul.

Această întrerupere s-a întins pe o perioadă de treizeci de ani. Abia din anul 1972 am reușit să public, prin revistele de cenaclu, articole critice și evocări literare, fără să amintesc de ținutul meu natal, Basarabia.

După evenimentele din decembrie 1989, m-am gândit să mă aplec mai cu temei asupra preocupărilor mele din tinerețe...”

Gheorghe Viforeanu a debutat foarte tânăr, fiind încă licean, și a trăit fiecare clipă cu gândul la cuvântul scris, și a murit ca un scriitor. A murit în 2003, având în mână corectura ultimei cărți, care, de fapt, a și fost cartea vieții lui.

Scriind despre alții, Gheorghe Viforeanu a scris despre sine și așa va rămâne fixat în istoria literaturii basarabene – ca un promotor al autodafeului literar.